358

М. ГОРЬКИЙ

МЕНАМ УНИВЕРСИТЕТЪЯС

КОМИ ГИЗ
1948

М. ГОРЬКИЙ

МЕНАМ УНИВЕРСИТЕТЪЯС

Перевод *С. П. Морозовлӧн*

КОМИ ГОСИЗДАТ
СЫКТЫВКАР · 1948

И вот—ме муна велöдчыны Казанскöй университетö, ичöтджыктор йылысь ог и думайт.

Университет йылысь мöвп меным сюйис юрö гимназист Н. Евреинов, сьöлöм вылö воысь зон, ныввабалöн кодь мелі синъяса мича морт. Сійö оліс чардакын мекöд öти керкаын, тшöкыда аддзывліс менö книгаöн, тайö заинтересуйтіс сійöс, ми тöдмасим, и регыд Евреинов заводитіс убеждайтны менö, мый менам эмöсь „наука дорö вывті ыджыд способностьяс".

— Тіянöс природа создайтöма наукалы служитöм вылö,—шулывліс сійö, кузь юрсинас лöсьыдиника пыркöдіг.

Ме сэки ог на вöлі тöд, мый наукалы позьö служитны кролик моз, а Евреинов сэтшöм бура доказывайтліс мем: университетъяс нуждайтчöны буретш татшöм зонъясысь, кутшöм ме. Тöдömысь, вöлі казьтылöма Михаил Ломоносовöс. Евреинов шуліс, мый Казаньын ме кута овны сы ордын, прöйдита арбыд да тöвбыд чöжöн гимназиялысь курс, сдайта „кутшömсюрö" экзаменъяс—сійö тадзи и висьталö вöлі: „кутшömсюрö" — университетын мем сетасны казеннöй стипендия, и во вит мысти кымын ме лоа „учёнöйöн". Ставыс—зэв прöстö, сы вöсна мый Евреиновлы вöлі дас öкмыс арöс, и сійö вöлі бур сьöлöма.

Ассьыс экзаменъяссö сдайтöм бöрын сійö муніс, а недель кык бöрти кымын и ме мöдöдчи сы бöрся.

Менö колльöдігöн бабушка сöветуйтіс:

— Тэ—эн скöрав йöз вылас, тэ век скöралан, стрöг дай ныртö лэпталысь лоин! Тайö—дедсяньыд тэнад, а—мый сійö, дедыд? Оліс, оліс, да дуракö и петіс, стрöг старик. Тэ—öтитор помнит: оз ен йöзсö судит, тайö—чöртлы сьöлöм сертиыс! Но, прöщай...

И, ляпмунӧм руд банбокъяссьыс скуп синва войтъяссӧ чышкалігтыр, сійӧ шуис:

— Огӧ нин аддзысьлӧй сэсся, мунан тэ, инад ӧшйытӧм, зэв ылӧ, а ме—кула...

Бӧръя каднас ме ӧтдортчи муса старука дорысь и весиг шоча аддзывлі сійӧс, а ӧні, друг, лои сьӧкыд меным, мый некор нин ог паныдасьлы морткӧд, коді вӧлі меным сэтшӧм матыса сьӧлӧмшӧр мортӧн.

Сулала пароход бӧжладорын да видзӧда, кыдз сійӧ сэні, пристань борт дорын, пернапасъяс чӧвталӧ ӧти кинас, а мӧднас—важ шаль помӧн—чышкалӧ чужӧмсӧ, пемыд синъяссӧ, кодъясын тӧдчис йӧзӧс помтӧм радейтӧм.

И вот ме татарскӧй карын, ӧти судта керкаын, дзескыд квартираын. Керкаыс ӧткӧн сулалӧ чой йылын, векни, гӧль улича помын; ӧти стен сылӧн видзӧдіс сотчӧм тыртӧм местаӧ, кытчӧ тшӧкыда быдмӧма ёг турун; полынь, йӧн да вӧв шомкор пӧвстын, бузина кустъяс пиын, тыдалісны кирпичнӧй зданиелӧн колясъясыс, на улын вӧлі ыджыд пӧдвал: сэні овлісны да кулавлісны кӧзяинтӧм понъяс. Зэв бура помнита ме тайӧ пӧдвалсӧ, ассьым ӧти университетӧс.

Евреиновъяс—мам да кык пи—олісны ичӧтик пенсия помысь. Медводдза лунъясас жӧ ме аддзи, кутшӧм трагическӧй шоглунӧн ичӧтик велӧдчытӧм дӧва, базарысь воӧм бӧрын да кухня пызан вылӧ ньӧбӧмторъяссӧ тэчалӧм мысти, решайтіс сьӧкыд задача: кыдзи вӧчны омӧлик яй кусӧкторъясысь бур сёян, медым тырмис сійӧ куим здоров зонлы, асьсӧ лыддьытӧг?

Сійӧ вӧлі чӧліник; руд синъясас быттьӧ кынмӧма надеятӧм, рам асныралӧм, кутшӧм овлӧ вӧвлӧн, коді видзӧма нин став вынсӧ;—вӧв кыскӧ чой паныд додьсӧ и тӧдӧ—оз вермы катӧдны,—а век жӧ кыскӧ!

Лун куим мысти менам локтӧм бӧрын, асылын, кор пияныс узисны на, а ме отсаси Евреиновалы кухняын овощи вєсавны, сійӧ надзӧник да видзчысьӧмӧн юаліс менсьым:

— Ті мыйла воинныд?

— Велӧдчыны, университетӧ.

Сылӧн синкымъясыс кутісны кайны вывлань виж кымӧс кучикыскӧд ӧттшӧтш, сійӧ вундіс пуртӧн ас-

сьыс чуньсӧ и, вирсӧ нӧнялігтыр, пуксис улӧс вылӧ, но пыр жӧ бӧр сувтіс да шуис:

— О, чӧрт...

Сійӧ кӧрталіс носӧвӧй чышъянӧн вундӧм чуньсӧ да ошкыштіс менӧ:

— Ті бура кужанныд картупель чиститны.

Но, ещӧ мед не кужны! И ме висьталі сылы пароход вылын аслам служба йылысь. Сійӧ юаліс:

— Ті думайтанныд—тайӧ тырмымӧн лоӧ, медым университетӧ пырны?

Сэкся кадӧ ме омӧля гӧгӧрволі юмор. Ме видзӧді сійӧ вопрос вылӧ серьёзнӧя да висьталі сылы, мый ме кута вӧчны, и медбӧрын ме водзын долженӧсь воссьыны наука храмлӧн ӧдзӧсъяс.

Сійӧ ышловзис:

— Ок, Николай, Николай...

А Николай сійӧ здукнас пырис кухняӧ мыссьыны, узьӧм чужӧма, пашкыр юрсиа и, кыдзи век, долыд.

— Мама, бур эськӧ пельменьяс вӧчны!

— Да, бур,—сӧгласитчис мам.

Кулинарнӧй искусство тӧдӧмӧн ошйысьыштны кӧсйӧмӧн ме шуи, мый пельмень вылӧ яй—омӧль дай этша.

Сэк Варвара Ивановна скӧрмис да шуис менам ним кузя кымынкӧ сэтшӧм чорыд кыв, мый менам пельясӧй дзикӧдз гӧрдӧдісны да кутісны быдмыны вывлань. Сійӧ шыбитіс пызан вылӧ китыр морковь да петіс кухняысь, а Николай мигнитіс меным да гӧгӧрвоӧдіс мамыслысь поведениесӧ татшӧм кывъясӧн:

— Омӧль настроениеыс...

Пуксис скамья вылӧ да висьталіс меным, мый нывбабаяс, вообще, нервнӧйджыкӧсь мужичӧйясысь, татшӧм найӧ природалӧн свойствоыс, тайӧс нин збыльысь докажитӧма ӧти солиднӧй учёнӧйӧн, кажитчӧ—швейцарецӧн. Джон Стюарт Милль, англичанин, сідзжӧ висьтавліс та кузя ӧттор-мӧдтор.

Николайлы ёна кажитчыліс менӧ велӧдӧм, и сійӧ пӧльзуйтчис быд удобнӧй случайӧн, медым сюйны менам юрӧ мыйкӧ коланатор, мыйтӧг оз позь овны. Ме горша кывзі сылысь, сэсся Фуко, Ларош-Фуко да Лярошжаклен сӧльнитчылісны менам ӧти мортӧ, и ме эг вермы помнитны, коді кодлысь керыштіс

юрсӧ: Лавуазье Дюмурьелысь, али—мӧдарӧ? Шань зон сьӧлӧмсяньыс кӧсйис „вӧчны меысь мортӧс“, сійӧ эскӧдліс менӧ таын, но—сылӧн эз вӧв кад и став мукӧд условиеыс сы вылӧ, медым серьёзнӧя займитчыны мекӧд. Томлунлы лӧсялана эгоизм да кокни ру эз лэдзлыны сылы аддзыны, кутшӧм ыджыд вынӧн, кутшӧм сьӧкыда да сюся мамыс бергӧдӧ овмӧссӧ, нӧшта на этшаджык тайӧс гӧгӧрволіс сылӧн вокыс, укшаль, чӧв олысь гимназист. А меным важӧн нин зэв бура вӧліны тӧдсаӧсь кухняса химиялӧн да экономиялӧн сложнӧй фокусъяс, ме бура аддзылі мудеритӧмсӧ нывбабалысь, кодлы лунысь-лун ковмыліс пӧръявлыны аслас пиянлысь кынӧмъяссӧ да вердны лёк манераяса, ортсысяньыс мисьтӧм пришлӧй зонмӧс. Тӧдӧмысь, менам пай вылӧ воӧм быд няньтор водліс менам сьӧлӧм вылӧ изйӧн. Ме куті корсьны кутшӧмкӧ удж. Асывсянь мунлі гортысь, медым не ӧбедайтны, а лёк поводдя дырйи—коллявлі кадсӧ сотчӧм керка местаын, пӧдвалын. Сэні, кань шойяслысь да пон шойяслысь дуксӧ кывзіг, чорыд зэр шум улӧ да тӧв ышлолалӧм улӧ, ме регыд гӧгӧрвои, мый университет—фантазия, и мый бурджык эськӧ вӧлі, ме кӧ муні Персияӧ. А ме нин аддзи ачымӧс дзор тоша волшебникӧн, коді аддзӧма способ быдтыны яблок ыджда нянь тусьяс, пуд сьӧкта картупель и вообще удитӧма лӧсьӧдны не этша буртор мулы, код вывті дьявольски сьӧкыд ветлӧдлыны не сӧмын меным ӧтнамлы.

Ме нин велалі мечтайтны необыкновенной приключениеяс да великӧй подвигъяс йылысь. Тайӧ зэв ёна отсавліс меным олӧмын сьӧкыд лунъясӧ, а сы вӧсна мый татшӧм лунъясыс вӧліны уна,—ме век ёнджыка сетчылі мечтайтӧмӧ. Ме эг виччысь отсӧгсӧ бокысянь и эг надейтчы шуда случай вылӧ, но ме пытшкын вочасӧн развивайтчис волевӧй упрямство, и кымын сьӧкыдджыка тэчсисны олӧм условиеяс—сымын крепыдджыкӧн и весиг тӧлкаджыкӧн ме чувствуйті ачымӧс. Ме зэв водз гӧгӧрвои, мый мортӧс создайтӧ сылӧн ас гӧгӧрса средакӧд водзсасьӧм.

Медым не тшыгъявны, ме ветлывлі Волга дорӧ, пристаньяс дорӧ, кӧні кокниа вӧлі позьӧ нажӧвитны дас вит-кызь ур. Сэні, грузчикъяс, босякъяс, жуликъ-

яс пӧвстын, ме чувствуйті ачымӧс кӧрт торйӧн, кодӧс сюйӧма доналӧм шом пытшкӧ,—быд лун гумлавлі ме зэв уна ёсь, сотысь впечатлениеяс. Сэні ме водзын тӧвнырӧн гӧгралісны горш йӧз, грубӧй инстинктъяса йӧз, мем кажитчис налӧн олӧм вылӧ скӧралӧмыс, кажитчис сералана враждебнӧй отношениеыс быдтор дінӧ мирын да тӧждысьтӧм отношениеыс асьныс дінӧ. Ставыс, мый ас вывті муніс, кыскис менӧ тайӧ йӧз дінӧ, корис вӧйтчыны найӧ едкӧй средаӧ. Меӧн лыддьӧм Брет-Гарт да зэв уна „бульварнӧй“ романъяс нӧшта на ёнджыка кыпӧдлісны менсьым симпатияяс тайӧ среда дорас.

Профессиональнӧй вӧр Башкин, учительскӧй институтса вӧвлӧм велӧдчысь, чорыда нӧйтлӧм да чахоткаӧн висьысь морт, лючкиа висьтавліс мем:

— Мый тэ ныв моз чукрасян, али честьтӧ вошты-ны полан? Нывлы честь — сылӧн став достояниеыс, а тэд—сӧмын сийӧс. Ӧш честнӧй, дак сійӧ—турунӧн пӧт!

Башкин вӧлі рыжӧй, бритчӧм актёр моз и, дзоляник тушанас пелька да небыда вӧриг, сійӧ кажитчис каньпиӧн. Ме дінӧ сійӧ относитчис кыдзи учитель, покровительственнӧя, и ме казялі, мый сійӧ сьӧлӧмсяньыс кӧсйӧ мем удача, шуд. Зэв тӧлка, сійӧ лыддьылӧма уна бур книга, ставсьыс ёнджыка сылы волïс сьӧлӧм вылас „Граф Монте-Кристо“:

— Тайӧ книгаас эм и цель и сьӧлӧм,—шулывліс сійӧ.

Башкин радейтліс нывбабаясӧс да на йылысь висьтавліс чӧскыда тяпкӧдчигтыр, ыджыд радлунӧн, жугалӧм телӧнас кыдзкӧ дрӧжжитӧмӧн; тайӧ дрӧжжитӧмас вӧлі мыйкӧ висьлӧс, сійӧ кыпӧдліс менсьым зывӧктана чувство, но сёрниясӧ сылысь ме кывзывлі внимательнӧя, налысь мичлунсӧ чувствуйтӧмӧн.

— Баба, баба!—сьылӧмӧн моз шулывліс сійӧ, и чужӧмвывса виж кучикыс банйывліс, пемыд синъясыс дзирдалісны ыджыд радлунӧн.—Баба вӧсна ме—быдтор вылӧ муна. Сылы, чӧртлы моз—грек абу! Ов радейтчӧмӧн, бурджыксӧ таысь некод нинӧм оз тӧд!

Сійӧ кужліс лӧсьыда висьтавлыны да кокниа сочиняйтліс проституткаяслы шудтӧм радейтчӧм шоглун йылысь сьӧлӧмтӧ вӧрзьӧдана сьыланкывъяс,—сылысь

сьыланкывъяссӧ сьывлісны Волга вывса став каръяс-ын, и—колӧ шуны—сыӧн жӧ вӧлі лӧсьӧдӧма зэв паськыда тӧдса сьыланкыв:

Не красива я, бедна,
Плохо я одета,
Никто замуж не берёт
Девушку за это...

Бура ме вылӧ видзӧдіс гусясьысь морт Трусов, шань чужӧма, тшапа пасьтасьӧма да музыкантлӧн кодь вӧсни чуньяса. Сылӧн вӧлі Адмиралтейскӧй слободаын лавка, кытчӧ ӧшӧдӧма вывеска „Часовых дел мастер", но ачыс сійӧ занимайтчис гусявлӧмторъяс иналӧмӧн.

— Тэ, Максимыч, вӧруйтны эн велӧдчы!—шулывліс сійӧ мем, ассьыс дзормыштӧм тошсӧ солиднӧя шыльӧдігмоз да мудер, сувтса синъяссӧ читкыртӧмӧн.—Ме аддза: тэнад мӧд туй, тэ морт духовнӧй.

— Мый сійӧ—духовнӧйыс?

— А код пытшкын нинӧм вылӧ вежалӧм абу, сӧмын любопытство...

Тайӧ вӧлі неверно ме йылысь, ме вежалі ёна и унатор вылӧ; колӧ шуны, менсьым вежалӧм кыпӧдліс Башкинлӧн бура сёрнитны кужанлуныс: сійӧ сёрнитіс кыдзкӧ аслыспӧлӧсногӧн, стих манераӧн, виччысьтӧм мича кывъясӧн да кыв оборотъясӧн. Помнита ӧти любовнӧй приключение йылысь сыӧн гижӧм повестьлысь заводитчӧмсӧ:

„Гудыр синма войын пукала ме,—сыч моз гыркса пуын,—номеръясын, гӧль Свияжск карын, а—ар, октябрь, дышиника зэрӧ, тӧв лолалӧ, быттьӧ ӧбӧдитӧм татарин лӧвтӧ сьыланкыв,—помтӧм сьыланкыв: о-о-о-у-у-у...

... И вот локтіс ныв, кокньыдик, розӧвӧй, быттьӧкӧ шонді петігӧн кымӧр, а синъясас—душалӧн ылӧга сӧстӧмлун. „Сьӧлӧмшӧрӧй,—шуӧ честнӧй гӧлӧсӧн, абу мыжа ме тэ водзын". Тӧда—пӧръясьӧ, а эска—правда! Вежӧрӧн—чорыда тӧда, сьӧлӧмӧн—ог эскы некыдз!"

Висьталігас сійӧ ритмически катласис, куньтыртліс синъяссӧ да частӧ кокньыдика инмӧдчывліс аслас морӧсӧ сьӧлӧм весьтас.

Гӧлӧсыс сылӧн вӧлі петӧ пыдысянь, чусмӧм кодь, а кывъясыс—яръюгыдӧсь, и мыйкӧ соловей сьылӧм кодь вӧлі наын.

Вежӧктылі ме Трусов вылӧ,—тайӧ мортыс зэв интереснӧ висьтавліс Сибирь йылысь, Хива, Бухара йылысь, ёся сералӧмӧн да зэв лёка висьтавліс архиерейяс олӧм йылысь, а ӧтчыд таинственнӧя шуис Александр III царь йылысь:

— Тайӧ царыс аслас делӧ кузя мастер!

Трусов меным вӧлі кажитчӧ сэтшӧм „злӧдейяс“ пытшкысь ӧтиӧн, кодъяс роман помын—лыддьысьлы немвиччысьтӧг—лоӧны зэв бур сьӧлӧма геройясӧн.

Мукӧд дырйи, пӧдтан войясӧ, тайӧ йӧзыс вуджлісны Казанка ю вомӧн, видзьяс вылӧ, кустъяс дорӧ, и сэн юисны, сёйисны, асланыс делӧяс йылысь сёрнитігмоз, но частӧджык—олӧм сложность йылысь, йӧзлӧн ӧтамӧд костын дзуг отношениеяс йылысь, торъя нин уна нывбабаяс йылысь. На йылысь сернитлісны скӧралӧмӧн, гажтӧма, ӧткымынысь—сьӧлӧмтӧ вӧрзьӧдана и век пӧшти сэтшӧм чувствоӧн, быттьӧ видзӧдлывліс-ны шуштӧм виччысьтӧмторъясӧн тыр пемыдӧ. Ме олі накӧд кык-куим вой чусмӧм кодзувъяса пемыд небеса улын, бадь кустъясӧн тырӧм логын, пӧдтан шоныдын. Вӧлга вӧлі матын и сы вӧсна пемыдыс вӧлі варуа. Пемыд пӧвсттіыс быд бокӧ кыссисны зарни чераньясӧн мачта пӧнаръяслӧн бияс, сьӧд пемыд джуджыд берегӧ сатшйӧдлӧма би комӧкъяс да сӧнъяс тайӧ Услонын—озыр сиктын—югъялӧны трактирлӧн да керкаяслӧн ӧшиньяс. Омӧлика буткӧдчӧны ваын пароход колесаяс, баржаяс кӧрӧван вылын кӧинъяс моз дӧзмӧдана омлялӧны матросъяс, кӧнкӧ кӧрт кузя кучкалӧны мӧлӧтӧн, гажтӧма юргӧ сьыланкыв,—ньӧжйӧник чусмӧ, кодлӧнкӧ лолыс,—сьыланкывсьыс пӧимӧн моз пуксьӧ сьӧлӧм вылӧ шог.

И нӧшта на гажтӧмджык кывзыны йӧзлысь ньӧжйӧ визувтысь сёрнисӧ,—йӧз думыштчӧмаӧсь олӧм йылысь и быдӧн висьталӧны ассьыныс, пӧшти оз кывзыны ӧта-мӧдыслысь. Кустъяс улын пукаліг либӧ куйліг найӧ курительны папиросъяс, шочиника—оз горша—юӧны вина, сур и сёрнинаныс мунӧны кытчӧкӧ бӧрлань, казьтылӧны важсӧ.

— А вот мекӧд вӧлі случай,—шуӧ кодкӧ, войся пемыднас муӧ личкӧм морт.

Висьталӧмсӧ кывзӧм бӧрын йӧз сӧгласитчӧны:

—Овлӧ и тадз,—быдтор овлӧ...

„Вӧлі“, „овлӧ“, „вӧвлі“—кыла ме, и мем кажитчӧ, мый тайӧ войнас йӧзыс воисны асланыс олӧмын мед-бӧръя часъясӧ,—ставыс нин вӧлі, сэсся нинӧм оз ло!

Тайӧ ӧтдортіс менӧ Башкинысь да Трусовысь, но век жӧ—мем кажитчӧны найӧ, и логика серти кӧ, мый ме испытайтлі, вӧлі эськӧ тырвыйӧ лӧсялана, муні кӧ ме накӧд. Вывлань кыпӧдчӧм кузя, велӧдчыны заводитӧм кузя, оскорбитӧм надея—сідзжӧ тойлаліс менӧ на дорӧ. Тшыгъялан, скӧралан да гажтӧм шог часъясӧ ме чувствуйті, мый збыльысь верма мунны преступление вылӧ не сӧмын „собственностьлӧн священнӧй институтлы“ паныд. Но томлунлӧн романтизм мешайтіс мем кежны туй вылысь, код кузя мем вӧлі сиӧма мунны. Гуманнӧй Брет-Гарт да бульварнӧй романъясысь кындзи, ме лыдди уна серьёзнӧй книга,—найӧ кыпӧдісны ме пытшкын стремление мыйкӧ неяснӧйлань, но тӧдчымӧнъя ыджыдджыктор вылӧ став дорсьыс, мый ме аддзылі.

И сэк жӧ менам лоины выль тӧдмасьӧмъяс, чужины выль впечатлениеяс. Евреинов квартиракӧд орчча тыртӧм местаӧ волывлісны гимназистъяс ворсны городкиӧн, и менӧ шемӧсмӧдіс на пиысь ӧти—Гурий Плетнев. Мугӧм чужӧма, японец кодь лӧз юрсиа, посньыдик сьӧд чутӧсь чужӧма, быттьӧ порокӧн зыралӧма, век весел, ворсігъясын пельк, сёрниын тӧлка, сы пытшкын тырыс вӧліны унапӧлӧс талантъяслӧн зародышъяс. И сійӧ, кыдзи пӧшти став талантливӧй роч йӧз, оліс сійӧ средствояс вылӧ, кодъясӧс сылы сетіс природа, эз зіль кыпӧдны и развивайтны найӧс. Сылӧн вӧлі вывті бур слух да зэв бур музыкальнӧй чутьё. Сійӧ радейтіс музыка, и артист моз ворсіс гуслиӧн, балалайкаӧн, гудӧкӧн, эз видлы ворсны благороднӧйджык да сьӧкыдджык инструмент вылын. Вӧлі сійӧ гӧль, пасьтасьліс омӧля, но сійӧ удаллунлы, сьӧкыд тушалӧн збой движениеяслы, паськыд жестъяслы зэв бура лӧсялісны: чукрасьӧм косясьлӧм дӧрӧмыс, дӧмасӧсь гачыс да кисьӧм омӧлик сапӧгыс.

Сійӧ вӧлі мунӧ сэтшӧм морт вылӧ, коді кузя кыссьысь сьӧкыд висьӧм бӧрын сӧмын на чеччӧма кок йылас, либӧ мунӧ тӧрыт на тюрьмаысь лэдзӧм узник вылӧ—ставыс олӧмын сылы вӧлі выльӧн, лӧсьыдӧн, ставыс кыпӧдліс сы пытшкын гора гаж—сійӧ чеччаліс му вывті, быттьӧ ракета-шутиха.

Кор тӧдмаліс, кутшӧм мем сьӧкыд да ӧпаснӧ овны, сійӧ вӧзйис овмӧдчыны аскӧдыс да гӧтӧвитчыны сиктса учительӧ. И вот ме ола тешкодь, гажа трущобаын—„Марусовкаын“, коді тӧдса, дерт, казанскӧй студентъяслы, не ӧти поколениелы. Тайӧ вӧлі Рыбнорядскӧй улича вылын ыджыд, джынвыйӧ киссьӧм керка, кодӧс быттьӧкӧ мырддьӧмаӧсь сійӧ владелецъяслысь: тшыг студентъяс, проститутказяс да призракъяс кодь кутшӧмкӧ йӧз. Плетнев оліс коридорын, чардакӧ каян пос улын, сэні сулаліс сылӧн койка, а коридор помас, ӧшинь дорас: пызан, улӧс, и тайӧ—ставыс. Куим ӧдзӧс вӧлі петӧ коридорӧ, кык комнатаын олісны проститутказяс, коймӧдас—семинаристъяс пӧвстысь чахоткаӧн висьысь математик, кузь тушаа, косінник, пӧшти страшнӧй морт. Сійӧ вӧлі чорыд рыжӧй тошка, няйт сырилеткиыс муртса тупкыліс яйсӧ; сырилетки розьясӧдыс шуштӧма тыдалісны лӧзоват кучикыс да скелетлӧн ордлыясыс.

Сійӧ пӧткӧдчыліс, тыдалӧ, сӧмын аслас гыжъяснас: найӧс йирліс вирӧдз. Сійӧ лун и вой мыйкӧ чертитіс, вычисляйтіс да дугдывтӧг пыдісянь гортӧма кызіс. Проститутказяс полісны сыысь, лыддьылісны сійӧс йӧйӧн, но жаляддза пуктывлісны сы ӧдзӧс дорӧ нянь, чай да сакар, сійӧ босьтліс джоджсьыс тубрасъяссӧ да пыртліс аслас комнатаӧ, мудзӧм вӧв моз корсйӧдлігтыр. Найӧ кӧ вунӧдлісны либӧ мыйлакӧ эз вермыны вайны сылы ассьыныс пӧдаркиясӧ, математик, ӧдзӧссӧ восьтӧмӧн, чирӧм гӧлӧсӧн горзіс коридорас:

— Нянь!

Пемыд гуранъясӧ вӧйӧм синъясас сылӧн дзирдаліс маниаклӧн кодь гордость: сійӧ вӧлі шуда ассьыс величиесӧ вежӧртӧмӧн. Шочиника сы ордӧ волывліс вежыньтчӧм кока гӧрба ичӧтик урӧд; пыктӧм ныр вылас сылӧн вӧлі вына ӧчки, юрсиыс дзор, скопецлӧн кодь виж чужӧм вылас тӧдчис мудеритан нюм. Найӧ топыда пӧдлавлісны ӧдзӧссӧ да часъясӧн пукалісны шыни-

тӧв, тешкодь чӧвлӧньыи. Сӧмын ӧтчыд сёр войын менӧ садьмӧдіс математиклӧн кирган скӧр гӧлӧсыс:

— А ме шуа — тюрьма! Геометрия — клетка, да! Шыр кыян нальк, да! Тюрьма!

Гӧрба урӧд чилзіггыр сераліс, долис кутшӧмкӧ тешкодь кыв, а математик кыдз арӧстас:

— Чӧрту! Весась!

Кор гӧстьыс быгыльтчис коридорӧ, чушкиг да чилзіггырйи, паськыд разлетайкаӧ тубыртчигмоз,—кузь да страшнӧй математик, дзугсьӧм юрсиас чуньяссӧ сюйӧмӧн, киргис ӧдзӧс порог дорсянь:

— Эвклид—дурак! Дур-рак... Ме докажита, мый енмыд грек Эвклидсьыд вежӧраджык!

И швачкис ӧдзӧснас сэтшӧм чорыда, мый сійӧ комнатаын мыйкӧ грым-грам уси.

Регыд ме куті тӧдны, мый тайӧ мортыс кӧсйӧ — математика отсӧгӧн—докажитны, мый эм ен, но математик удитіс кувны водзджык тайӧс вӧчтӧдз.

Плетнев уджаліс типографияын войся корректорӧн газетаын, нажӧвитліс войнас дас ӧти ур. И, ме кӧ эг удитлы нажӧвитны, ми олім суткинас нёль пунт нянь вылын, ньӧблім кык ур дон чай да куим ур дон сакар. А менам эз тырмыв уджалӧм вылӧ кадыс,—колӧ вӧлі велӧдчыны. Мем наукаяс сетчылісны вывті сьӧкыда, торъя нин ёна дӧзмӧдліс менӧ грамматика уродливӧй векни, кын формаяснас, ме некыдз эг сяммыв йӧршитны сэтчӧ ловъя да сьӧкыд, капризно-гибкӧй роч кыв. Но регыд, менам радлӧм вылӧ, тыдовтчис, мый ме заводиті велӧдчыны „вывті водз“ и мый, весиг сиктса учитель вылӧ экзаменъяс сдайтӧм бӧрын, эг получит эськӧ места,—арлыд вӧсна.

Плетнев да ме узьлім ӧти койка вылын, ме—войясын, сійӧ—лунын. Войын узьтӧмла мудзӧм, нӧшта нин пемдӧдӧм чужӧма да гырдмӧм синъяса, сійӧ воліс водз асывнас, ме пыр жӧ котӧрӧн ветлі трактирӧ пӧсь вала, самӧвар миян, дерт, эз вӧв. Сэсся ми пуксьылім ӧшинь дорӧ да няньӧн юим чай. Гурий висьтавліс меным газетнӧй выльторъяс, лыддьывліс „Красное домино“ нима алкоголик-фельетонистлысь забавнӧй стихъяс да шензьӧдліс менӧ олӧм дінӧ шутливӧя видзӧдӧмӧн,—мем вӧлі кажитчӧ, мый сійӧ видзӧдӧ олӧм вылас сідз жӧ, кыдзи и кыз нырвома баба Галкина

вылӧ, коді вузавліс важ дамскӧй паськӧмъяс да вӧлі сводняӧн.

Тайӧ бабаыслысь сійӧ занимайтліс чардак пос улысь пельӧстор, но „квартирасьыс“ мынтыны сылы вӧлі нинӧмӧн, и сійӧ мынтывліс гажа шуткаясӧн, гудӧкӧн ворсӧмӧн, сьӧлӧмӧдз йиджан сьыланкывъясӧн; сійӧ сьывліс теноръӧн, и сэки сы синъясын тӧдчис шпыньялӧм. Баба Галкина том дырйиыс вӧлӧма операса хористкаӧн, сійӧ гӧгӧрволіс сьыланкывъясысь тӧлк, и эз шоча сійӧ нахальнӧй синъясысь пьяницалӧн да обжоралӧн кодь кыз, лӧзов-руд банбокъяс вылас шорӧн визувтлыны посни синватусьяс. Галкина чышкавліс чужӧм вывсьыс синвасӧ тшӧг чуньяснас да сэсся чуньяссӧ мичаа чышкыліс няйт чышъянторйӧн.

— Ах, Гурочка,—ышлолаліг шулывліс сійӧ,—ті дзик артист кодь! И вӧлінныд кӧ ті неуна мичаджыкӧн—устроиті эськӧ ме тіянлы судьбанытӧ! Мыйта том зонмӧс нин ме ӧтлаӧдлі нывбабаяскӧд, кодъяслӧн сьӧлӧмныс гажтӧмтчӧ ӧтка олӧмын.

Татшӧм „зонъяс“ пиысь ӧти оліс тані жӧ, миян вевдорын. Тайӧ вӧлі студент, рабочӧй-скорняклӧн пи—шӧркоддем тушаа, паськыд морӧса, урӧдлӧн кодь векни лядьвейяса зон. Сійӧ вӧлі скодитӧ треугольник вылӧ, ёсь пельӧсыс кодлӧн видзӧдӧ увлань, и пельӧссӧ неуна чегыштӧма,—студентлӧн кок лапаясыс ичӧтикӧсь, бытьӧкӧ нывбабалӧн. И пельпомъясас пыдӧ пырӧм юрыс ичӧтик жӧ: сійӧс баситӧ щӧть кодь рыжӧй юрси, а еджыд, виртӧм чужӧм вылас зумыша быльквидзӧны мылькъя вежоват синъяс.

Зэв ыджыд трудӧн кӧзяинтӧм пон моз тшыгъяліг-тыр, бать вӧлялы паныд, сійӧ кыдзкӧ вермӧма помавны гимназия да пырны университетӧ, но сылӧн тыдовтчис лӧсьыд небыд бас, и сылы окота лои велӧдчыны сьывны.

Галкина кыйис сійӧс та вылын да ӧтувтіс ар неляын озыр купчихакӧд. Купчихалӧн пиыс вӧлі студент коймӧд курсын, нылыс—помалӧ вӧлі гимназия. Купчиха вӧлі косіник, топалӧма, пӧв кодь, а тушаыс веськыд, быттьӧ салдатлӧн. Сылӧн чужӧмыс манахиня-аскеткалӧн кодь косіник, гырысь, руд синъясыс дзебсьӧмаӧсь пемыд гуранъясӧ. Сійӧ сьӧд платьеа, важ модаа шӧвк

головкаа, сы пельясын дрӧжжитісны яд кодь турунвиж рӧма изъяса исергаяс.

Ӧткымынысь, рытъясын либӧ водз асывъясын, сійӧ волывліс аслас студент дорӧ, и ме унаысь аддзывлі, кыдзи тайӧ нывбабаыс, быттьӧкӧ ворота вомӧн чеччыштӧм бӧрын, муніс двор кузя зэв зумыд воськолӧн. Чужӧмыс сылӧн кажитчис страшнӧйӧн, вомдоръяссӧ сэтшӧма топӧдӧма, мый найӧ пӧшти эз тыдавны, синъяссӧ паськыда арыштӧма, надеятӧг, шога найӧ видзӧдӧны водзӧ, но—чайтсьӧ, мый сійӧ синтӧм. Оз позь вӧлі шуны, мый сійӧ уродливӧй, но сын бура вӧлі тӧдчӧ напряжение, коді уродуйтіс сійӧс, быттьӧкӧ нюжӧдліс сылысь тушасӧ да доймытӧдз топӧдліс чужӧмсӧ.

— Видзӧд,—шуис Плетнев,—быттьӧ йӧй!

Студент синнас эз аддзыв купчихаӧс, дзебсясис сыысь, а мӧдыс вӧтлысис сы бӧрся, быттьӧ немжалиттӧм кредитор либӧ шпион.

— Кампузитчӧм морт ме,—юыштӧм бӧръясын каитчывліс студент.—И—мыйла колӧ мем сьывнысӧ? Татшӧм рожаӧн да фигураӧн—оз лэдзны менӧ сцена вылӧ, оз лэдзны!

— Эновт тайӧ ноксьӧмтӧ!—сӧветуйтліс Плетнев.

— Да. Но жаль мем сійӧ! Ог вермы терпитны, а—жаль! Тэ кӧ эськӧ тӧдін, кыдз сійӧ—эх...

Ми—тӧдам вӧлі, сы вӧсна мый кывлывлім, кыдз тайӧ нывбабаыс, пос вылын сулаліг войын, кевмысискорис пыдісянь петысь, дрӧгнитлывлысь гӧлӧсӧн:

— Христа ради... голубчик, но—Христа ради!

Купчихалӧн вӧліны ыджыд завод, керкаяс, вӧвъяс, сетавліс акушерскӧй курсъяс вылӧ тысячаясӧн сьӧм и корысь моз корліс меліалӧм, кыдзи милӧстыня.

Чай бӧрын Плетнев водліс узьны, а ме мунлывлі удж корсьны и гортӧ бӧр волі сёр рытын, кор Гурийлы колӧ вӧлі мунны типографияӧ. Ме кӧ вайлі нянь, калбас либӧ пуӧм „сюв“, ми юклім вайӧмторсӧ шӧри, и сійӧ босьтліс ассьыс юкӧнсӧ сьӧрсьыс.

Ӧтнамӧн кольӧм бӧрын ме шлёнъявлі „Марусовка“ коридоръясӧд да закоулокъясӧд, видзӧдалі, кыдзи олӧны меным тӧдтӧм выль йӧз. Керкатыр вӧлі шӧтӧма йӧз, и сійӧ кажитчис кодзувкоткарӧн. Сы пытшкысь кыліс кутшӧмкӧ шома, клящӧй дук, и гӧгӧрбок пельӧсъясын дзебсясисны йӧзлы враждебнӧй пемыд ву-

джöръяс. Асывсянь сёр войöдз керкаын сулаліс шум; дугдывтöг сяргисны вурсьысь нывбабаяслöн машинаяс, опереткаса хористъяс видлалісны гöлöснысö, басовитöя нюжйöдліс гаммаяс студент, гораа декламируйтіс юсьöм, йöй нисьö пröсуж актёр, истерическöя горзісны гажмöм проституткаяс, и чужлі менам естественнöй, но разрешиттöм вопрос:

— Мыйла тайö ставыс?

Тшыг томйöз пöвстын шöйтліс кушмöм юра, ыджыд рушкуа, паськыд банлыяса рыжöй морт, кокъясыс сылöн вöсниöсь, вомыс зэв паськыд да пиньясыс вöвлöн кодьöсь—тайö пиньяс вöснаыс сійöс нимтісны „Рыжöй коньöн". Сійö коймöд во нин судитчö кутшömкö рöднякöд, симбирскöй купечьяскöд, да ставлы и быдöнлы висьтавліс:

— Кöть кула, а—рöзöрита найöс помöдз! Корысьясöн мирöдыс мöдöдчасны, куим во кутасны милöстина помысь овны,—сы бöрын ме налы бöр сета ставсö, мый судöн перъя налысь, ставсö сета да юала:—мый, чöртъяс? Казялінныд?

— Конь, тайö—тэнад олöмлöн цель?—юасисны сылысь.

— Ставнам ме, став сьöлöмöн сетчи та вылö и сэсся нинöм ог вермы вöчны!

Сійö дзонь лунъясöн тöрчитліс окружнöй судын, палатаын, аслас адвокат ордын, тшökыда, рытъясын, вайлывліс извозчик доддьын зэв уна кулёкъяс, тубыртасъяс, бутылкаяс да вöчлывліс ас ордас, öшйöм пötöлöка да пöлыньтчöм джоджа няйт комнатаас, шумнöй пиръяс. Сэтчö корлывліс студентъясöс, вурсьысь нывъясöс,—ставсö, коді вöлі кöсйö пöттöдз сёйны да неуна юыштны. Ачыс „Рыжöй конь" юліс сöмын ром, кодысь пызан дöра вылас, паськöм вылас и весиг джоджас кольлісны мыськавны позьтöм пемыд-гöрдов пятнаяс,—юсьöм бöрын сійö заводитліс лöвтны:

— Муса лэбачьясöй ті менам! Радейта тіянöс—ті честнöй йöз! А ме—лёк подлец да кр-рокодил,—кöсъя пöгубитны рöдняясöс и—пöгубита! Ей-богу! Кöть кула, а...

„Коньлöн" синъясыс жалитана мигайтöны, и паськыд банлыяса мисьтöм чужöмыс кötасьліс код синвайöн, сійö чышкыліс синвасö банбокъяссьыс кипыдöснас

да ниртліс пидзöсъясас,—сылöн гачыс век вöлі вый пятнаяса.

— Кыдзи ті оланныд?—горзіс сійö.—Тшыглун, кöдзыд, омöль паськöм,—тайö öмöй нö—закон? Мыйö татшöм олöмсьыс позьö велöдчыны? Эх, государь кö эськö тöдіс, кыдз ті оланныд...

И зепсьыс уна рöма бумага сьöм пачка кыскöм мысти вöзйыліс:

— Кодлы сьöм колö? Босьтöй, вокъяс!

Хористкаяс да вурсьысь нывъяс горша нетшыштлісны сьöмсö сійö гöна кисьс, „Конь“, лёкысь сералігтыр, шуліс:

— Да тайö—абу тіянлы! Тайö—студентъяслы.

Но студентъяс сьöм эз босьтлыны.

— Чöрту сьöмыд!—скöрысь горзіс скорняклöн пи. Сійö ачыс, öтчыд, код юрöн, вайис Плетневлы дас чöлковöйяслысь чорыд комöкö моз чукралöм пачка, да шуис, пызан вылö найöс шыбитömöн:

— Со—колö? Меным—оз ков...

Водіс миян койка вылö да кутіс ырзыны, лёкысь ырзыны, и лоис сійöс юктödыштавны да киськавны ваöн. Кор сійö унмовсис, Плетнев босьтсьыліс веськödавны, шыльödны сьöмсö, но таысь нинöм эз артмы—найöс сэтшöм топыда чукралöма, мый колö вöлі кötödны ваöн, медым торйödны öта-мöд бердсьыс.

Тшына, няйт комнатаын—сылöн öшиньясыс видзödöны орчча керкаса каменнöй стенö—дзескыд да сьökыд лолавны, шума да кошмарнö. „Конь“ горзö ставсьыс гора. Ме юалі сылысь:

— Мыйла ті оланныд тан, а онö гостиницаын?

— Муса мортöй—сьölöм вöсна! Сьölömлы шоныджык тіянкöд...

Скорняклöн пиыс сідз жö шуö:

— Вернö, Конь! И ме—сідзжö. Мödлаын эськö ме пропадиті...

Конь тшöктö Плетневлы:

— Ворс! Сьыв...

Гуслисö аслыс пидзöс вылас пуктömöн Гурий сьылö:

— Ты взойди-ко, взойди, солнце красное...

Гölöсыс небыд сылöн, сьölömödзыд йиджö.

Комнатаын сэк лоö лöнь, ставöн думыштчömöн

кывзӧны нор кывъяс да гусельнӧй струнаяслысь гортӧминик звӧнсӧ.

— Лӧсьыд, чӧрт! — броткӧ купчихалӧн шудтӧм утешительныс.

Гурий Плетнев обладайтіс мудростьӧн, кодлӧн нимыс вӧлі гажлун, и сы вӧсна важ керкаса аслыспӧлӧс олысьяс пӧвстын сійӧ ворсіс волшебнӧй мойдъясса бур сьӧлӧма духлысь роль. Душаыс сылӧн, кодӧс вӧлі краситӧма томлунлӧн яръюгыд краскаясӧн, фейерверкӧн моз югдӧдліс олӧмсӧ славнӧй шуткаясӧн, бур сьыланкывъясӧн, обычайяс да привычкаяс вылын ёся сералӧмӧн, олӧмлӧн грубӧй неправда йылысь смел речьясӧн. Сылы сӧмын на тыри кызь арӧс, ортсысяньыс сійӧ кажитчис подростокӧн, но ставыс керкаын видзӧдісны сы вылӧ, кыдзи сэтшӧм морт вылӧ, коді сьӧкыд пӧраӧ вермас сетны тӧлка сӧвет и век сяммас мыйӧнкӧ отсавны. Бурджык йӧз—радейтісны сійӧс, омӧльджыкъяс—полісны, и весиг пӧрысь будочник Никифорыч век чолӧмавліс Гурийӧс ручлӧн кодь нюмӧн.

„Марусовкалӧн“ дворыс — „проходнӧй“, чой паныд кайиг, сійӧ йитліс кык улича: Рыбнорядскӧйӧс Старо-Горшечнӧйкӧд; бӧръя улича вылас, неылын миян оланін воротасянь, пельӧсас мичаа сатшвидзӧ Никифорычлӧн будкаыс.

Никифорыч — миян кварталын старшӧй городӧвӧй; морӧсас ӧшлӧм медальяса, кузь тушаа, косінник старик, чужӧмыс сылӧн — тӧлка, нюмыс — любезнӧй, синъясыс — мудерӧсь.

Шумнӧй колонияса бывшӧй да будущӧй йӧз бӧрся сійӧ видзӧдіс зэв сюся; луннас некымынысь сылӧн мича, лӧсьыд фигураыс тыдовтчыліс дворын, муніс тэрмасьтӧг да видзӧдаліс квартираяс ӧшиньясӧ сідзи жӧ, кыдзи видзӧдӧ зоологическӧй садса смотритель зверьяс клеткаяс вылӧ. Тӧвнас ӧти квартираысь арестуйтісны кипӧла офицер Смирновӧс да салдат Муратовӧс, найӧ вӧліны георгиевскӧй кавалеръяс, Скобелевлӧн Ахал-Техинскӧй экспедицияса участникъяс; арестуйтісны найӧс — а сідзжӧ Зобнинӧс, Овсянкинӧс, Григорьевӧс, Крыловӧс да нӧшта мукӧдӧс тайнӧй типография лӧсьӧдны заводитлӧмысь. Сы могысь Муратов да Смирнов луннас, воскресеньеӧ, воӧмаӧсь гусявлыны шрифтъяс карса уна йӧза улича вылӧ Ключ-

ников типографияӧ. Сэки найӧ и сюрӧмаӧсь. А ӧтчыд войын жандармъяс кутӧмаӧсь „Марусовкаысь“ кузь, зумыш олысьӧс, кодӧс ме нимтылі „Ветлӧдлысь кӧлӧкӧльняӧн“. Асывнас, та йылысь кывлӧм бӧрын, Гурий ыззьӧмӧн пыркнитіс ассьыс сьӧд юрсисӧ да шуис меным:

— Вот мый, Максимыч, комын сизим чӧрт, котӧртлы, вокӧ, ӧдйӧджык...

Висьталіс, кытчӧ колӧ котӧртлыны да содтіс:

— Смотри — видзчысьӧмӧнджык! Гашкӧ, сэн сыщикъяс...

Таинственнӧй поручение вылӧ ме лои зэв рад, и мӧдӧдчи лэбны джыдж моз ӧдйӧ адмиралтейскӧй слободаӧ. Сэтысь, медниклӧн пемыд мастерскӧйысь, ме аддзи кудриа юрсиа, вывті лӧз синма том мортӧс; сійӧ вӧлі лудитӧ кастрюля, но — дзик эз вӧв рабочӧй кодь. А пельӧсын, тискияс дорын, ноксис дзоляник старичок. Сы еджыд юрси вылын вӧлі ремешок.

Ме юалі медниклысь:

— Абу-ӧ тіян удж?

Старичок скӧра вочавидзис:

— Миян — эм, а тэныд вылӧ—абу!

Томыс, пыр мунан моз ме вылӧ видзӧдлӧм бӧрын, бара лэдзис юрсӧ кастрюля весьтӧ. Ме ньӧжйӧник чужйышті сылы кокас, — сійӧ чуймӧмпырысь да скӧрысь сувтӧдіс ме вылӧ синъяссӧ, кутіс кастрюлясӧ воропӧдыс, быттьӧкӧ лӧсьӧдчис шыбитны сійӧн меным. Но, кор аддзис, мый ме сылы мигайта, шуис лӧня:

— Мун, мун...

Нӧшта ӧтчыд сылы мигнитӧм бӧрын ме петі ӧдзӧс сайӧ, сувті ывла вылас; кудриа юрсиа нюжмасигтыр петіс жӧ да, папирос куритіг, чӧла веськӧдіс синъяссӧ ме вылӧ:

— Ті — Тихон?

— Но, да!

Пётрӧс арестуйтісны.

Сійӧ скӧрысь зумыштчис да ёся кутіс видзӧдны ме вылӧ.

— Кутшӧм сэтшӧм Пётрӧс?

— Кузь тушаа, мунӧ дьякӧн вылӧ.

Нӧшта мый?

— Сэсся нинӧм.

— А кутшӧм меным делӧ Пётрӧдз, дьякӧнӧдз и став мукӧд торйӧдзыс?—юаліс медник, и сійӧ юалан ногсьыс ме дзикӧдз гӧгӧрвои: тайӧ абу рабочӧй. Ме котӧрӧн мӧдӧдчи гортӧ. Мем вӧлі любӧ, мый кужи олӧмӧ пӧртны поручениесӧ. Тадзи мед первойысь участвуйті „конспиративнӧй“ делӧясын.

Гурий Плетнев вӧлі тӧдса тайӧ делӧяснас, но менам корӧм вылӧ—пыртны менӧ тайӧ делӧяс кытшас—вочавидзліс:

— Тэныд, вокӧ, водз на!—Тэ—велӧдчышт...

Евреинов тӧдмӧдіс менӧ ӧти таинственнӧй морткӧд. Тайӧ тӧдмасьӧмыс вӧлі йитчӧма унаторйысь видзчысьӧмӧн, та вӧсна мем водзвыв кажитчыліс тайӧ мыйкӧ зэв серьёзнӧйторйӧн. Евреинов нуӧдіс менӧ кар сайӧ, Арскӧй поле вылӧ. Мунігӧн сійӧ водзвыв висьталіс, мый тайӧ тӧдмасьӧмыс месянь корӧ зэв ыджыд осторожность, сійӧс колӧ видзны тайнаын. Сэсся сійӧ індіс неыджыд, руд фигура вылӧ, коді ньӧжйӧник восьлаліс тыртӧм поле вывті. Евреинов бергӧдчыліс да чӧла шуис:

— Со сійӧ! Муӧй сы бӧрся и, кор сійӧ сувтас, матыстчӧй сы дінӧ да шуӧй: ме локтӧм морт...

Таинственнӧйтор—век зэв лӧсьыд, но тан сійӧ мем кажитчис тешкодьӧн: зэв жар, шондіа лунӧ, му вылын руд турунтор моз катласьӧ ӧтка морт,—со и ставыс. Кладбище ворота дорын сійӧс суӧдӧм бӧрын ме аддзи ас водзысь кос чужӧма да лэбачлӧн кодь гӧгрӧс синъяса дзоляник зонмӧс. Видзӧдіс сійӧ стрӧга. Сійӧ вӧлі гимназистлӧн кодь руд пальтоа, но югыд кизьяссӧ резьӧдӧма да на местаӧ вурӧма сьӧд, лы кизьяс, киссьӧм картуз вылас тӧдчӧ гербӧн туйыс, и вообще сійӧс вӧлі мыйкӧ кадысь водз куштӧма—быттьӧкӧ сійӧ тэрмасьӧ петкӧдлыны асьсӧ тырвыйӧ кисьмӧм мортӧн.

Ми пукалам гуяс костын, сук кустъяс вуджӧрын. Морт сёрнитіс коса, делӧвитӧя, и ставнас, сквӧзь, эз кажитчы меным. Сійӧ стрӧга юасис, мый ме лыддьылі, да тшӧктіс меным занимайтчыны кружокын, кодӧс котыртӧма сійӧ, ме сӧгласитчи, и ми торйӧдчим,—сійӧ муніс первойӧн, тыртӧм поле вылӧ видзчысьӧмӧн гӧгӧрбок видзӧдалігтыр.

Кружокын, кӧні вӧліны ещӧ куим ли нёль зон

ме вӧлі медтом да ньӧти эг вӧв дась Дж.-Ст. Милльлысь книга изучитӧм вылӧ. Тайӧ книгаас примечаниеяссӧ гижӧма Чернышевский. Ми чукӧртчывлім учительскӧй институтса ученик Миловский квартираӧ,—бӧрынджык сійӧ гижлывліс висьтъяс Елеонский всевдоним улын и, вит кымын том гижӧм бӧрын, помаліс асьсӧ виӧмӧн,—меӧн аддзылӧм кымын морт мунісны олӧмсьыс ас вӧлясьыс!

Тайӧ вӧлі чӧв олысь морт, мӧвпаліс полӧмӧн, сёрнитіс видзчысьӧмӧн. Оліс сійӧ няйт керка пӧдвалын да занимайтчис „телӧлысь да душалысь равновесие“ кутӧм могысь столярнӧй уджӧн. Сыкӧд вӧлі гажтӧм. Милльлысь книгасӧ лыддьӧм эз интересуйт менӧ, регыд мысти экономикалӧн основнӧй положениеясыс лоисны меным зэв тӧдсаӧсь, ме гӧгӧрвои тайӧс ас вылын, мый найӧс вӧлі гижӧма аслам кучик вылӧ, и меным кажитчис, мый нинӧмла вӧлі гижны кыз книга сьӧкыд кывъясӧн сы йылысь, мый тырвыйӧ гӧгӧрвоана быдӧнлы, коді видзӧ ассьыс вынъяссӧ „боковӧй дядьӧлы“ бур олӧм ради. Ёна сьӧкыдпырысь ме пукавлі кыккуим час тайӧ гуын, коді тырӧма клей дукӧн, да видзӧді, кыдзи няйт стенӧд ветлӧдлӧны мокрицаяс.

Отчыд вероучитель сёрмис локны индӧм часӧ, и ми чайтім, мый сійӧ оз нин лок, да лӧсьӧдім дзоляник пир: ньӧбим бутылка вина, нянь да ӧгурцы. Друг ӧшинь весьтӧд ӧдйӧ тыдовтчылісны миян учительлӧн руд кокъясыс; муртса ми удитім дзебны винанымӧс пызан улӧ, кыдз учитель лои миян пӧвстын, и заводитіс тӧлкуйтны Чернышевскийлысь мудрӧй выводъяс. Ми ставӧн пукалам вӧрзьытӧг, истуканъяс моз, полігтырйи виччысям, дыр-ӧ кодкӧ миян пӧвстысь оз пӧрӧд коснас вина бутылкасӧ. Пӧрӧдіс сійӧс наставник, пӧрӧдіс да, пызан улӧ видзӧдлӧм бӧрын, эз шу ни ӧти кыв. Ок, бурджык эськӧ вӧлі, сійӧ кӧ чорыда ёрччыштіс!

Сылӧн чӧв олӧмыс, суровӧй чужӧмыс да ӧбӧдитчӧмӧн читкыртӧм синъясыс вывті ёна янӧдісны менӧ. Яндзимысла гӧрдӧдӧм чужӧма ёртъяс вылӧ букышӧн видзӧдлывліг ме чувствуйті ачымӧс мыжаӧн вероучитель водзын и сьӧлӧмсянь ме жалиті сійӧс, кӧть винасӧ эз вӧв ньӧбӧма менам инициатива серти.

Лыддьысигӧн вӧлі гажтӧм, окота вӧлі мунны Татарскӧй слободаӧ, кӧні олӧны кутшӧмкӧ аслыспӧлӧс,

сöстöм олöмöн бур сьöлöма, мелі йöз; найö сёрнитöны неправильнöй роч кывйöн; рытъясын, джуджыд минаретъяс вывсянь, найöс коröны мечетьясö муэдзинъяслöн тешкодь гöлöсъяс,—меным чайтсис, мый татаралöн став олöмыс мöдногса, меным тöдтöм, абу сходитана сы вылö, мый ме тöда и мый оз радуйт менö.

Сьöлöмöс менсьым кыскö Волга вылö трудöвöй олöм музыкалань; тайö музыкаыс и öнöдз на гажöдö менсьым сьöлöмöс; ме бура помнита сійö лунсö, кор медводдзаысь кутi чувствуйтны уджлысь героическöй поэзия.

Казань улö Волгаö пуксьöма из вылö персидскöй töвар тыра ыджыд баржа, сылöн розялöма пыдöсыс; грузчикъяслöн артель босьтіс менö ректыны баржаысь груз. Вöлі сентябрь töлысь, пöльтіс рытыв-вой töв, руд ю вылын скöра чеччалісны гыяс, töв лёкысь нетшкис гы бурысьяссö, резіс юсö кöдзыд зэрöн. Морт ветымына артель зумыша пукалö тыртöм баржа палуба вылын, тубыртчöма рöгöзаясö да брезентö; баржасö кыскис ичöтик буксирнöй пароход, кашкигтырйи сявкйис зэрысь ывлаас бикинь кольтаяс.

Пуксьö рыт. Свинеч кодь ва небесаыс пемдігтыр лэччö ю весьтö. Грузчикъяс ропкисны да ёрччисны, ёрисны зэрсö, töвсö, олöмсö, дыша зуйялісны палуба вывті, кöсйисны дзебсьыны зэрсьыс да васьыс. Мем чайтсис, мый тайö джынвыйö узьысь йöзыс оз вермыны уджавны, оз спаситны весь вошысь грузсö.

Войшöрлань воим перекат дорöдз; домалім тыртöм баржасö орччöн изъяс вылын пукалысь баржакöд; артельнöй старöста, ядовитöй старик, пистиöсь чужöма, мудер да понъясьысь морт, варышлöн кодь синъяса и ныра, куш юр вывсьыс ва картузсö нетшыштöмöн, горöдіс вöсньыдик, бабйöй гöлöсöн:

— Юрбитöй, ребята!

Пемыдас, баржа палуба вылын, грузчикъяс чукöртчисны öтчукöрö да заводитісны мурзыны ошъяс моз, а старöста медводз помаліс юрбитны да чилöстіс:

— Пöнаръяс! Но, молодчикъяс, петкöдлö удж! Честнöя, челядь пиян! Ен тікöд—заводитöй!

И сьöкыд, дыш кöтасьöм йöз заводитісны „петкöдлыны удж“. Найö, быттьö бойö, шыбитчисны вöйöм

баржа палуба вылӧ да трюмъясӧ,—ивкйӧдлӧмӧн, горзӧмӧн, шмонитан кывъясӧн. Ме гӧгӧр гӧн юрлӧсъяс моз лэбалісны рис тыра мешӧкъяс, изюм, кучик да каракуль тюкъяс, котралісны паськыд пельпомъяса ён йӧз, ышӧдісны ӧта-мӧднысӧ омлялӧмӧн, шутьлялӧмӧн, чорыда ёрччӧмӧн. Сьӧкыд вӧлі эскыны, мый татшӧм гажаа, кокниа да ӧдйӧ уджалӧны буретш сійӧ сьӧкыда кыпалысь зумыш йӧзыс, кодъяс сӧмын на шогпырысь норасисны олӧм вылӧ, зэр да кӧдзыд вылӧ. Зэрны кутіс тшӧкыдджыка, зэрыс лои кӧдзыдджык, тӧлыс чорзис, нетшкис дӧрӧмъяс, павтырталіс юръяс вылас, кушӧдліс кынӧмъяссӧ. Зэра пемыд ывлаас, квайт пӧнарӧн слабиника югдӧдӧм улын, котралісны сьӧд йӧз, зымӧдісны кокъяснас баржаяс палуба вывті. Уджалісны сідз, быттьӧкӧ тшыгъялӧмаӧсь уджсьыс, быттьӧкӧ важӧн нин виччысисны тайӧ удовольствиесӧ—шыблавны киысь киӧ нёль пудъя мешӧкъяс, котӧрӧн мышку выланыс новлыны тюкъяс. Уджалісны ворсігмоз, челядь моз гажмӧмӧн, сэтшӧм коддзӧдана радлӧмӧн, кутшӧмысь лӧсьыдджык вермӧ лоны сӧмын нывбабалӧн кутлӧм.

Кӧрӧм коска дженьыдик пальтоа, тошка ыджыд морт, кӧтасьӧм, нильӧг,—тыдалӧ, груз кӧзяиныс либӧ сылӧн довереннӧйыс—друг кутіс лёкысь горзыны:

— Молодчикъяс—ведра сувтӧда! Разбойничокъяс—кык лоас! Уджалӧй!

Пемыдсяньыс быд боксянь некымын гӧлӧс ӧтпырйӧкыза равӧстісны:

— Куим ведра!

— Куим лоас! Уджалӧй, валяй!

И удж нӧшта ёнджыка мӧдіс пуны.

Ме сідзжӧ кватайті мешӧкъяс, новлі, шыбитлі, бара котӧртлі да кватитлі и мем кажитчис, мый и ачым ме, и ставыс ас гӧгӧр кутіс гартчыны ёна йӧктігӧн моз, мый тайӧ йӧзыс вермасны уджавны татшӧм ёна да гажаа, мудзлытӧг, асьнысӧ жалиттӧг—тӧлысьяс, вояс, мый найӧ, карса кӧлӧкӧльняясӧ да минаретъясӧ кутчысьӧмӧн, вермасны кыскыны карсӧ места вывсьыс, кытчӧ кӧсъясны.

Тайӧ войыс коли сэтшӧм радлунӧн, кутшӧм менам эз на вӧвлы, душаӧй югдіс кӧсйӧмӧн—овны нэм чӧж уджысь лоӧм тайӧ ыджыд радлунын. Бортъяс сайын

йӧктӧны гыяс, палубаяс вылӧ швачӧдӧ зэр, ю весьтын шутьлялӧ тӧв, югдандор рӧмыдын ӧдйӧ да мудз тӧдтӧг котралӧны джынвыйӧ пасьтӧм, кӧтасьӧм йӧз да горзӧны, сералӧны асланыс вынӧн, асланыс уджӧн любуйтчигтырйи. А, сэні нӧшта, тӧлыс косяліс сьӧкыд кымӧръяссӧ, и небесалӧн лӧз, син ёран чут вылын дзирдыштіс шонділӧн гӧрдов югӧр — гажа зверьяс сійӧс встретитісны ӧтырышъя горзӧмӧн, тошсялӧм, кӧтасьӧм муса нырвомъяс пыркӧдіг. Окота вӧлі кутлыны да окавны тайӧ кык кока зверьяссӧ, кодъяс сэтшӧм тӧлкаӧсь да пелькӧсь уджын, кодъяс асьнысӧ вунӧдӧмаӧсь сьӧлӧм босьтӧдана уджас.

Кажитчӧ, мый татшӧм радлана пуан уджыслы нинӧм оз вермы сувтны паныд, сійӧ вермас му вылын вӧчны чудесаяс, вермас ӧти войӧн вевттьыны став мусӧ мичаысь-мича дворецъясӧн да каръясӧн, кыдз та йылысь висьтавсьӧны вещӧй мойдкывъясын. Йӧз уджалӧм вылӧ минута-мӧд видзӧдӧм бӧрын шонді югӧр эз вермы венны кыз сьӧкыд кымӧръяссӧ да вӧйи на пӧвстӧ, кыдзи мореӧ кага, а зэрыс мӧдіс кисьтны пельса дорысь моз.

— Шабаш!— горӧдіс кодкӧ, но сылы скӧра вочавидзисны:

— Ме тэд шабашита!

И луншор бӧрӧдз, кык часӧдз, кытчӧдз эз ректыны став тӧварсӧ, джынвыйӧ пасьтӧм йӧз уджалісны шойччывтӧг, пельсаысь моз кисьтан зэр улын да чорыд тӧв йылын, и ме сьӧлӧмсянь гӧгӧрвои, кутшӧм озыр гырысь вынъясӧн мортлӧн му.

Сэсся вуджимӧ пароход вылӧ и сэн ставӧн унмовсим код йӧз моз, а Казаньӧ воӧм бӧрын, быттьӧкӧ руд няйт шор, гузь петім лыа берег вылӧ да мӧдӧдчимӧ трактирӧ юны куим ведра вина.

Сэні ме дорӧ матыстчис вӧр Башкин, гӧгӧр видзӧдліс ме вылӧ да юаліс:

— Мый тэкӧд вӧчисны?

Мӗ ыджыд радлунӧн висьталі сылы уджалӧм йылысь, сійӧ кывзіс менсьым да ышловзьӧмӧн зывӧктана шуис:

— Дурак. И—сыысь на омӧльджык—идиот!

Шутьлялігтыр, чери моз тушанас нюглясиг, сійӧ воши дзескыда сувтӧдалӧм пызанъяс костын,—на са-

йын ыджыд шумӧн пируйтӧны грузчикъяс, пельӧсын кодкӧ вӧсньыдик гӧлӧсӧн заводитіс сьывны мисьтӧм сьыланкыв:

— Эх, вӧлі тайӧ делӧыс войся кадӧ, дерт,—
Петіс садйӧ гуляйтны барыня сэк—эй!

Дас кымын гӧлӧс мӧдӧдчисны пельтӧ чунӧдана горзыны, кучкалісны пыланъясӧ кипыдӧснаныс:

Стӧрӧж карсӧ стӧрӧжитӧ,
Аддзӧ—барыня пласьтвидзӧ...

Серам, шутьлялӧм и гораа гымакылан кывъяс: асланыс отчаяннӧй цинизм серти, кӧнкӧ, абуӧсь татшӧм кывъясыс некӧн свет вылын.

Кодкӧ тӧдмӧдіс менӧ дзоляник бакалейнӧй лавкаса кӧзяинкӧд—Андрей Деренковкӧд. Лавкаыс вӧлі шыбласъясӧн тырӧм овраг дорын, гӧль, векньыдик улича помын.

Деренков вӧлі тӧлка синъяса, еджгов тошка, шань чужӧма, кос киа морт. Сылӧн вӧлі запрещённӧй да шоч книгаясысь библиотека, коді карын лыддьыссис медбурӧн,—книгаяснас пӧльзуйтчылісны казаньса уна лыда учебнӧй заведениеясса студентъяс да быдсяма революционно-настроеннӧй йӧз.

Деренковлӧн лавкаыс вӧлі меновщик-скопец керкабердса ляпкыдик пристройкаын, ӧдзӧсыс лавкасянь петіс ыджыд жырйӧ, сійӧс омӧлика югдӧдіс дворӧ петысь ӧшинь, тайӧ жыр саяс, сылы продолжениеӧн, вӧлі ичӧтик кухня, кухня сайын, пристройка да керкакостса пемыд посводзын, пельӧсас, дзебсьӧма чулан, и сэні гусьӧн видзсис коварнӧй библиотека. Мыйкӧ мында книгасӧ вӧлі перепишитӧма перӧӧн кыз тетрадьясӧ, — татшӧмъяс вӧліны Лавровлӧн „Исторические письма“, Чернышевскийлӧн „Что делать?“, Писаревлӧн ӧткымын статьяяс, „Царь-голод“, „Хитрая механика“,—став тайӧ рукописьяссӧ унапӧв нин лыддьӧмаӧсь, найӧ ёна чукрасьӧмаӧсь.

Кор ме первой на локті лавкаӧ, ньӧбасьысьяскӧд ноксьысь Деренков мем довкнитіс юрнас комнатаӧ пыран ӧдзӧслань; ме пыри сэтчӧ и аддза: рӧмыдінын, пельӧсас, пидзикокӧн сьӧлӧмсяньыс юрбитӧ дзоляник старик, коді муніс Серафим Саровский портрет вылӧ.

Старик вылӧ видзӧдігӧн ме куті чувствуйтны мыйкӧ противоречивӧйӧс, неладнӧтор.

Деренков йылысь мем висьтавлісны, мый сійӧ „народник"; менам чайтӧм серти народник — революционер, а революционер не должен эскыны енлы, енлы эскысь старик мем кажитчис тайӧ керкаас лишнӧйӧн.

Юрбитны помалӧм бӧрын сійӧ ӧкуратнӧя шыльӧдыштіс еджыд юрсисӧ да тошсӧ, дзоргыштіс ме вылӧ да шуис:

— Андрейлӧн бать. А ті коді лоанныд? Со кыдз. А ме чайті — вежсьӧм паськӧма студент.

— Мыйла нӧ студентлы вежны паськӧмсӧ?— юалі ме.

— Но, да,— ньӧжйӧ вочавидзис старик,— ӧд кутшӧм паськӧм кӧть эн пасьтав — енмыд тӧдас!

Сійӧ муніс кухняӧ, а ме, ӧшинь дорын пукаліг — вӧйи мӧвпъясӧ и друг кылі горӧдӧм:

— Вот сійӧ кутшӧм!

Кухняӧ петан ӧдзӧс кӧсяк дорын сулаліс еджыд платьеа ныв, сӧдз юрсисӧ сылысь вӧлі дженьыда шырӧма, блед, польтчыштӧм кельыд чужӧм вылас нюмъялігтырйи дзирдалісны лӧз синъяс. Сійӧ вӧлі зэв ёна мунӧ ангел вылӧ, кыдз найӧс рисуйтӧны донтӧм олеографияяс.

— Мыйла ті повзинныд? Ме ӧмӧй сэтшӧм страшнӧй?— сёрнитіс сійӧ вӧсни, оръясяна гӧлӧсӧн и видзчысьӧмӧн, ньӧжйӧ матыстчис мелань, стен бердӧ кутчысьӧмӧн, быттьӧкӧ сійӧ мунӧ оз чорыд джодж вывті, а воздухті нюжӧдӧм лайкъялысь гез вывті. Тайӧ ветлыны кужтӧмлуныс нӧшта ёнджыка матыстіс сійӧс мӧд мирса существокӧд. Сійӧ ставнас дрӧгнитавліс, быттьӧкӧ кокъясас сылы сатшалісны емъяс, а стеныс сотіс сылысь челядьлӧн кодь польдчӧм киясӧ. И киас чуньясыс кыдзкӧ дзик эз вӧрны.

Ме сулала сы водзын кывшутӧг, шӧйӧвошӧмӧн да чувствуйта ёна жалитӧм. Тайӧ немыд комнатаас ставыс аслыспӧлӧс!

Ныв пуксис улӧс вылӧ сэтшӧм видзчысьӧмн, быттьӧкӧ поліс, мый улӧсыс лэбзяс сы улысь. Прӧстӧя, кыдз некод тайӧс оз вӧч, сійӧ висьталіс меным, мый сӧмын витӧд лун на заводитіс ветлӧдлыны, а сыӧдз пӧшти куим тӧлысь куйліс вольпасьын — оз уджавны ни киясыс, ни кокъясыс.

Тайӧ сэтшӧм нервнӧй висьӧм,— шуис сійӧ нюмъяліг-тыр.

Помнита, мем вӧлі окота, медым эськӧ сылысь висьӧмсӧ висьталісны кыдзкӧ мӧдног; нервнӧй висьӧм — вывті прӧстӧ татшӧм нывлы да татшӧм аслыснога комнатаын, кӧні став вещиыс полігтыр топӧдчӧмаӧсь стенъяс бердӧ, а пельӧсас ӧбразъяс водзын, вывті югыда сотчӧ лампадаын би, и ыджыд ӧбедайтан пызанвывса еджыд пызан дӧра кузя некутшӧм помкатӧг визлалӧ сійӧ ыргӧн цепьяслӧн вуджӧрыс.

— Мем уна висьтавлісны тіян йылысь,— вот мем и окота видзӧдлыны, кутшӧмӧсь ті,— кылі ме челядьлысь кодь вӧсни гӧлӧс.

Тайӧ нылыс видзӧдіс ме вылӧ кутшӧмкӧ терпитны позьтӧм видзӧдласӧн, сійӧ лӧз синъяс серти тӧдчис, мый сійӧ быттьӧкӧ пырыд аддзӧ тэнӧ. Татшӧм нывкӧд ме эг вермы — эг куж сёрнитны. И чӧв оліг видзӧдалі Герценлысь, Дарвинлысь да Гарибальдилысь портретъяссӧ.

Лавкаысь бырскӧбтіс еджыд юрсиа, наян синъяса, мекӧд ӧттшӧтшъя зон, кухняӧ пыригмозыс сійӧ горӧдіс чегъясян гӧлӧсӧн:

— Тэ мыйла петін, Марья?

— Тайӧ менам дзоля вокӧй, Алексей,— шуис ныв.— А ме — велӧдча акушерскӧй курсъяс вылын, да вот, висьми. Мыйла ті чӧв оланныд? Ті — яндысянныд?

Воис Андрей Деренков, ассьыс кос кисӧ питшӧгас сюйӧмӧн; чӧла малыштіс чойсӧ небыд юрсиӧдыс, дзугис сійӧс да кутіс юасьны—кутшӧм удж ме корся?

Сэсся воис гӧрд кудриа юрсиа, вежоват синъяса лӧсьыд статя ныв, стрӧга видзӧдліс ме вылӧ, кутіс еджыд нылӧс киӧдыс да, сійӧс нуӧдігмоз, шуис:

— Тырмас, Марья!

Нимыс эз лӧсяв нывлы,— вӧлі грубӧй сылы.

Ме петі жӧ, тешкодя волнуйтчигтыр, а лун мысти, рытын, бара нин пукалі тайӧ комнатаас, зіли гӧгӧрвоны — кыдзи и мыйӧн тані олӧны? Олісны — кыдзкӧ аслысног.

Муса, рам старик Степан Иванович, еджгов и быттьӧкӧ пырыс тыдалана, пукаліс пельӧсын да видзӧдіс сэсянь, пемыд вомдоръяссӧ вӧрӧшитӧмӧн, ньӧжйӧник нюмъяліг, быттьӧ кевмысис:

— Эн вӧрзьӧдӧй менӧ!

Сы пытшкын оліс кӧчлӧн кодь полӧм, кутшӧмкӧ несчастье водзвыв кылӧм,— тайӧ мем вӧлі бура гӧгӧрвоана.

Пу кырсь кодь чорыдӧдз выйӧн да пызьӧн морӧсвывсӧ мавтӧм руд курткаа кос киа Андрей ветлӧдліс комнатаӧд кыдзкӧ бокногӧн, мыжа моз нюмъяліс, быттьӧ кага, кодӧс сӧмын на прӧститісны кутшӧмкӧ дурӧмысь. Тӧргуйтны сылы отсасис Алексей — дыш, грубӧй зон. Коймӧд вокыс — Иван, велӧдчис учительскӧй институтын и оліс сэні интернатын, гортас волывліс сӧмын праздникъяс дырйи; тайӧ вӧлі ичӧтик тушаа, сӧстӧм паськӧма, шыльыда сынасьӧм морт, муніс важ чиновник вылӧ. Висьысь Марья оліс кӧнкӧ чардакас да шоча лэччывліс уліӧ, а кор сійӧ воліс, ме чувствуйті ачымӧс лӧсьыдтӧма, быттьӧ менӧ кӧртавлісны тыдавтӧм гезъясӧн.

Деренковъяслысь овмӧссӧ нуӧдіс керкаса кӧзяинскопецкӧд ӧтлаын олысь ыджыд тушаа, кос нывбаба, пу аканьлӧн кодь чужӧма да скӧр манакинялӧн кодь стрӧг синъяса. Сэн жӧ бергаліс сылӧн ныв, рыжӧй Настя; кор сійӧ видзӧдіс турунвиж синъяснас мужичӧйяс вылӧ — ёсь нырыслӧн нырбордъясыс дрӧгнитавлісны.

Но збыльвылас Деренковъяс квартираын кӧзяеваӧн вӧліны университетса, духовнӧй академияса да ветеринарнӧй институтса студентъяс,— ызгысь йӧз чукӧр, кодъяс олісны роч народ вӧсна тӧждысян настроениеын, Россия будущӧй вӧсна дугдывтӧг тревожитчӧмын. Газетаясса статьяясӧн, сӧмын на лыддьӧм книгаясысь выводъясӧн, карса да университетса олӧмысь событиеясӧн помала возбуждённӧйӧсь, найӧ рытъясын чукӧртчывлісны Деренков лавкаӧ Казаньса быд уличаяс вылысь чорыд вензьӧмъяс вылӧ да пельӧсъясын ньӧжйӧник шӧпкӧдчӧм вылӧ. Сьӧрсьыныс вайлісны кыз книгаяс да,листбокъясӧ чуньяснас зурӧдіг, горзісны ӧтамӧд вылас, утверждайтлісны истинаяс, кодлы кутшӧм кажитчыліс.

Тӧдӧмысь, ме омӧля гӧгӧрволі тайӧ вензьӧмъяссӧ, меным истинаясыс вошлісны уна кывъяс пытшкӧ, кыдзи гӧль йӧзлӧн кизьӧр шыд пытшкын гос войтъяс. Ӧткымын студентъяс меным кажитчылісны сектант-

скӧй Поволжьеса старик начётчикъясӧн, но ме гӧгӧрволі, мый аддза йӧзӧс, кодъяс дасьтысьӧны вежны олӧмсӧ бурлань, и кӧть налӧн сьӧлӧмшӧрса кӧсйӧмыс вошліс шорӧн визувтысь кывъяс пытшкӧ, но — эз вӧйны сэтчӧ. Задачаясыс, кодъясӧс найӧ кӧсйисны решайтны, вӧліны меным гӧгӧрвоанаӧсь, и ме чувствуйті ачымӧс заинтересованнӧйӧн тайӧ задачаяссӧ удачнӧя решитӧмын. Меным тшӧкыда кажитчыліс, мый студентъяс кывъясын кылӧны менам немӧй мӧвпъясӧй, и ме видзӧді тайӧ йӧз вылас пӧшти кыпъялӧмӧн, кыдзи пленник, кодлы кӧсйысьӧны сетны свобода.

Найӧ жӧ видзӧдісны ме вылӧ быттьӧ столяръяс пу тор вылӧ, кодысь позьӧ вӧчны кутшӧмкӧ вӧвлытӧмтор.

— Самородок!— рекомендуйтлісны найӧ менӧ ӧта-мӧдныслы, сэтшӧм же гордостьӧн, кутшӧмӧн улича-вывса детинкаяс петкӧдлӧны ӧта-мӧдыслы ыргӧн витура, кодӧс аддзӧмаӧсь мостӧвӧй вылысь. Мем эз кажитчы, кор менӧ шулісны — „самородокӧн“ да „народлӧн пиӧн“,— ме чувствуйті ачымӧс олӧмлӧн пасынокӧн и, пӧраӧн, ёна кылі ас вылысь вынлысь сьӧкталунсӧ, коді веськӧдліс менам вежӧр развитиеӧн. Сідз, книжнӧй магазин ӧшиньысь меным тӧдтӧм кывъясӧн нимтӧм книга „Афоризмы и максимы“ аддзӧм бӧрын, ме ӧзйи кӧсйӧмӧн лыддьыны сійӧс да кори духовнӧй академияса студентлысь тайӧ книгасӧ.

— Здравствуйте,— ироническӧя горӧдіс будущӧй архиерей, негрлӧн кодь юра морт,— кудриа юрсиа, кыз паръяса, гырысь пиня студент.— Тайӧ, вокӧ, ерунда. Тэ лыддьы, мый сетӧны, а сійӧ юкӧнӧ, кытчӧ тэд оз позь — эн сюйсьы!

Учительлӧн грубӧя шуӧмыс зэв эз кажитчы меным. Книгасӧ ме, дерт, ньӧби, та вылӧ мыйкӧ мында сьӧм нажӧвиті пристаньясын уджалӧмӧн, а мыйкӧ мында Андрей Деренковлысь уджджӧмӧн. Тайӧ вӧлі медводдза серьёзнӧй книга, кодӧс ме ньӧби, сійӧ менам ӧнӧдз на век эм.

Вообще — мекӧд обращайтчисны вель стрӧга: кор ме лыдди „Азбука социальных наук“, меным кутіс чайтсьыны, мый культурнӧй олӧм организуйтӧмын пастушескӧй племяслысь рольсӧ ёна ыджджӧдӧма авторӧн, а сюсь брӧдягаясӧс, охотникъясӧс — ӧбӧдитӧма-

öсь сыöн. Ме висьталі ассьым сомнениеясöс öти филологлы,—а сійö, аслас бабйöй чужömлы внушайтан выражение сетны зільömöн, дзонь час чöж меным висьталіс „критикуйтöм вылö право“ йылысь.

— Медым имеитны право критикуйтны—колö эскыны кутшömкö истинаö,—мыйö ті эсканныд?—юаліс сійö менсьым.

Сійö лыддьыліс книгаяс весиг ывла вылын,—мунö панель кузя, чужömсö книгаöн тупкömöн, да тойлалö йöзсö. Гортас, чардакын, тшыг тифöн висигöн тупля-сиг, сійö горзіс:

Мораль должен гармоническöя кутны ас пытшкас свободалысь да принужденіелысь элементъяс,—гармоническöя, гар-гар-гарм...

Нежнöй морт, помала сёйтömла джынвыйö висьысь да чорыд истина упорнöя корсьömысь слабмöм, сійö эз тöд некутшöм радлантор, книгаяс лыддьömысь кындзи, и кор сылы кажитчыліс, мый сійö вермис миритöдны кык вына умлысь противоречиеяссö, сылöн муса, пемыд синъясыс челядьлöн моз шуда нюмъялісны. Во дас мысти Казаньын олöм бöрын, ме сыкöд бара панидаси Харьковын, сійö вит во олöма ссылкаын Кемын и бара нин велöдчö университетын. Мем кажитчис, мый сійö олö кодзувкоткарын моз жуысь противоречивöй мövпъяс пöвстын; туберкулёзысь пöгибайтысь, сійö зілис миритöдны Ницшеöс да Марксöс, съöлаліс вирöн да киргис, чабраліс киясöс менсьым кöдзыд сибдалан чуньяснас:

— Синтезтöг—овны оз позь!

Сійö кулі университетö мунігöн трамвай вагонын.

Ме эг. этша аддзыв разум ради татшöм великомученикъясöс,—на йылысь паметь меным священнöй.

Татшöм йöзыс морт кызь кымын чукöртчывлісны Деренков квартираын,—на пиын вöлі весиг японец Пантелеймон Сато, духовнöй академияса студент. Мукöд дырйи волывліс ыджыд тушаа, паськыд морöса морт, гöгрöс сук тошка да татарин ног бритöм юра. Сійöс быттьökö топыда вöлі вурöма руд казакинö, кодöс крючкиалöма тшökаöдзыс. Сійö векджык пукаліс könkö пельöсын, куритіс дженьыд каллян да став вылас спокойнöя видзöдіс руд синъяснас. Сылöн синъясыс тшökыда да ёся сувтлісны менам чужöм вылö, ме

кылі, мый, тайӧ серьёзнӧй мортыс думсьыс веситӧ менӧ, и, мыйлакӧ, ме полі сыысь. Сылӧн чӧв олӧмыс шензьӧдіс менӧ; гӧгӧр ставыс сёрнитісны гораа, уна, решительнӧя, и кымын ёсьджыка юргисны кывъяс, сымын ёнджыка, дерт, найӧ кажитчисны меным; ме зэв дыр эг гӧгӧрво, кутшӧм тшӧкыда ёсь кывъясын дзебсясьӧны жалкӧй да лицемернӧй мӧвпъяс. Мыйла чӧв олӧ тайӧ тошка багатырыс?

Сійӧс нимтӧны „Хохолӧн“ и, ме чайта, некод, Андрейысь кындзи, эз тӧд сылысь нимсӧ. Регыд мем лоитӧдса, мый тайӧ мортыс неважӧн воӧма ссылкаысь, Якутскӧй областьысь, кӧн сійӧ олӧма дас во. Тайӧ нӧшта ёнджыка кыпӧдіс менсьым интересӧс сы дінӧ, но эз кыпӧд менсьым смеллун тӧдмасьны сыкӧд, кӧть ме эг страдайт ни яндысьӧмӧн, ни полӧмӧн, а, мӧдарӧ, виси кутшӧмкӧ тревожнӧй любопытствоӧн, кӧсйи тӧдны ставсӧ и кыдз позьӧ регыдджык. Тайӧ качествоыс нэм чӧж мешайтіс меным серьёзнӧя босьтчыны мый дорӧ кӧ ӧтитор дорӧ.

Кор вӧлі сёрнитӧны народ йылысь, ме шемӧсӧн да аслым эскытӧг чувствуйті, мый тайӧ тема кузя ме ог вермы думайтны сідз, кыдзи думайтӧны тайӧ йӧзыс. Налы народ вӧлі мудростьлӧн, духовнӧй мичлунлӧн да бур сьӧлӧмлӧн воплощениеӧн, налы народ вӧлі пӧшти ен кодь да единодушнӧй существоӧн, коді кутӧ ас пиас став мичлунлысь, справедливостьлысь да величественностьлысь вужъяссӧ. Ме ог вӧлі тӧд татшӧм народсӧ. Ме аддзылі плӧтникъясӧс, грузчикъясӧс, каменщикъясӧс, тӧді Яковӧс, Осипӧс, Григорийӧс, а тан сёрнитӧны именнӧ единосущнӧй народ йылысь и пуктӧны асьнысӧ кытчӧкӧ сыысь улӧджык, сійӧ воляысь зависимӧйӧ. Мем жӧ чайтсис, мый буретш тайӧ йӧзыс кутӧны ас пианыс мӧвплысь мичлун да вын, на пытшкӧ чукӧрмӧма да ыпйӧ-ломтысьӧ олӧм дорӧ человеколюбивӧй бур воля, человеколюбиелӧн кутшӧмкӧ выль правилӧяс серти олӧм стрӧитӧм свобода дорӧ воля.

Буретш человеколюбиесӧ ме эг аддзыв тайӧ мортторъясыслысь, кодъяс пӧвстын олі тайӧ кадӧдзыс, а тан сійӧ юргӧ быд кывйын, ыпъялӧ быд синмын.

Выль зэрӧн киссисны менам сьӧлӧм вылӧ народопоклонникъяслӧн сёрнияс, и ёна отсаліс мем сиктса

шуштӧм олӧм йылысь, великомученик-мужик йылысь наивнӧй литература. Ме понді чувствуйтны, мый сӧмын зэв ёна, став сьӧлӧмсяньыд мортӧс радейтӧмӧн, позьӧ гумовтны тайӧ радейтӧмсьыс колана вын сы вылӧ, медым аддзыны да гӧгӧрвоны олӧмлысь смыслсӧ. Ме дугді мӧвпавны ас йылысь и заводиті внимательнӧйджыка относитчыны йӧз дорӧ.

Андрей Деренков доверчивӧя висьталіс мем, мый сійӧ вузасьӧмысь воӧм ичӧт доходъяс дзоньнас мунӧны отсӧг вылӧ йӧзлы, кодъяс эскӧны, мый: „медводз—народлӧн шуд“. Сійӧ гӧграліс на пӧвстын, быттьӧ архиерейскӧй служба вылын сьӧлӧмсяньыс енлы эскысь дьячок, эз дзеблы ёна радлӧмсӧ книга лыддьысьяс збой мудрость водзын; шуда нюмъяліґтыр, кос кисӧ питшӧгас сюйӧмӧн, мӧд кинас ассьыс небыд тошсӧ нетшкиг, сійӧ юаліс менсьым:

— Лӧсьыд? Мися, сійӧ жӧ!

И кор народникъяслы еретникъяс ногӧн паныд сувтліс ветеринар Лавров, коді вӧлі дзодзӧглӧн кодь котсысь тешкодь гӧлӧса, Деренков, повзьӧмысла синъяссӧ тупкигмоз, шӧпкӧдіс:

— Кутшӧм смутьян!

Народникъяс дінӧ сылӧн отношениеыс вӧлі менамлӧн кодь жӧ, но Деренков дорӧ студенчествӧлӧн отношениеыс кажитчис мем грубоватӧйӧн да лӧкӧн, сэтшӧм кодьӧн жӧ, кыдзи господа видзӧдӧны работникныс дорӧ, трактирнӧй лакей дорӧ. Ачыс Деренков тайӧс эз казявлы. Гӧстьясӧс колльӧдӧм бӧрын сійӧ частӧ кольлывліс менӧ узьны, ми идравлім комнатасӧ да сэсся, джоджын, войлокъяс вылын куйліг, другъяс моз дыр сёрнитлім лампадка биӧн муртса югдӧдӧм пемыдас. Верующӧйлӧн кодь чӧла радлӧмӧн сійӧ висьтавліс мем:

— Чукӧрмасны татшӧм бур йӧзыс сёяс, сюрсъяс, займитасны Россияын став тӧдчана местаяссӧ и пыр жӧ вежасны став олӧмсӧ!

Сійӧ вӧлі ар дасӧн ыджыдджык меысь, и ме казялі, мый рыжӧй юрсиа Настя зэв ёна воӧ сылы сьӧлӧм вылас, сійӧ зілис не видзӧдны Настялӧн задор синъясӧ, йӧз дырйи сыкӧд сёрнитіс кыдзи кӧзяин: коса, командуйтан гӧлӧсӧн, но колльӧдліс сійӧс шог видзӧдласӧн, а кор сёрнитіс сыкӧд ас кежас, Дерен-

ков яндысьӧмпырысь рама нюмъяліс да нетшкис тошсӧ.

Деренковлӧн ичӧтджык чойыс видзӧдліс кывйӧн шыбласян косьяс вылӧ сідзжӧ пельӧссянь; челядь чужӧмыс сылӧн тешкодя пӧльтчыліс ёна видзӧдӧмысла, синъясыс паськавлісны, а кор юргисны торъя нин чорыд кывъяс,— сійӧ гораа ышлолаліс, быттьӧ сы вылӧ кисьтісны йиа ва. Сы дорын матын, вылӧ лэптӧм юра петук моз пӧкаживайтіс рыжоват юрсиа медик, сійӧ сёрнитіс нывкӧд таинственнӧя вашкӧдӧмӧн моз да внушительнӧя кӧрліс синкымъяссӧ. Ставыс тайӧ вӧлі зэв интереснӧ.

Но—воис ар, постояннӧй уджтӧг мем водзӧ оз позьовны. Ставнас, мый вӧчсис ме гӧгӧрын, ылалі ме да куті уджавны век этшаджык и пӧткӧдчи йӧз нянь помысь, а йӧз няньыд век зэв сьӧкыда пырӧ горшад. Тӧв кежлӧ колӧ вӧлі корсьны „места“, и ме аддзи сійӧс крендельнӧй пекарняысь, коді вӧлі Василий Семёновлӧн.

Олӧмлысь тайӧ периодсӧ менам висьталӧма „Хозяин“, Коновалов“, „Двадцать шесть и одна“ висьтъясын—сьӧкыд кад! Но—велӧдана.

Сьӧкыд вӧлі физически, нӧшта сьӧкыджык—моральнӧ.

Кор ме лэччи мастерскӧй пӧдвалӧ, меа-йӧза костын, аддзыны и кывзыны кодъясӧс меным лои нин быть, кыптіс „вунӧдӧмлӧн стена“. Некод на пиысь эз волывлы ме дорӧ мастерскӧйӧ, а ме уджалі суткинас дас нёль час да эг вермы прӧстӧй лунъясӧ ветлыны Деренков ордӧ, праздник лунъясӧ жӧ либӧ узи, либӧ жӧ кольччылі удж кузя ёртъяскӧд. Ёртъяс пиысь ӧтикъяс первой лунъяссянь жӧ кутісны видзӧдны ме вылӧ, кыдз забавнӧй шут вылӧ, мӧдъяс видзӧдісны сідзи, кыдзи челядь видзӧдӧны наивнӧй радейтӧмӧн морт вылӧ, коді кужӧ висьтавлыны лӧсьыд мойдкывъяс. Чӧртыс тӧдӧ, мый ме висьтавлі тайӧ йӧзыслы, но, тӧдӧмысь, ставсӧ, мый вермис сетны налы надея мӧдпӧлӧс, кокниджык да вежӧраджык олӧм вӧчны позянлун вылӧ. Ӧткымынысь тайӧ удайтчыліс меным, и кор казявлі, кыдзи пыктӧм чужӧмъясныс югдӧны морт шогӧн, а синъяс ӧзйӧны обидаӧн да скӧрлунӧн,—ме чувствуйті ачымӧс праздничнӧя да гордостьӧн думайті, мый „уджала народ пӧвстын“, „югдӧда“ сійӧс.

Но, тӧдӧмысь, частӧджык меным лоліс исцытывайтны ассьым вынтӧмлунӧс, знанияслысь тырмытӧмлун, весиг олӧм йылысь, быт кузя медся прӧстӧй вопросъяс вылӧ вочавидзны кужтӧмлун. Сэки ме чувствуйті ачымӧс пемыд гуӧ шыбитӧмаӧн, кӧні йӧзыс жуӧны синтӧм лёльӧяс моз, зільӧны сӧмын вунӧдны збыль олӧмсӧ да вунӧдлӧны тайӧс кабакъясын да проституткаяскӧд кӧдзыда кутчысьлігъясӧ.

Публичнӧй керкаясӧ ветлыны колӧ вӧлі быть быд тӧлысьӧ заработок получитан лунӧ; тайӧ удовольствие йылысь гораа мечтайтісны шуда лунӧдз недель водзвыв, а сійӧ кольӧм бӧрын — дыр висьтавлісны ӧта-мӧдныслы испытайтӧм наслаждениеяс йылысь. Тайӧ сёрниясын понъясян кывъясӧн ошйысисны полӧвӧй энергияӧн, чорыда видісны нывбабаясӧс, сёрнитісны на йылысь зывӧктана сьӧласьӧмӧн.

Но — тешкодь!— став татшӧмторъяс сайысь ме кылі — меным чудитчис — шогсьӧм да яндысьӧм. Ме вӧлі аддза, мый „утешение керкаясын“, кӧні шайт вылӧ позьӧ вӧлі ньӧбны нывбабаӧс войбыд кежлӧ, менам ёртъяс кутісны асьныслӧ яндысьӧмпырысь, мыжаяс моз,— тайӧ меным кажитчис естественнӧйӧн. А на пиысь ӧткымынъяс кутісны асьныссӧ выв ті вӧльнӧя, удальствоӧн, и сын ме чувствуйті нарошнӧ вӧчӧм фальшь. Меным ёна вӧлі окота тӧдны мужичӧйяс да нывбабаяс костын отношение йылысь, и ме наблюдайті та бӧрся торъя ёся. Ачым ме нӧшта эг на пӧльзуйтчыв нывбаба меліалӧмӧн, и тайӧ сувтӧдліс менӧ лӧсьыдтӧм позицияӧ: ме вылын лёкысь сералісны и нывбабаяс, и ёртъяс. Регыд менӧ дугдісны корны „утешение керкаясӧ“, веськыда шуисны:

— Тэ, другӧ, миянкӧд эн ветлы.

— Мыйла?

— Сідзи! Абу лӧсьыд тэкӧд.

Ме топыда кутчыси тайӧ кывъясас, чувствуйті нанысь мыйкӧ важнӧйтор да, но эг кыв тӧлкаджык объяснитӧм.

— Эстшӧм, тэ! Шуӧма тэныд — эн ветлы! Гажтӧм тэкӧд...

И сӧмын Артём шпыньялӧмӧн шуис:

— Быттьӧкӧ поп дырйи либӧ бать дырйи.

Нывъяс первой сералісны менӧ ачымӧс виччысяна

кутӧмысь, сэсся кутісны ӧбедитчӧмӧн юасьны:

— Зывӧктан?

Нелямын арӧса „ныв“, пушыд да мича полька Тереза Борута, „экономка“, ме вылӧ породистӧй понлӧн кодь вежӧра синъясӧн видзӧдіг шуис:

— Эновтам вай сійӧс, пӧдругаяс,— сылӧн кӧть кыдз, невеста эм — да? Татшӧм силач быть должен невестаӧн овны, сэсся нинӧмӧн!

Сійӧ вӧлі алкоголичка, юліс палявлытӧг и кодюрнас вӧлі вывті зывӧк, а садьӧн чуймӧдліс менӧ йӧз дінӧ тӧлка отношениеӧн да найӧ вӧчӧмторъяслысь смыслсӧ спокойнӧя корсьӧмӧн.

— Медся гӧгӧрвоны позьтӧм йӧз, сійӧ, дерт, академияса студентъяс, да,— висьтавліс сійӧ менам ёртъяслы.— Найӧ сэтшӧмторъяс вӧчӧны нывъяскӧд: тшӧктасны джоджсӧ майтӧгавны, сувтӧдасны пасьтӧм нылӧс бауӧн, ки-кокнас тарелкаяс вылӧ и тойлалӧны сійӧс бӧрсяньыс — ылӧдзӧ-ӧ мунас джоджӧдыс? Тадзи — ӧтиӧс, тадзи и мӧдӧс. Вот. Мыйла тайӧ?

— Тэ сӧран!— шуи ме.

— Ой, ог!— ӧбедитчытӧг, спокойнӧя горӧдіс Тереза, тайӧ спокойствиеас вӧлі мыйкӧ эскӧдана.

— Тэ ассяньыд лӧсьӧдін тайӧс!

— Кыдзи нӧ татшӧмтор вермас лӧсьӧдны ныв? Ме йӧй али мый!— синъяссӧ арыштӧмӧн юаліс сійӧ.

Йӧз чошкӧдлісны пельяссӧ миянлысь вензьӧмнымӧс кывзігӧн, а Тереза водзӧ висьтавліс гӧстьяс ворсӧмъяс йылысь сэтшӧм веськодьпырысь, кыдзи висьтавлӧ морт сӧмын сы могысь, медым гӧгӧрвоны — мыйла тайӧ?

Кывзысьяс зывӧктӧмӧн сьӧласисны, лёкысь видісны студентъясӧс, а ме аддзӧмӧн, мый Тереза кыпӧдӧ лёкалӧм меӧн радейтана йӧз дорӧ, висьталі, мый студентъяс радейтӧны йӧзӧс, налы кӧсйӧны буртор.

— Сійӧ — Воскресенскӧй уличаса студентъяс, штатскӧйяс, университетысь, ме жӧ висьтала духовнӧйяс йылысь, Арскӧй поле вылысь! Найӧ, духовнӧйясыд, сирӧтаяс ставныс, а сирӧта быдмӧ век гусясьысьӧн либӧ озорникӧн, омӧль мортӧн быдмӧ, сійӧ жӧ немтор дінӧ абу кӧртасьӧма, сирӧта!

„Экономкалӧн“ спокойнӧй висьталӧмыс да нывъяслӧн студентъяс вылӧ, чиновникъяс да вообще „сӧстӧм публика“ вылӧ лёка норасьӧмъясыс кыпӧдлісны

менам ёртъяслысь не сӧмын зывӧктӧм да лёкалӧм, но пӧшти радлӧм, сійӧ тыдалӧ вӧлі кывъясысь:

— Сідзкӧ,— образованнӧйясыд омӧльджыкӧсь на миянысь!

Меным вывті сьӧкыд вӧлі кывзыны тайӧ кывъяссӧ. Ме вӧлі аддза, мый джынвыйӧ пемыд, дзоля комнатаясӧ визувтӧ, быттьӧ гуранъясӧ, карлӧн став няйтыс, пузьӧ чад би вылын и, враждаӧн, скӧрлунӧн тырӧм, бӧр визувтӧ карӧ. Ме видзӧда вӧлі, кыдз тайӧ щельясын, кытчӧ олӧмлӧн гажтӧмлуныс да инстинктыс йӧршитӧны йӧзӧс, кыдзи сэтшӧм-татшӧм кывъясысь тэчсьӧны сьӧлӧмтӧ вӧрзьӧдана сьыланкывъяс радейтӧм кузя лоысь тревогаяс да мучитчӧмъяс йылысь, кыдзи артмӧны мисьтӧм легендаяс „образованнӧй йӧз“ олӧм йылысь, кыдзи чужӧ гӧгӧрвотӧмтор дінӧ смешитана да лёка видзӧдӧм, и вӧлі аддза, мый „утешение керкаяс“ являйтчӧны университетъясӧн, кытысь менам ёртъяс босьтӧны вель ядовитӧй сяма тӧдӧмлунъяс.

Видзӧда ме, кыдзи няйт джодж кузя ветлӧдлӧны, кокъяссӧ дыша кыскалігтыр, „радлун вайысь нывъяс“, кутшӧм зывӧктана вӧрӧны налӧн лёсмунӧм телӧясыс дӧзмӧдана чилзысь гудӧк шы улӧ, либӧ терпениеысь петкӧдысь жугалӧм пианино струнаяс брӯнӧдчӧм шы улӧ, видзӧда — и менам чужӧны кутшӧмкӧ неясной, но тревожнӧй мӧвпъяс. Быдторйысь ме гӧгӧрын ӧвтіс гажтӧмлунӧн, отравляйтіс душаӧс вынтӧм кӧсйӧмӧн кытчӧкӧ мунны.

Кор, мастерскӧйын, ме заводитлі висьтавны сы йылысь, мый эмӧсь йӧз, кодъяс сьӧлӧмсяньыс корсьӧны свободаӧ, народлы шудӧ туйяс,— меным сувтлісны паныд:

— А вот нывъясыдтӧ оз висьтавны на йылысь!

И немжалиттӧг, циническӧй скӧрлунӧн серавлісны менӧ, а ме вӧлі ӧвсьытӧм кычипиӧн, чувствуйті ачымӧс ыджыд понъяс дорысь не вежӧртӧмджыка да смелджыка,— ме сідзжӧ скӧралі. Кор заводиті гӧгӧрвоны, мый олӧм йылысь думъяс абу кокньыдджыкӧсь олӧмсьыс, ме мукӧд дырйи ас пытшкысь кылі ненавистьлысь ыпнитлӧмъяс сійӧ вывті терпитысь ёртъяс дінӧ, кодъяскӧд уджалі. Менӧ торйӧн нин пузьӧдліс налӧн терпитны вермӧмыс, кывзысяна безнадёжность-

ыс, кыдзи найӧ подчиняйтчисны кӧзяинлӧн вывті лёк смекайтчӧмъяслы.

И — быттьӧ нарошнӧ!— буретш тайӧ сьӧкыд лунъяс-ас меным удайтчис тӧдмасьны дзик выль идеяӧн, и кӧть сійӧ вӧлі меным враждебнӧйӧн, но век жӧ чуй-мӧдіс менӧ.

Ӧти войӧ, пурга дырйи, кор кажитчӧ, мый скӧра омлялысь тӧлыс косялӧма руд небесасӧ зэв посни тор-пыригъяс вылӧ, и найӧ киссьӧны му вылӧ, кодӧс тыр-тӧны ас улас йи бус толаяс, и кажитчӧ, мыӥ помасис мулӧн олӧмыс, шонді кусӧма, оз нин пет сэсся,—та-тшӧм войӧ, Масленича дырйи, ме вӧлі локта Дерен-ковъяссянь мастерскӧйӧ. Восьлала, синъясӧс тупкӧмӧн, тӧв паныд, гартчысь-гудрасьысь руд хаос пыр и друг—уси, панель пӧперег куйлысь морт вылӧ сконъяси да. Ми кыкнанным ёрччыштім, ме — рочӧн, сійӧ фран-цузскӧй кыв вылын:

— О, дьявӧл...

Тайӧ кыпӧдіс менсьым любопытствоӧс, ме лэпті сі-йӧс, сувтӧді кок йылас,— сійӧ вӧлі ичӧт тушаа, кокни. Менӧ тойлалігтыр сійӧ лёкысь горзіс:

— Менам шапкаӧй, чӧрт тіянӧс босьтас! Вайӧй шап-каӧс! Ме изӧймита!

Шапкасӧ лым пиысь аддзӧм бӧрын ме пыркниті сі-йӧс, пукті сылы зу кодь юрсиа юр вылас, но сійӧ нетшыштіс шапкасӧ и, ме вылӧ сійӧн ӧвтігтыр, видчис кык кыв вылын, вӧтліс менӧ:

— Весась!

Друг шыбитчис водзӧ и воши гартчысь гудыртас пытшкас. Водзӧ мунігӧн ме бара аддзи сійӧс — сійӧ су-лалӧ, кусӧдӧм пӧнара пу сюръяӧс кияснас сывъялӧм-ӧн, да зэв эскӧдана дольӧ:

— Лена, ме пӧгибайта... о, Лена...

Тыдалӧ, сійӧ вӧлі код и, пӧжалуй, дзикӧдз кынмис эськӧ, коли кӧ ме сійӧс ывла вылӧ. Ме юалі, кӧні сійӧ олӧ.

— Тайӧ кутшӧм уличаыс?— горӧдіс сійӧ синва со-рӧн.— Ме ог тӧд, кытчӧ мунны.

Ме шымырті сійӧс коскӧдыс и куті нуӧдны юасиг-тыр, кӧн сійӧ олӧ.

— Булакын,—тірзігтыр бормочитіс сійӧ.— Булакын... сэн — пывсянъяс,— керка...

Восьлаліс сійӧ кыдзсюрӧ, кокъясыс дзугсьылісны и мешайтіс меным мунны; ме кылі, кыдзи таркакылісны сылӧн пиньясыс:

— Си тю савэ,— менӧ тойлаліг бормочитіс сійӧ.

— Мый ті шуанныд?

Сійӧ сувтіс, лэптіс кисӧ да шуис гӧгӧрвоана — гордостьӧн, кыдз меным кажитчис:

— Си тю савэ у же те мен...

И сюйис чуньяссӧ вомас, шатлалӧ, муртса оз усь. Лаҷыньтчылӧмӧн ме сійӧс босьті мышку вылӧ да мӧдӧдчи нуны, а сійӧ, тшӧканас менам юрлыӧ мыджсьӧмӧн, ропкис:

— Си тю савэ... Но ме дзикӧдз кынма, о, енмӧй...

Булакын ме муртса верми тӧдмавны сылысь — кутшӧм керкаын сійӧ олӧ, дыр мысти ми пырим ичӧтик флигель посводзӧ. Флигельыс сулаліс пыдын дворын и гартчысь лым пӧвстті эз и тыдав. Сійӧ кималасӧн аддзис ӧдзӧссӧ, видзчысьӧмӧн таркӧдыштіс да ӧлӧдана вашнитіс:

— Шш! Надзӧнджык...

Ӧдзӧс восьтіс гӧрд капота нывбаба, киас сійӧ кутіс ӧзтӧм сись, миянлы туй сетӧм бӧрын сійӧ чӧла вешйис бокӧ да, кыскӧ лорнет перйӧм мысти, мӧдіс видзӧдны ме вылӧ.

Ме сылы шуи, мый мортыслӧн, буракӧ, гегдӧмаӧсь киясыс и сійӧс пыр жӧ колӧ пӧрччӧдны да водтӧдны вольпасьӧ.

— Да?—юаліс сійӧ гораа, том гӧлӧсӧн.

— Кияссӧ колӧ сюйны кӧдзыд ва пытшкӧ...

Сійӧ чӧла индіс лорнетнас пельӧслань,—сэні, мольберт вылын, вӧлі сулалӧ картина,—ю, пуяс. Ме шензьӧмӧн видзӧдлі нывбабалӧн вӧрзьытӧм чужӧм вылӧ, а сійӧ вешйис комната пельӧсӧ, пызан дорӧ, сэні ломаліс розӧвӧй абажур улын лампа. Нывбаба пуксис сэтчӧ, босьтіс пызан вывсьыс червон валет да кутіс видлавны сійӧс.

— Тіян еджыд вина абу?—гораа юалі ме. Сійӧ эз вочавидз, разӧдіс картіяссӧ пызан вылӧ. Морт, кодӧс ме вайӧді, пукаліс улӧс вылын, юрсӧ улӧ ӧшӧдӧмӧн, туша пӧлӧныс гӧрд кияссӧ лёткӧдӧмӧн. Ме нуӧді сійӧс диван вылӧ да мӧді пӧрччӧдны, ачым нинӧм ог гӧгӧрво, ола быттьӧ вӧтын. Диванвесьтса меным па-

ныда стенас тырыс вӧлі ӧшлӧма фотографияяс, на пӧвстын чусман рӧмӧн югъялӧ еджыд лента бантъяса зарни венок; лента помас зарни букваясӧн печатайтӧма:

„Несравненнӧй Джильде“.

— Чӧрт тэкӧд — надзӧнджык! — мӧдіс лӧвтны морт, кор ме заводиті зыравны сылысь кияссӧ.

Нывбаба тӧждысяна да чӧла тэчаліс карті. Чужӧмыс сылӧн лэбачлӧн кодь, ныръіс ёсь, синъясыс гырысьӧсь, оз вӧрны. Вот нывбаба ичӧт нывкалӧн кодь кияснас лӧсьӧдыштіс парик кодь пушкыра дзор юрсисӧ да юаліс ньӧжйӧник, но ясыда:

— Тэ аддзылін Мишаӧс, Жорж?

Жорж йӧткыштіс менӧ, ӧдйӧ пуксис да тэрмасьӧмӧн шуис:

— Но ӧд сійӧ муніс Киевӧ...

— Да, Киевӧ, — сы бӧрын шуис нывбаба, карті вывсьыс синъяссӧ вештывтӧг, и ме казялі, мый гӧлӧсыс сылӧн век ӧткодя юргӧ, абу выразительнӧй.

— Сійӧ регыд локтас...

— Да?

— О, да! Регыд.

— Да? — нӧшта юаліс нывбаба.

Джынвыйӧ пӧрччӧдӧм Жорж чеччыштіс джоджӧ да, кыкысь ыджыда воськовтӧм бӧрын, сувтіс пидзӧс вылас нывбаба кокъяс дорӧ да кутіс висьтавны сылы мыйкӧ французскӧй кыв вылын.

— Ме спокойнӧй, — рочӧн вочавидзис нывбаба.

— Ме-вошлі туйысь, тӧдан? Турӧб, ыджыд тӧв, ме чайта вӧлі — дзикӧдз кынма, — тэрмасьӧмӧн висьталіс Жорж, нывбабалысь пидзӧс вылас куйлысь кисӧ малалігтыр. Жоржлы вӧлі ар нелямын, гӧрд кыз паръя, сьӧд уска чужӧмыс кажитчис повзьӧмаӧн, тревожнӧйӧн, сійӧ чорыда зыраліс дзор юрси щӧтьсӧ аслас гӧгрӧс юрысь да кутіс сёрнитны век садьсялӧмӧнджык.

— Ми аски мунам Киевӧ, — шуис нывбаба, не то — юалӧмӧн, не то — висьталӧмӧн.

— Да, аски! И тэныд колӧ шойччыштны. Мыйла тэ он вод? Зэв нин сёр...

— Сійӧ оз лок талун, Миша?

— Оз! Сэтшӧм пурга... Мунам, вод...

Сійӧ босьтіс пызан вылысь лампа да нуӧдіс нывбабаӧс дзоляник ӧдзӧсӧд, коді вӧлі книга шкап са-

йын. Ме дыр пукалі ӧтнам, нинӧмтор йылысь мӧвпавтӧг, сылысь лӧнь, чирыштӧм гӧлӧссӧ кывзігтыр. Гӧна лапаяс шарӧдчисны ӧшинь стеклӧясӧд. Сылысь лымӧйысь артмӧм ваын чусыда тыдаліс сисьлӧн би. Комнататыр вӧлі кӧлуӧй, воздухыс вӧлі аслыспӧлӧс дука, шоныд, унмовськӧдана.

Вот Жорж шатлалігтыр воис, киас кутіс лампа, абажурыс таркӧдіс стеклӧас.

— Водіс.

Пуктіс лампасӧ пызан вылӧ, думыштчӧмӧн сувтіс комната шӧрӧ да, ме вылӧ видзӧдтӧг, мӧдіс сёрнитны:

— Но, мый жӧ? Тэтӧг, дерт, ме эськӧ пӧгибніті... Пасибӧ! Тэ коді?

Сійӧ пӧлыньтіс юрсӧ, кывзіс орчча комнатаысь кышӧдчӧмсӧ да дрӧгмунлывліс.

— Тайӧ тіян гӧтыр?—ньӧжйӧник юалі ме.

— Гӧтыр. Ставыс. Став олӧмӧй!— джоджӧ видзӧдӧмӧн ярскӧба, ньӧжйӧник шуис тайӧ мортыс да бара заводитіс чорыда зыравны юрсӧ кипыдӧсъяснас.

— Чай юны,—а?

Сійӧ немдумайттӧг мӧдӧдчыліс ӧдзӧслань, но сувтіс: сылы тӧдвылас уси, мый прислугаыс вывті уна чери сёйӧмысь висьмис да нуисны больничаӧ.

Ме вӧзйыси пуктыны самӧвар, сӧглас петкӧдлӧм могысь сійӧ довкнитіс юрнас и, тыдалӧ, вунӧдчис, мый сійӧ джынвыйӧ пасьтӧм, да, кӧмтӧм кокъяснас ва джодж кузя шлёпсьӧдігтыр, нуӧдіс менӧ дзоляник кухняӧ. Сэні, мышнас пач бердӧ ляскысьӧм бӧрын, сійӧ бара шуис:

— Тэтӧг—ме эськӧ дзикӧдз кынми,—пасибӧ!

И друг, дрӧгмунӧмӧн, сатшкис ме вылӧ повзьӧмысла паськалӧм синъяссӧ.

— Мый эськӧ сыкӧд сэк вӧлі? О, господи...

Пемыдінӧ ӧдзӧсӧд видзӧдіг сійӧ тэрыба вашкӧдіс:

— Тэ аддзан,—сійӧ висьӧ. Сылӧн лыйсис пиыс, музыкант, Москваын, а сійӧ век на виччысьӧ писӧ, со кык во нин, пӧшти...

Сэсся, чай юигӧн, сійӧ сідз-тадз, аслыспӧлӧс кывъясӧн висьталіс, мый нывбабаыс—помещица, а ачыс сійӧ история кузя учитель, вӧлӧма помещица пиыслӧн репетиторӧн, любитчӧма помещица вылас, мӧдыс му-

нӧма верӧс дорсьыс,— верӧсыс вӧлӧма немец, барон. Тайӧ нывбабаыс сьывлӧма операын, найӧ олӧмаӧсь зэв бура, кӧть первой верӧсыс быдног зільӧма торкны налысь олӧмсӧ.

Сійӧ сёрнитіс синсӧ читкыртӧмӧн, мыйвынсьыс видзӧдіс мый вылӧкӧ няйт кухняысь, кодлӧн пач дортіыс сисьмӧма джоджыс. Чайсӧ ньылалігӧн сотчылігъясӧ чужӧмыс чукыртчыліс, гӧгрӧс синъясыс повзьӧмпырысь мигайтісны.

— Тэ — коді?— нӧшта ӧтчыд юаліс сійӧ.— Да, крендельщик, рабочӧй. Тешкодь. Абу сы кодь. Мый тайӧ лоӧ?

Кывъясыс сылӧн юргисны беспокойнӧя, сійӧ видзӧдіс ме вылӧ эскытӧма, травитӧм моз.

Ме дженьыдика висьталі ас йылысь.

— Вот кыдз?— ньӧжйӧ горӧдіс сійӧ.— Да, вот кыдз...

И друг быттьӧ ловзис, кутіс юасьны:

— Тэ тӧдан „Гадкӧй уткапи“ йылысь мойд? Лыддьылін?

Чужӧмыс сылӧн вежыньтчис, сійӧ заводитіс висьтавны скӧрысь да чуймӧдіс менӧ аслыспӧлӧс чирӧм кодь гӧлӧснас чилзӧмыс.

— Тайӧ мойдыс — ылӧдчана! Тэнад арлыдӧ ме сідзжӧ чайтлі — абу-ӧ ме юсь? И — вот... Должен вӧлі мунны академияӧ — муні университетӧ. Батьӧй — поп — ӧткажитчис меысь. Велӧді—Парижын — человечество несчастиеяслысь история — прогресслысь история. Гижи, да. О, кыдз ставыс тайӧ...

Сійӧ кыпӧдчыштліс улӧс вылас, кывзысьыштіс да сэсся шуис меным:

— Прогресс — сійӧ лӧсьӧдӧма асьтӧ бурӧдӧм вылӧ! Олӧм—абу разумнӧй, смыслыс сылӧн абу. Рабство-тӧг — прогресс абу, унджык йӧзыс кӧ этшаджыкыслы оз подчиняйтчыны — человечество сувтас аслас туйяс вылын. Ассьыным олӧмнымӧс, ассьыным уджнымӧс кокняммӧдны кӧсйӧмӧн ми сӧмын усложняйтам олӧмсӧ, содтам удж. Фабрикаяс да машинаяс сы вылӧ, медым вӧчны нӧшта и нӧшта машинаяс, тайӧ — йӧйталӧм! Век унджык лоӧ рабочӧй, а ӧд колӧ сӧмын крестьянин, нянь уджалысь. Нянь — сійӧ ставыс, мый колӧ трудӧн босьтны природалысь. Кымын этшаджык колӧ мортлы — сымын сійӧ шудаджык, кымын унджык кӧсйӧмъясыс — сымын этшаджык свобода.

Гашкӧ—эг татшӧм кывъясысь, но именно тайӧ глушитана мӧвпъяссӧ первойысь на кылі ме, да нӧшта татшӧм ёсь, нинӧмӧн сайӧдтӧм формаын. Ыззьӧмысла чилӧстӧмӧн сійӧ полігтыр видзӧдлывліс ӧдзӧс вылӧ, коді вӧлі восьса пытшкӧсса комнатаясӧ, минута кымын кывзіс чӧв-лӧньсӧ да бара мӧдіс лёкысь шӧпкӧдны:

— Гӧгӧрво,—быдӧнлы колӧ этшаник: няньтор да нывбаба...

Кор заводитіс висьтавны нывбаба йылысь таинственнӧя вашкӧдӧмӧн, сэтшӧм кывъясӧн, кодъясӧс ме эг тӧд, стихъясӧн, кодъясӧс ме эг лыддьыв,—сійӧ друг лоі гусясьысь Башкин кодь.

—Беатриче, Фиаметта, Лаура, Нинон,—шӧпкӧдіс сійӧ меным тӧдтӧм нимъяс и висьталіс кутшӧмкӧ любитчӧм корольяс йылысь, поэтъяс йылысь, лыддис французскӧй стихъяс, гырддзаӧдзыс кушӧдӧм вӧсни кинас ритмъяссӧ орйӧдлӧмӧн.

— Любовь да тшыглун веськӧдлӧны мирӧн, — кылі ме пӧся шӧпкӧдӧм и тӧдвылӧ меным уси, мый тайӧ кывъяссӧ печатайтӧма „Царь Голод“ нима революционнӧй брошюраӧ, заголовок улас, и тайӧ менам юр вежӧрын сетіс кывъясыслы торъя ыджыд тӧдчанлун.

— Йӧз корсьӧны забвение, утешение, а оз—тӧдӧмлун!

Тайӧ мӧвпыс дзикӧдз шемӧсмӧдіс менӧ.

Кухняысь ме муні асывнас,—стенас дзоляник часіыс петкӧдліс квайт часысь муртса унджык. Восьлалі рудов пемыдын лым толаясӧд, кывзі турӧблысь лӧвтӧмсӧ да казьтылі жугӧдӧм мортлысь скӧр чилзӧмсӧ. Тайӧс казьтылігӧн ме чувствуйті, мый сылӧн кывъясыс тасасисны кытчӧкӧ менам горшӧ да пӧдтӧны. Эз вӧв окота мунны мастерскӧйӧ, аддзыны йӧзӧс и, ас вылын лымсӧ кыскалігтыр, ме шӧйті Татарскӧй слобода уличаясӧд сэтчӧдз, кытчӧдз эз ло югыд да лым валъяс костъясӧд эз кутны сунлавны карса олысьяслӧн мыгӧръясыс.

Сэсся ме некор нин эг паныдасьлы учителькӧд и эг кӧсйы аддзывны сійӧс. Но бӧрынджык ме эг ӧтчыд кывлы сёрнияс сы йылысь, мый олӧмлӧн абу некутшӧм смысл и трудысь абу некутшӧм пӧльза,—тайӧс висьтавлісны безграмотнӧй странникъяс, горттӧм брӧдяга-

яс, „толстовецъяс“ да вылын культураа йӧз. Висьтавліс та йылысь иеромонах, богословие кузя магистр, взрывчатӧй веществояс вылын уджалысь химик, биолог—неовиталист и нӧшта унаӧн на. Но тайӧ идеяясыс эз нин шемӧсмӧдлыны менӧ сэтшӧма, кыдз сэки, кор ме первойысь на тӧдмаси накӧд.

И сӧмын, вот, во кык сайын кымын—тайӧ тема вылӧ медводдза беседасянь комын воысь унджык кольӧм бӧрын—ме дзик виччысьтӧг кылі тайӧ мӧвпъяссӧ и пӧшти сійӧ жӧ кывъясӧн менам важся тӧдса рабочӧйсянь.

Ӧтчыд менам сыкӧд пансис сёрни „по душам“, и тайӧ мортыс—„политическӧй воротило“, кыдзи сійӧ, гажтӧма шпыньялӧмӧн, нимтыліс асьсӧ, шуис меным сійӧ повтӧм веськыдлунӧн, коді эм, кажитчӧ, сӧмын роч йӧзлӧн:

— А. М., мусаӧй, нинӧм меным оз ков, нинӧм вылӧ тайӧ ставыс—академияяс, наукаяс, аэропланъяс,—лишнӧй! Колӧ сӧмын лӧнь пельӧс да—баба, медым сійӧс ме окалі, кор окота, а сійӧ меным мед честнӧя—душанас и телӧнас—вочавидзис,—вот! Ті—интеллигентъяс ногӧн думайтанныд, ті нин абу миян, а—отравитчӧм морт, тіянлы идея вылынджык йӧзторъяс дорысь, ті жидъяс ногӧн думайтанныд: морт—суббӧталы?

— Еврейяс оз думайтны тадз...

— Чӧртыс найӧс тӧдӧ, кыдз найӧ думайтӧны,—йӧз найӧ аслыссямаӧсь,—папирос помсӧ юӧ шыбитӧм бӧрын да сы вылӧ видзӧдіг вочавидзис сійӧ.

Ми пукалім Нева дорын, гранитнӧй скамья вылын, тӧлыся арся войӧ, кыкнанным вывті мудзӧмаӧсь бесполезнӧй волнениеясӧн коллялӧм лунысь, кутшӧмкӧ буртор, полезнӧйтор вӧчны ёна кӧсйӧмысь, коді нинӧмторйӧ эз вайӧд.

— Ті миянкӧд, но—абу миян морт, со мый ме шуа,—водзӧ висьталіс сійӧ думыштчӧмӧн, лӧня.—Интеллигентъяслы сьӧлӧм вылас воӧ беспокоитчӧм, найӧ уна нэмъяс чӧж нин йитчӧмаӧсь бунтъяс дорӧ. Кыдзи Христос вӧлӧма идеалистӧн да бунтуйтчылӧма му вевдорса цельяс вӧсна,—сідзи и став интеллигенцияыс бунтуйтчӧ утопия вӧсна. Бунтуйтчӧ—идеалист, а сыкӧд пытшкӧсса тыртӧмлун, негодяйство, сволочь, и ставыс—скӧр йывсьыс, аддзӧны найӧ, мый олӧмас налы

местаыс абу. Рабочӧй кыпӧдчӧ революция вӧсна, сылы колӧ добитчыны трудлысь орудиеяссӧ да продуктаяссӧ правильнӧя юклӧм. Власть дзикӧдз босьтӧм бӧрын,— чайтанныд, сӧгласитчас сійӧ государство вылӧ? Нинӧм вылӧ! Ставыс разӧдчасны, и быдӧн, аслас страх вӧсна, лӧсьӧдас аслыс лӧнь пельӧстор...

— Техника, шуанныд? Да сійӧ нӧшта топыдджыка шыртыштас петлясӧ миян сьылі вылысь, нӧшта чорыддджыка кӧрталас миянӧс. Абу сідз, колӧ мынтӧдчыны лишнӧй трудысь. Мортлы спокой колӧ. Фабрикаяс да наукаяс спокой оз сетны. Отка мортлы — уна оз ков. Мыйла ме кута кар стрӧитны, кор меным сӧмын ичӧтик керка колӧ? Кӧні чукӧрӧн олӧны—сэні и водопроводъяс, и канализация, и электричество. А – видлӧй натӧг овны,— сэтшӧм кокни лоӧ! Абу сідз, уна лишнӧйыс миян, и ставыс тайӧ—интеллигенциясянь, сы вӧсна ме и шуа: интеллигенция—вреднӧй категория.

Ме шуи, мый некод оз куж сэтшӧм пыдіа да решительнӧя олӧмсӧ бессмысленнӧйӧн вӧчны, кыдз тайӧс вӧчам ми, рочьяс.

— Медся свободнӧй народ дух сертиыс,— шпынь-муніс собеседникӧй.— Сӧмын,— ті эн скӧрмӧй, ме правильнӧя сёрнита, тадз миян миллионъяс мӧвпалӧны, да—шунысӧ оз кужны... Олӧм колӧ лӧсьӧдны прӧстӧйджыка, сэки сійӧ йӧз дінӧ лоӧ бурджык сьӧлӧма...

Тайӧ мортыс некор эз вӧв „толстовецӧн“, эз петкӧдлыв анархизмлань катовтчӧмъяс,— ме бура тӧда сійӧ духовнӧй развитиелысь историясӧ.

Сыкӧд сёрнитӧм бӧрын ме невӧляысь мӧвпышті: а мый, збыльысь кӧ уна миллион роч йӧз сӧмын сы вӧсна терпитӧны революциялысь сьӧкыд мукаяссӧ, мый сьӧлӧм пытшкӧсаныс кутӧны надея мездысьны трудысь? Этшаджык труд—унджык наслаждение, тайӧ зэв ылӧдчана да увлекайтӧ, кыдзи и став збыльмытӧмтор, кыдзи быдсяма утопия.

И меным дум вылӧ усины Генрих Ибсенлӧн стихъяс:

Ме консерватор? О, абу!
Ме век сійӧ жӧ, кодӧн нэм чӧж вӧлі,—
Ог радейт вештавны фигураяс,
Но—кӧсйи эськӧ дзугны став ворсӧмсӧ:

Помнита сӧмын ӧти революция,—
Сійӧ вӧлі тӧлкаджык бӧръяссьыс
И вермис эськӧ ставсӧ жугӧдны—
Сійӧ, дерт, Всемирнӧй потоп.

Но—и сэк Дьявӧлӧс кӧмӧдісны!
Ті тӧдад—Ной лои диктаторӧн.

О, тайӧс кӧ честнӧйджыка позьӧ вӧчны,
Ме ог ӧткажитчы отсавны тіянлы,—
Ті тӧждысяд Всемирнӧй потоп йылысь,
Ме жӧ, радпырысь, ковчег улӧ сюя торпеда!

Деренковлӧн лавка сетліс этша доход, а материальнӧй отсӧгын нуждайтчысь йӧз да „делӧторъяс“ век содісны.

— Колӧ мыйкӧ мӧвпыштны,— тошторсӧ тӧждысяна чеплялігтыр шулывліс Андрей и мыжа морт моз нюммунліс да сьӧкыда ышлолаліс.

Меным кажитчӧ, мый тайӧ мортыс лыддьӧ асьсӧ судитӧмаӧн йӧзлы отсалӧм кузя пыр кежлӧ катарга вылӧ и кӧть миритчӧма наказаниеыскӧд, но, век жӧ, пӧраӧн сійӧс сьӧктӧдӧ тайӧ.

Не ӧтчыд, унапӧлӧс кывъясӧн, ме юавлі:

— Мыйла ті вӧчанныд тайӧс?

Сійӧ, буракӧ, менсьым юалӧмъясӧс гӧгӧрвотӧг, вочавидзліс—мыйла?—юалӧм вылӧ, сёрнитіс книжнӧя да гӧгӧрвотӧма народ сьӧкыд олӧм йылысь, просвещение да тӧдӧмлун коланлун йылысь.

— А—йӧзыс кӧсйӧны, корсьӧны тӧдӧмлунъяссӧ?

— Но, кыдз нӧ. Дерт жӧ! Ӧд ті—кӧсъянныд?

Да, ме—кӧсйи. Но—ме куті тӧдвылын история кузя учительлысь кывъяс:

„Йӧз корсьӧны забвение, утешение, а оз—тӧдӧмлун“.

Татшӧм ёсь идеяяслы—вреднӧ паныдасьны дас сизим арӧса йӧзкӧд, идеяяс ныжмӧны тайӧ паныдасьлӧмъясысь, йӧз сідзжӧ оз выигрывайтны.

Меным кутіс кажитчыны, мый ме казяла век ӧти и сійӧ жӧ тор: йӧзлы кажитчӧны интереснӧй висьтъяс сӧмын сы вӧсна, мый сэки найӧ вунӧдлӧны час кежлӧ сьӧкыд, но привычнӧй олӧмсӧ. Кымын унджык висьтын „выдумка“, сымын горша кывзӧны сійӧс. Медся

интереснӧй сэтшӧм книга, кӧні уна мича „выдумка“. Ӧти кывйӧн кӧ шуны—ме плавайті чад пиын.

Деренков думыштіс восьтыны булочнӧй. Помнита—вӧлі дзик стӧча арталӧма, мый тайӧ предприятиеыс должен сетны быд оборотнӧй шайт вылӧ комын вит прӧченты́сь не этшаджык. Ме должен вӧлі уджавны пекарлы отсасьысьӧн и, кыдз „ас морт“, кыйӧдны, медым пекарь эз гусявлы пызь, кольк, вый и пӧжалӧмтор.

И вот ме вуджи овны ыджыд няйт пӧдвалысь дзоляӧ, сӧстӧмджыкӧ,—сійӧ сӧстӧмлун йылысь тӧждысьӧм куйліс менам обязанность вылын. Нелямын морта артель пыдди ме водзын вӧлі ӧти морт. Сылӧн дзор кӧсичаяс, ёсь тоштор, косіник, копчёнӧй чужӧм, немыд, думайтчана синъяс да тешкодь вом: ёкышлӧн кодь ичӧтик, паръясыс польдчӧмаёсь, кызёсь и сідзи топалӧмаёсь, быттьӧкӧ думсьыс сійӧ окасьӧ. И мыйкӧ смешитчана югъялӧ пыдын синъясас.

Сійӧ, дерт, гусяліс,—первой уджалан войнас жӧ сійӧ торйӧдіс бокӧ дас кольк, пунт куим кымын пызь да прамӧй ыджыд вый комӧк.

— Тайӧ—кытчӧ мунас?

— Тайӧ мунас ӧти нывкалы,—дружескӧя шуис сійӧ да, нырвывсӧ чукыртлёмӧн, содтіс:—Лёс-сьыд нывка!

Ме заводитлі убедитны сійёс, мый гусясьӧм лыддьыссьӧ преступлениеён. Но—либӧ менам красноречиеёй эз тырмы, либӧ ме ачым эг вёв тырмымёнъя убедитчёма сыын, мый заводитлі докажитны, сёрниёй менам вӧлі дзик весь.

Уль нянь тыра лар вылын куйлігмоз да ӧшинь пыр кодзувъяс вылӧ видзӧдігтыр пекарь шензьӧмпырысь мӧдіс бормочитны:

— Сійӧ менӧ— велёдӧ! Первойысь на аддзӧ и—гӧтов – велёдӧ! А ачыс куимпёв томджык меысь. Серам петӧ...

Кодзувъясёс видзӧдём бӧрын шуис:

— Быттьӧкӧ, аддзылі ме тэнӧ кыськӧ, — тэ код ордын уджавлін? Семёнов ордын? Сійӧ кӧн тай бунтуйтлісны? Сідз. Но, сідзкӧ, ме тэнӧ вётӧн аддзылі...

Некымын лун мысти ме казялі, мый тайӧ мортыс вермӧ узьны мыйта колӧ и любӧй ногӧн, весиг сувтсӧн, зыр вылӧ мыджсьёмён. Унмовсигас сійӧ лэптыліс

синкымъяссӧ, и чужӧмыс сылӧн тешкодя вежсьыліс, кажитчис ироническӧя чуймӧмаӧн. А радейтана темаӧн сылӧн вӧліны кладъяс да вӧтъяс йылысь висьтъяс. Сійӧ зэв эскана висьтавліс:

— Мутӧ ме аддза сквозь, и ставнас сійӧ, кыдзи и пирӧг, тырӧма кладъясӧн: сьӧм тыра пӧртъяс, сундукъяс, чугунъяс гӧгӧр гуавлӧмаӧсь. Не ӧтчыд вӧвлі: аддза вӧтӧн тӧдса места, шуам, пывсян,—пельӧс улас сэтчӧ эзысь пӧсудаяс тыра сундук гуалӧма. Садьми и мӧдӧдчи войын кодйыны гу, аршынӧн-джынйӧн кымын кодйи—видзӧда—шом да понлӧн юрлы. Со, сійӧ,—аддзи!.. Друг—трах!—ӧшиньыс зёльмуні, и кутшӧмкӧ баба мыйвынсьыс горзӧ: Караул, вӧръяс! Дерт—пышйи, а то эськӧ— нӧйтісны. Тешкодь.

Ме частӧ кыла тайӧ кывсӧ: тешкодь!-но Иван Козьмич Лутонин оз серав, а сӧмын нюмъялӧмпырысь синъяссӧ читкыртӧмӧн, чукыртӧ нырсӧ, паськӧдлӧ ныр розьяссӧ.

Сылӧн вӧтъясыс—абу интереснӧйӧсь, найӧ сэтшӧм жӧ гажтӧмӧсь да мисьтӧмӧсь, кыдзи и олӧмыс, и ме ог гӧгӧрво: мыйла сійӧ ассьыс вӧтъяссӧ висьталӧ сьӧлӧмшӧрсьыс, а сы йылысь, кыдзи олӧны сы гӧгӧрын—оз радейт висьтавны?

Став карыс-шызьӧма: лыйсьӧма, венеч улысь локтӧм бӧрын, верӧссайӧ мырдӧн сетӧм ныв; батьыс вӧлӧма озыр купеч, тӧргуйтӧ чайӧн. Нылӧс дзебигӧн горт бӧрсяыс муніс томйӧз чукӧр, некымын сюрс морт, гу вылас студентъяс висьталісны речьяс, полиция вӧтлаліс найӧс. Пекарнякӧд орчча дзоля магазинын век на горзӧны таӧ драма йывсьыс, магазинсайса комнатаын дзик тыр студентъяс, миянӧ, пӧдвалӧ, кылӧны ыззьӧдана гӧлӧсъяс, сотысь кывъяс.

— Кӧсасӧ сылысь омӧля нетшкӧмаӧсь, сійӧ нылысьлысь,—шуӧ Лутонин и пыр жӧ та бӧрын юӧртӧ меным:

— Вуграся быттьӧ ме прудйын, гычьясӧс кыя, друг—полицейскӧй: сулав, кыдз тэ лысьтан? Пышйыны некытчӧ, суні ме ваас и—садьми...

Но, кӧть и збыль олӧмыс визувтіс сійӧ внимание сайті,—сійӧ регыд пондіс гӧгӧрвоны, мый булочнӧйын эм мыйкӧ вӧвлытӧмтор: магазинын вузасьӧны нывъяс, кодъяс оз туйны тайӧ делӧ вылас, лыддьӧны книжкаяс—кӧзяинлӧн чойыс да сылӧн пӧдругаыс— ыджыд

тушаа, банйӧм банбокъяса, мелі синъяса ныв. Волывлӧны студентъяс, дыр пукалӧны магазинсайса комнатаын да горзӧны либӧ вашкӧдчӧны мыйкӧ йылысь. Кӧзяин волӧ шоча, а ме—„отсасьысь“—лои быттьӧкӧ булочнӧйса управляющӧйӧн.

— Рӧдня тэ кӧзяиныслы? — юалӧ Лутонин.—А, гашкӧ, сійӧ тэнӧ зять пыдди видзӧ? Оз? Тешкодь. А—мыйла студентъяс шӧйтӧны? Барышняяслы... М-да. Но, тайӧ вермас лоны... Кӧть эськӧн барышняясыс и абу вывті чӧскыд-мичаӧсь... Студентишкаясыд, кӧнкӧ, ёнджыка булкияс сёйӧны барышняяслы зільӧм дорысь...

Пӧшти быд лун, вит, квайт час асылӧ, ывла вылын, пекарня ӧшинь дорӧ воӧ дженьыд кока ныв; сійӧс быттьӧ тэчӧма неӧтыжда полушариеясысь и сы вӧсна кажитчис арбуз тыра мешӧкӧн. Ӧшиньдорса гуӧ куш кокъяссӧ ӧшӧдӧмӧн сійӧ очсаліґтыр чукӧстӧ:

— Ваня!

Юрас сылӧн сера чышъян, сы улысь тыдалӧны орӧс юрси читкыльяс, кодъяс посни кольчаясӧн разӧдчӧмаӧсь мачьяс моз польдчӧм гӧрд банбокъясас, векни кымӧс вылас да гильӧдӧны узян синъяссӧ. Сійӧ дыша вештышталӧ чужӧм вывсьыс юрсисӧ дзоляник кияснас, чуньясыс налӧн тешкодя разіпельӧ торвидзӧны, быттьӧ пуз чужӧм кагалӧн. Зэв окота тӧдны—мый йылысь позьӧ сёрнитны татшӧм нывкӧд? Ме чуксалі пекарӧс, сійӧ юалӧ нывлысь:

— Воин?

— Аддзан.

— Узин?

— Но, а кыдз жӧ?

— Мый вӧталін?

— Вунӧді...

Карын лӧнь. Но кӧнкӧ кылӧ дворниклӧн роскыс шарӧдчӧ, чирксӧны сӧмын на садьмӧм пышкайяс. Ӧшинь стеклӧясӧ зурасьӧны петысь шондіӧн дэбыд югӧръяс. Зэв сьӧлӧм вылӧ воӧны меным тайӧ лун заводитчӧмъясыс. Гӧна кисӧ ӧшиньӧ чургӧдӧмӧн пекарь видлалӧ нывлысь кокъяссӧ, сійӧ веськодя сетчӧ исследованиеыслы, нюммунтӧг, ыжлӧн кодь синъяснас мигайтіґтыр.

— Пешков, кыскав сдобнӧй нянь, пӧра!

Ме кыскала пачысь кӧрт листъяс, пекарь кватайтӧ

на вылысь дас кымын плюшка, слойка, сайка, шыбла-лӧ нывлы водзас, а сійӧ, пӧсь плюшкасӧ киысь киӧ шыблалӧмӧн, курччалӧ сійӧс ыжлӧн кодь виж пинь-яснас, сотӧ вом пытшкӧссӧ да скӧрысь лӧвтӧ, ымзӧ.

Нылӧн любуйтчиг пекарь шуӧ:

— Платьетӧ лэдз, яндысьтӧм...

А кор ныв мунас, пекарь ошйысьӧ меным:

— Аддзылін? Бальӧпи кодь кудриа. Ме, вокӧ, сӧс-тӧм, бабаяскӧд ог ов, сӧмын нывъяскӧд. Тайӧ менам— дас коймӧд! Никифорычлы—вежа ныв.

Сылысь ёна радлӧмсӧ кывзіг ме мӧвпалі:

— И меным—тадз овны?

Весӧвӧй еджыд нянь пачысь кыскалӧм бӧрын ме тэчи кузь пӧв вылӧ дас, дас кык чӧлпан и тэрмасьӧ-мӧн нуи найӧс Деренков лавкаӧ, а бӧр воӧм бӧрын, сӧвті кык пудъя кӧрзинаӧ булкаяс да сдобнӧй нянь и котӧрті духовнӧй академияӧ, медым суны студентъ-ясӧс асъя чай дырйи. Сэн, бура ыджыд столӧвӧйын, сулала ӧдзӧс дорын, снабжайта студентъясӧс булка-ясӧн „книжка вылӧ“ да „наличнӧй расчёт вылӧ“,— сулала и кывза налысь вензьӧмъяссӧ Толстой йы-лысь; академияса профессоръяс пытшкысь ӧти—Гу-сев—Лев Толстойлӧн ярӧй враг. Корсюрӧ менам кӧр-зинаын, булкаяс улын, куйлӧны книжкаяс, ме должен гусьӧникӧн сюйыштны найӧс сійӧ либӧ мӧд студент-лы, корсюрӧ—студентъяс дзебӧны книгаяс да записка-яс менам кӧрзинаӧ.

Недельын ӧтчыд ме ветлывла нӧшта ылӧджык— „Сумасшедшӧй домӧ“, кӧн лыддьывліс лекцияяс пси-хиатр Бехтерев, висьысьясӧс демонстрируйтіг. Ӧтчыд сійӧ петкӧдліс студентъяслы великӧй мортӧн асьсӧ лыддьысь висьысьӧс: кор аудитория ӧдзӧсӧд мыччы-сис тайӧ кузь мортыс, еджыд паськӧма, чулки кодь кол-пака, ме невӧляысь шпыньмуні, но сійӧ, здук кежлӧ мекӧд орччӧн сувтыштлӧм бӧрын, видзӧдліс меным чужӧмӧ, и ме чепӧсйи,—быттьӧкӧ сійӧ бытшкис менам сьӧлӧмӧ сьӧд, но биа ёсь синъяснас. И сэтчӧдз, кыт-чӧдз Бехтерев, ассьыс тошсӧ чеплялігг, почтительнӧя сёрнитіс висьыськӧд, ме ньӧжйӧник малалі ассьым чужӧмӧс, коді кажитчӧ вӧлі пӧсь бусӧн сотыштӧмаӧн.

Висьысь сёрнитіс пыдысянь петысь басӧн, сійӧ мый-кӧ требуйтіс, кузь чуньяса кузь кисӧ халат сос пытш-

сьыс грознöя чургöдöмöн, меным чайтсис, мый сылöн став тушаыс неестественнöя нюжалö, помтöг быдмö, мый тайö кузь кинас сійö, местасьыс вешйытöг, судзас менö да кватитас горшöд. Лысермунöм чужömвывса пемыд гуранъяссянь грöзитана да властнöя югъялісны сотысь сьöд синъясыс. Кызь кымын студент видзöдöны аслыссяма колпака морт вылö, öткымынъяс—нюмъяліг-тыр, унджыкыс – серьёзнöя да шога. Висьысьлöн сотысь синъяскöд сравнивайтігöн налöн синъясныс кажитчöны дзик прöстöйöн. Сійö страшнöй, и мыйкö величествен-нöйтор эм сыын,—эм!

Студентъяс вöліны чериясс кодь лöньöсь, и тайö чöв-лöняс гораа юргис профессорлöн гöлöсыс, сылöн быд юалöм вайö ас бöрсьыс пыдісянь петысь гöлöс-лысь грознöй горöдömъяс, гöлöсыс петö быттьö джодж увсянь, кулöм, еджыд стенъяссянь, висьысь вöрис архиерей моз ньöжйö да важнöя.

Войнас ме гижи маниак йылысь стихъяс, шуи сійöс „став владыкаяс вылын владыкаöн, енлöн другöн да сöветникöн“, и дыр на сылöн образыс оліс мекöд, мешайтіс овны меным.

Уджала вöлі квайт час рытсянь пöшти луншöрöдз, лунын ме узи и верми лыддьысьны сöмын удж костын, няньшом лöсьöдöм бöрын, мöд няньшом ловзьöм виччысигмоз, да єщö лыддьысьлі пачö нянь сюялöм бöрын. Кымын пыдöджык ме пырлі ремеслö тайнаясö, пекарь мöдіс уджавны век омöльджыка, сійö менö „велöдіс“, меліа дивуйтчömöн сёрнитігтыр:

—Тэ—уджавны сямман, во либö кык мысти—лоан пекарöн. Тешкодь. Том тэ, оз кутны тэнсьыд кывзыны, пыдди пуктыны оз кутны...

Книгаяс лыддьöм вылö сійö видзöдіс лёка:

—Тэ эськö мед эн лыддьысь, а узин,—тöждысьömöн сöветуйтіс сійö, но некор эз юавлы—кутшöм книгаяс ме лыддя?

Вöтъяс, кладъяс йылысь мечтаяс да гöгрöс, дже-ньыдик ныв—сылöн вöлі став олöмыс. Ныв тшöкыда волывліс войясын, и сэки пекарь нуöдліс сійöс посводзö пызь мешöкъяс вылö либö—вöлі кö кöдзыд—шуліс меным, нырсö чукыртömöн:

—Петав часджын кежлö!

Ме петавлі мöвпаліг: кутшöм ыджыд торъялömыс

тайӧ любовлӧн сійӧ любовысь, код йылысь гижӧны книгаясын...

Магазинсайса дзоляник комнатаын оліс кӧзяинлӧн чой, ме сылы пузьӧдлі самӧваръяс, но зіли шочджыка аддзывлыны сійӧс—эз вӧв лӧсьыд мем сыкӧд. Сылӧн челядьсяма синъясыс видзӧдісны ме вылӧ сійӧ жӧ терпитны позьтӧм видзӧдласӧн, кыдзи и первой аддзысьлӧмъяс лырйи, пыдысь тайӧ синъяссьыс меным быттьӧ тыдаліс нюм, и сійӧ нюмыс меным кажитчис смешитанаӧн.

Уна лишнӧй вын вӧсна ме уджын эг вӧв пельк; пекарь видзӧдӧ, кыдз ме вештала да новла вит пудъя мешӧкъяс, жалитӧмпырысь шулывлӧ:

—Вын тэнад—куимлы тырмас, а пельклуныд абу! И кӧть тэ и кузь, а, век жӧ,—ӧш...

Сы вылӧ видзӧдтӧг, мый таӧдз эг нин этшз книга лыддьы, радейті лыддьыны стихъяс и ачым заводитлі найӧс гижны,—висьтавлі ме „аслам кывъясӧн". Ме чувствуйті, мый найӧ сьӧкыдӧсь, ёсьӧсь, но меным чайтсис, мый сӧмын стихъясӧн ме верма петкӧдлыны ассьым ёна дзугсьӧм мӧвпъясӧс. А ӧткымынысь ме нарошнӧ гижи грубӧя, мыйкӧ менӧ скӧрмӧданалы да меным лӧсявтӧмлы протестуйтӧм ради.

Менам ӧти учитель, студент-математик, кӧритіс менӧ:

—Чӧртыс тіянӧс тӧдӧ, кыдзи ті сёрнитанныд. Онӧ кывъясӧн, а—гираясӧн!

Вообще—ме эг кажитчыв аслым, кыдз тайӧ тшӧкыда овлӧ подростокъяслӧн; аддзи ачымӧс тешкодьӧн, грубӧйӧн. Чужӧмӧй—чурвидзысь банлыяса, калмыцкӧй сяма, гӧлӧсӧй—аслым кывзысьтӧм.

А кӧзяинлӧн чойыс ветлӧдліс ӧдйӧ, пелька, быттьӧ воздухын чикыш, и меным чайтсис, мый сылӧн пелька вӧрӧмыс оз лӧсяв сійӧ гӧгрӧс, небыд фигуралы. Мыйкӧ невернӧйтор эм сы жестъясын да походкаас, мыйкӧ нарошнӧкодь вӧчӧм. Гӧлӧсыс юргӧ гажаа, сійӧ тшӧкыда сералӧ и, гора серамсӧ кылігӧн, ме думайта: сылы окота, медым ме вунӧді сы йылысь, кутшӧмӧн аддзылі сійӧс первойысь. А ме эг кӧсйы вунӧдны сы йылысь, меным вӧлі дона вӧвлытӧмсямаыс, меным колӧ вӧлі тӧдны, мый вӧвлытӧмсямаыс вермӧ лоны, эм.

Корсюрӧ сійӧ юавліс менсьым:

—Мый ті лыддянныд?

Ме вочавидзлі дженьыда, и меным окота вӧлі юавны сылысь:

—А мыйла тіянлы тайӧс тӧдны?

Ӧтчыд пекарь, дженьыдик кокасӧ мелуйтігӧн, шуис меным код морт гӧлӧсӧн:

—Петав здук кежлӧ. Эк, мунін эськӧ мед кӧзяин чой дорӧ, мый видзӧдан? Ӧд студентъяс...

Ме кӧсйыси жугӧдны сылысь юрсӧ гираӧн, шуас кӧ сійӧ нӧшта мыйкӧ татшӧмтор жӧ, и петі посводзӧ мешӧкъяс вылӧ. Одзӧссӧ эз вӧв топыда пӧдлалӧма, и костӧдыс ме кылі Лутонинлысь гӧлӧс:

—Мыйла ме кута скӧравны сы вылӧ? Сійӧ някалӧма книгаяс и—олӧ йӧй моз...

Посводзын чипсӧны да шарӧдчӧны крысаяс, пекарняын ымзӧ да лӧвтӧ ныв. Ме петі ывла вылӧ, сэні дыша, пӧшти шумтӧг, буситӧ-зэрӧ, но век жӧ пӧдтӧ воздухыс тырӧма тшын дукӧн—сотчӧ вӧр. Войшӧр важӧн нин коли. Булочнӧйлы паныда керкаын ӧшиньясыс восьсаӧсь, слабиника югдӧдӧм комнатаясын сьылӧны:

—Сам Варламий святой
С золотой головой,
Сверху глядя на них,
Улыбается...

Ме аслым думышті Мария Деренковаӧс менам пидзӧс вылын куйлысьӧн,—кыдзи куйлӧ пекарь пидзӧс вылын нылыс—и став тушаӧн чувствуйті, мый тайӧ абу позяна, весиг страшнӧ.

—И всю ночь, напролёт,
Он и пьёт, и поёт,
И ешё - о!.. кое чем
Занимается...

Хорсьыс задоритана торъялӧ кыз, басӧвӧй—о. Копыртчӧмӧн, киясӧн пидзӧсӧ мыджсьӧмӧя, ме видзӧда ӧшиньӧд; занавес прошви пыр меным гыдалӧ нёль пельӧса гу, сылысь руд стенъяссӧ югдӧдӧ гӧлубой абажура дзоляник лампа, сы водзын, ӧшиньлань чужӧмӧн, пукалӧ ныв да гижӧ. Со—лэптіс юрсӧ да гӧрд ручканас лӧсьӧдыштіс кӧсичадорса юрси пратьсӧ. Синъяссӧ читкыртӧма, чужӧмыс нюмъялӧ. Сійӧ ньӧжйӧн кусняло письмӧсӧ, клеитӧ конверт, доръясӧдыс

кывнас дуллялӧмӧн, и, конвертсӧ пызан вылӧ шыбитӧм бӧрын, грӧзитӧ сылы дзоляник чуньнас,—менам чалься ичӧтджык. Но—бара босьтӧ письмӧ, зумыштчӧмӧн косялӧ конвертсӧ, лыддьӧ, клеитӧ мӧд конвертӧ, пызан весьтӧ копыртчӧмӧн гижӧ адрес да ӧвтӧ письмӧнас воздухын, быттьӧ еджыд флагӧн. Бергалігтыр да кияснас шенасиг мунӧ пельӧсӧ, кӧні сылӧн вольпасьыс, сэсся петӧ сэсь ковтасӧ пӧрччӧм бӧрын—пельпомъясыс пышка кодь гӧгрӧсӧсь—босьтӧ пызан вылысь лампа да саялӧ пельӧсӧ. Кор видзӧдан, кыдзи морт кутӧ асьсӧ ӧтнасӧн,—сійӧ кажитчӧ йӧйӧн. Ме ветлӧдла двор кузя, думайта сы йылысь, кутшӧм тешкодя олӧ тайӧ нылыс, кор сійӧ аслас позйын ӧтнасӧн.

А кор сы дорӧ локтас рыжӧй юрсиа студент да, ньӧжйӧ, пӧшти вашкӧдӧмӧн—кутас висьтавны сылы мыйкӧ, ныв ставнас йӧжгыльтчас, лоӧ ещӧ ичӧтджыкӧн, видзӧдӧ сы вылӧ полігтыр да дзебӧ киясссӧ мышкас либӧ пызан улӧ. Оз вӧлі кажитчы меным тайӧ рыжӧйыс. Зэв оз кажитчы.

Чышъянӧ тубыртчӧмӧн, шатлалігтыр мунӧ дженьыд кока да кургӧ:

— Мун пекарняӧ...

Пекарь босьталӧ ларысь уль нянь да висьтавлӧ меным, кутшӧма бурмӧдӧ сьӧлӧмтӧ сылӧн мудзлытӧм радейтана нылыс, а ме—мӧвпала:

— Мый нӧ лоӧ мекӧд водзӧ?

И меным кажитчӧ, мый кӧнкӧ матын, пельӧс сайын, менӧ виччысьӧ омӧльтор.

Булочнӧйын делӧяс мунӧны сэтшӧм бура, мый Деренков корсьӧ нин мӧд, ыджыдджык пекарня да кӧсйӧ медавны нӧшта ӧти отсасьысьӧс. Тайӧ—бур, менам вывті уна уджӧй, мудза сэтшӧма, мый нинӧм ог вежӧрт.

— Выль пекарняын тэ лоан старшӧй отсасьысьӧн,—шуӧ меным пекарь.—Висьтала, мед мынтасны тэныд дас шайтӧн тӧлысь. Да.

Ме гӧгӧрвоа, мый сылы выгоднӧ кутны менӧ старшӧйӧн, сійӧ—оз радейт уджавны, а ме уджала окотапырысь, мудзыд меным пӧлезнӧ, сійӧ кусӧдӧ сьӧлӧмлысь тревогаяс, кутӧ нывбабаяс дінӧ инстинктлысь лёкысь нетшкысьӧмсӧ. Но—оз лэдз лыддьысьны.

— Бур, мый тэ шыбитін книгаяс,—крысаяс эськӧ

сёйисны найӧс!—шуӧ пекарь.—А он ӧмӧй тэ вӧтасьлы? Кӧнкӧ—аддзылан вӧтъястӧ, сӧмын—гусьӧн видзан! Тешкодь. Ӧд вӧтъяс висьтавны—медся безвреднӧй делӧ, повны нинӧмысь...

Сійӧ зэв мелі мекӧд, кажитчӧ—весиг уважайтӧ менӧ. Либӧ—полӧ, кыдзи кӧзяинӧн индӧм мортысь, кӧть эськӧ тайӧ оз мешайт сылы помала гусявлыны пӧжалӧмторсӧ.

Кулӧма бабушкаӧй. Ме тӧдмалі сійӧ кулӧм йылысь дзебӧм бӧрас сизим недель мысти письмӧысь, кодӧс ыстіс меным воча вок. Дженьыдик письмӧын—запятаяястӧг—вӧлі шуӧма, мый бабушка, вичко паперть вылын милӧстина коригӧн, усьӧма да чегӧма коксӧ. Кӧкъямысӧд лун вылас „заводитчӧма Антонов огонь“. Бӧрынджык ме кывлі, мый кыкнан воча вокӧй да воча чойӧй челядьыскӧд—здоров томйӧз—пукалӧмаӧсь старука сьылі вылын, пӧткӧдчӧмаӧсь сыӧн корӧм милӧстина помысь. Налӧн абу тырмӧма мывкыдныс корны докторӧс.

Письмӧын вӧлі шуӧма:

„Дзебимӧй сійӧс Петропавловскӧйӧ кӧні асланым ставыс колльӧдім ми и корысьяс найӧ сійӧс радейтісны и бӧрдісны. Дедушка бӧрдіс жӧ миянӧс вӧтліс, а ачыс кольччис гу вылӧ ми видзӧдім кустъяс сайсянь кыдз сійӧ бӧрдіс сійӧ регыд жӧ кулӧ“.

Ме—эг бӧрд, сӧмын—помнита—быттьӧ йиа кӧдзыд тӧв пӧвсыштіс менӧ. Войнас, дворын пес чипас вылын пукалігӧн, мем зэв окота лои висьтавны кодлыкӧ бабушка йылысь, сы йылысь, кутшӧм сійӧ вӧлі бур сьӧлӧма, тӧлка, став йӧзлы мам. Дыр ме новлӧдлі сьӧлӧмын тайӧ сьӧкыд кӧсйӧмсӧ, но висьтавны вӧлі некодлы, сідз сійӧ висьтавтӧг и сотчис.

Тӧдвылӧ уськӧді тайӧ лунъяссӧ уна во мысти, кор лыдди чуймӧдана правдивӧй висьт А. П. Чеховлысь извозчик йылысь, коді сёрнитӧма вӧлыскӧд аслас пи кулӧм йылысь. И меным лои жаль, мый сійӧ зэв гажтӧм лунъясӧ эз вӧв ме дінын ни вӧв, ни пон и мый ме эг гӧгӧрво висьтавны ассьым шогӧс крысаяслы,—пекарняын крысаыс вӧлі уна, и ме олі накӧд век дружнӧя.

Ме гӧгӧр варыш моз кутіс бергавны городӧвӧй Никифорыч. Ыджыд тушаа, ён морт, щӧть кодь эзысь

юрсиа, мичаа шыröм гöгрöс тошторъя, сійö, вомнас чöскыда тяпкöдігтырйи, видзöдіс ме вылö, быттьö рöштво вечерняö керыштöм юра дзодзöг вылö.

— Лыддьысьны радейтан, кывлі ме?—юаліс сійö.—Кутшöмджык книгаяс, шуам? Шуам—жития святых, али Библия.

И Библия лыдди ме, и Четьи Минеи,—тайö чуймöдліс Никифорычöс, буракö, тöлк вывсьыс вошталіс.

— М-да! Лыддьысьöм—законнöй пöлезнöйтор! А—граф Толстойлысь гижöдъяс эз удайтчыв лыддьыны?

Лыддьылі ме и Толстойöс, но — вöлöмкö —не сійö гижöдъяссö, кодъяс интересуйтісны полицейскöйöс.

— Тайö—шуам сідз—обыкновенноЙ гижöдъяс, кодъясöс быдöн гижöны, а, шуöны, öткымынъясын сійö попъяслы паныд вооружитчöма,—найöс эськö лыддьыны!

Гектограф вылын печатайтöм „öткымын" гижöдъяс ме лыддьылі жö, но найö меным кажитчисны гажтöмöн, и ме тöда вöлі, мый на йылысь оз ков сёрнитны полициякöд.

Ветліг-мунігöн, ывла вылын некымынысь сёрнитöм бöрын, старик кутіс корны менö ас ордас:

— Пырав ме ордö будкаö, чай юыштны.

Ме, дерт, гöгöрволі, мый сійö месянь кöсйö, но—меным окота вöлі мунны сы дінö. Сёрниті тöлка йöзкöд, и вöлі шуöма, мый понда кö бöрыньтчыны будочник любезностьясысь,—тайö бермас ыджджöдны сылысь подозрениеяссö пекарня вылö.

И вот,—ме гöстита Никифорыч ордын. Ичöтик керкалысь коймöд юкöнсö босьтö кухня пач, мöд коймöд юкöнас—ситеч занавес сайын—двухспальнöй крöвать, код вылö тэчöма кумач эжöда уна юрлöс, став мукöд местасö мичмöдö дозмук видзан шкап, пызан, кык улöс да скамья. Никифорыч, кизявтöм мундира, пукалö скамья вылын, вевттьö аслас тушанас дзик öти дзоляник öшиньсö, орччöн мекöд - гöтырыс, ар кызя, джуджыд морöса баба, банйöм чужöма, аслыссяма, лöзов рöма, лукав да скöр синъяса; дон гöрд вомдоръясыс капризнöя чурвидзöны, гöлöсыс скöр, косінік.

— Ме тӧда,—шуӧ полицейскӧй,—мый тіянӧ пекарняад волывлӧ менам вежа ныв Секлетея,—ныв тайӧ гуляйтысь да подлӧй. И став бабаыс—подлӧйӧсь.

— Ставыс?—юалӧ гӧтырыс.

— Ӧтитӧг!—решительнӧя шуӧ Никифорыч да зёльӧдчӧ медальяснас, быттьӧ вӧв сийӧс-заводнас. И блюдсьыс чай ырснитӧм бӧрын, чӧскыда тяпкӧдчигмоз, бара шуӧ:

— Подлӧйӧсь да гуляйтысьӧсь медбӧръя уличнӧйсянь... и весиг царицаясӧдз! Савскӧй царица царь Соломон дорӧ кык сюрс верст сайӧ пустыняӧд ветлӧма распутство вылӧ. А сідзжӧ царица Екатерина, кӧть и шуӧны сійӧс Великаяӧн...

Сійӧ подробнӧя висьталӧ кутшӧмкӧ истопник йылысь, коді ӧти войӧ царицакӧд олӧмысь получитӧма став чинъяс сержантсянь генералӧдз. Гӧтырыс, сьӧлӧмсьыс кывзӧмӧн, нюлӧ вомдоръяссӧ да пызан улӧ кокнас чужйыштalӧ менам кокӧ. Никифорыч висьталӧ зэв лабутнӧя, чӧскыд кывъясӧн и, кыдзкӧ меӧн казявтӧг, вуджӧ мӧд тема вылӧ:

— Например: эм тан первой курсса студент Плетнев.

Гӧтырыс ышловзьӧмӧн шуӧ:

— Мисьтӧм, а—прамӧй морт!

— Коді?

— Господин Плетнев.

— Ӧти-кӧ—абу господин, господинӧн сінӧ лоас, кор в-лӧдчӧмсӧ помалас, а ӧні прӧстӧ студент, кутшӧмъяс миян сюрсъясӧн. Мӧд-кӧ—мый лоӧ—прамӧй морт?

— Весел. Том.

— Ӧти-кӧ—балаганса паяц весел жӧ...

— Паяц—сьӧм вылӧ гажӧдчӧ.

— Ланьт! Мӧд-кӧ—и кыр пон кутюпиӧн орлӧ...

— Паяц—обезьяна кодь...

— Ланьт, шуи ме, кажитчӧ! Кылін?

— Но, кылі.

— Сійӧ жӧ.

И Никифорыч, гӧтырсӧ ланьтӧдӧм бӧрын, сӧветуйтӧ меным:

— Вот-тӧдмась жӧ Плетневкӧд,—зэв интереснӧй!

Сійӧ менӧ аддзывлӧма Плетневкӧд ывла вылысь, буракӧ, не ӧтчыдысь, и ме шуи:

— Ми тӧдсаӧсь.

— Да? Вот кыдз...

Сійӧ кывъясысь ме кылі дӧсада, кутіс торкъявны, медальяс зилякылӧны. А ме—чошкӧді пельӧс: меным вӧлі тӧдса, мый Плетнев печатайтӧ гектограф вылын кутшӧмкӧ листъяс.

Ывбаба, кокнас менӧ тувкӧдӧмӧн, лукава ыззьӧдӧ старикӧс, а мӧдыс, павлин моз пӧльдчӧмӧн, паськӧдӧ аслас сёрнилысь пашкыр бӧжсӧ. Гӧтырыслӧн дурӧмыс меным мешайтӧ кывзыны, и ме бара эг казяв, кор вежсис сылӧн гӧлӧсыс, лои лӧньджык, внушительнӧджык.

— Аддзытӧм вез—гӧгӧрвоан-ӧ?—юалӧ сійӧ менсьым да видзӧдӧ чужӧмӧ гӧгрӧсмӧм синъяснас, быттьӧ мыйыськӧ повзьӧма.

— Шуам государь императорӧс чераньӧн...

— Ой, мый тэ!—горӧдіс ывбаба.

— Тэ—ланьт! Йӧй,—тадз шуам, мед гӧгӧрвоанаджык вӧлі, а оз видӧм ради, кӧбыла. Идрав самӧварсӧ...

Синкымсӧ кӧрӧмӧн, синъяссӧ читкыртӧмӧн, сійӧ внушительнӧя висьталӧ водзӧ:

— Синнад аддзытӧм вез—быттьӧ чераньвез—петӧ его императорское величество государь император Александр Третийсянь и прочаясянь,—прӧйдитӧ сійӧ господа министръяс пыр, его высокопревосходительство губернатор пыр и став чинъяс пыр плӧть меӧдз и весиг медбӧръя салдатӧдз. Тайӧ везйӧн ставыс йитчӧма, ставыс гантайтчӧма, сійӧ аддзытӧм ёнлунӧн и кутсьӧ нэмыс, помтӧг государлӧн царство. А—полячишкоясӧс, жидъясӧс да рочьясӧс ньӧбӧма мудер английскӧй королева, и найӧ зільӧны тайӧ везсӧ орӧдны, кыт позьӧ, быттьӧкӧ найӧ—народ вӧсна!

Лёкысь вашкӧдӧмӧн, ме дорӧ пызан вывті копыртчӧмӧн, сійӧ юалӧ:

— Гӧгӧрвоин? Сійӧ жӧ. Ме тэныд мыйла шуа? Пекарыд ошкӧ тэнӧ, тэ пӧ, шуӧ, вежӧра зон, честнӧй и олан—ӧтнад. А тіянӧ, булочнӧяд, студентъяс волывлӧны, пукалӧны Деренкова ордын войясна. Кор—ӧти, гӧгӧрвоана. Но—кор унаӧн? А? Ме сту-

дентъяслы паныд нинӧм ог шу-талун сійӧ студент, аски—прокурорлӧн ёрт. Студентъяс—бур йӧз, сӧмын найӧ тэрмасьӧны рольяссӧ ворсны, а шарлӧн врагъяс—ышӧдӧны найӧс! Гӧгӧрвоан? И нӧшта шуа...

Но эз на удит сійӧ шуны—ӧдзӧс гурӧыв воссис, пырис гӧрд ныра, кудриа юр вылас ремешока дзоляник старик, киас сылӧн вӧлі вина сулея и ачыс юыштӧма нин.

— Кутам шашки вештавны?—гажаа юаліс сійӧ, и пыр жӧ мӧдіс сявкӧыны-висьтавлыны прибауткаяс.

— Менам тесть, гӧтырлӧн бать,—дӧсадапырысь, зумыштчӧмӧн шуис Никифорыч.

Некымын минута мысти ме прӧщайтчи да петі; лукав баба, ме бӧрся будка ӧдзӧс пӧдлалігӧн, чепӧльтіс менӧ да шуис:

— Кымӧръясыс кутшӧм гӧрдӧсь—би!

Небесаын сыліс зарни рӧма дзоляник кымӧртор.

Ассьым учительӧс ӧбӧдитны кӧсйытӧг ме шуа век жӧ, мый будочник дорысь решительнӧджыка да гӧгӧгӧрвоанаджыка висьталіс меным государственнӧй механизм устройство йылысь. Кӧнкӧ пукалӧ черань, кысянь петӧ, став олӧмсӧ йитлӧмӧн да гантайтӧмӧн, „синнад аддзытӧм вез“. Ме регыд велалі быдлаысь аддзыны тайӧ везлысь крепыд петляяссӧ.

Рытнас, сёрӧн нин, магазин пӧдлалӧм бӧрын, кӧзяйка корис менӧ ас дорас да деловитӧя юӧртіс, мый сылы тшӧктӧма тӧдмавны—мый йылысь сёрнитіс мекӧд будочник?

— Ах, енмӧй!—полӧмпырысь горӧдіс, менсьым ставсӧ кывзӧм бӧрын, и мӧдіс шыр моз котравны комнататі пельӧсысь пельӧсӧ, юрнас пырӧдіг.—Мый,—пекарь оз юась тіянлысь нинӧм йылысь? Ӧд сылӧн пӧдругаыс—Никифорычлы рӧдня, да? Вӧтлыны колӧ сійӧс.

Ме сулала, ӧдзӧс кӧсяк бердӧ лэдзчысьӧмӧн, синкым увті сы вылӧ видзӧдіг. Сійӧ кыдзкӧ вывті прӧстӧя шуис „пӧдруга“ кывсӧ—тайӧ меным эз кажитчы. И эз кажитчы пекарӧс вӧтлӧм йылысь сылӧн мӧвпыс.

— Олӧй видзчысьӧмӧнджык,—висьталіс сійӧ и, кыдз век, меным эз вӧв лӧсьыд сійӧ ёсь синъясысь, быгтьӧ—сійӧ юалӧ менсьым мыйкӧ йылысь, мый ме ог вермы гӧгӧрвоны. Со сійӧ сувтіс ме водзӧ, сайӧдіс мышкас кияссӧ.

— Мыйла ті век татшӧм зумышӧсь?

— Менам неважӧн бабушкаӧй кулі.

Тайӧ сылы кажитчис забавнӧйӧн; нюмъяліґтыр сійӧ юаліс:

— Ті ёна радейтлінныд сійӧс?

— Да. Сэсся тіянлы нинӧм оз ков?

— Оз.

Ме муні да войнас гижи стихъяс, и сэні, помнита, вӧлі упрямӧй строка:

— „Вы—не то, чем хотите казаться“.

Шуӧма вӧлі, медым студентъяс кыдз позьӧ шоч-джыка волывлісны булочнӧйӧ. Найӧс аддзывтӧг ме пӧшти эг вермы юасьны лыддьӧм книгаясын паныда-сьысь гӧгӧрвотӧмторъяс йылысь да куті пасъявны тетрадьӧ менӧ интересуйтысь вопросъяс. Но ӧтчыд, мудзӧм бӧрын, унмовсьыссьӧма сы весьтӧ, а пекарь лыддьӧма менсьым пасйӧдъясӧс. Чуксаліс менӧ да юалӧ:

— Мый тайӧ тэ гижан? „Мыйла Гарибальди эз вӧтлы корольӧс?“ Мый сійӧ Гарибальдиыс? И позьӧ ӧмӧй вӧтлавны корольясӧс?

Скӧра шыбитіс тетрадьӧс ларь вылӧ, кайис гӧбӧч вылӧ да кутіс сэн ропкыны:

— Висьтав, пожалуйста—корольясӧс вӧтлавны ков-мӧма сылы. Тешкодь. Тэ тайӧ дурӧмъястӧ—энавт. Лыддьысьысь! Во вит сайын татшӧм лыддьысьысьястӧ жандармъяс куталіс ны шыръясӧс моз, да. Тэӧн и та-тӧг Никифорыч интересуйтчӧ. Тэ—энавт корольясӧс вӧтлавны, найӧ тэныд абу гулюяс.

Сійӧ висьталіс меным бурпырысь, а ме эг и вермы вочавидзны сылы сэтшӧм жӧ ногӧн, кыдзи эськӧ колӧ вӧлі,—меным эз тшӧктыны сёрнитны пекаркӧд „ӧпас-нӧй темаяс“ вылӧ.

Карын киысь киӧ ветлӧдліс кутшӧмкӧ волнуйтысь книга, сійӧс лыддьылісны да—вензисны. Ме кори ве-теринар Лавровӧс судзӧдны меным сійӧс, но сійӧ не-кутшӧм надеятӧг шуис:

— Э, энӧ, батя, энӧ виччысьӧй! Полинӧ-сійӧс та-йӧ лунъясӧ, бураӧ, кутасны лыддьыны ӧти местаын, гашкӧ, ме нуӧда тіянӧс сэтчӧ...

„Успенье лунӧ“ войшӧр кадӧ ме восьлала Арскӧй поле вывті, видзӧда пемыд пӧвстті Лавров мыгӧр

бӧрся—сійӧ муно сажень ветымын кымын водзынджык. Поле вылын—морт лов абу, а век жӧ ме муна „видзчысьӧмӧн“—тадз сӧветуйтіс Лавров,—шутьляла, сьылыштны босьтчыла, быттьӧкӧ ме „гажмӧм мастерӧвӧй“. Юр весьтті дыша шлывгӧны сьӧд кымӧр торъяс, на костті зарни мачӧн исковтӧ тӧлысь, вуджӧръяс вевттьӧны мусӧ, ва гуранъяс лӧсталӧны эзысьӧн да стальӧн. Мышкын скӧра юргӧ кар.

Туй индалысьӧй сувтіс кутшӧмкӧ сад забор дорӧ—духовнӧй академия сайын, ме тэрмасьӧмӧн вӧтӧдіс сійӧс. Чӧла вуджим забор вомӧн, мунам сук садті, пу увъясыс инмалӧны миян тушаясӧ, гырысь ва войтъяс гылалӧны миян вылӧ. Керка стен дорӧ сувтӧм бӧрын ньӧжйӧник таркӧдам топыда пӧдлалӧм ӧшинь ставеньӧ. Ӧшинь восьтӧ кутшӧмкӧ тошка дядьӧ, сы сайысь ме аддза сӧмын пемыдсӧ и ог кыв ни ӧти шы.

— Коді?

— Яковсянь.

— Пырӧй.

Сап пемыдас кылӧны уна йӧз, паськӧмӧн да кокъясӧн кышӧдчӧм, ньӧжйӧник кызӧктышталӧм, вашкӧдчӧм. Ӧзйӧ истӧг, югдӧдлӧ чужӧмӧс, ме аддза джоджысь, стен дорысь, некымын морт мыгӧр.

— Ставӧнӧсь?

— Да.

— Занавесалӧй ӧшиньяс, медым эз тыдав югыдыс ставень щельяс пыр.

Скӧр гӧлӧс гора шуӧ:

— Кутшӧм умник тайӧ мӧвпыштӧма чукӧртны мияно овтӧм керкаӧ?

— Ньӧжйӧджык!

Пельӧсын ӧстісны дзоляник лампа. Комнатаыс—тыртӧм, мебельтӧм, сӧмын—кык ящик, на вылӧ пуктӧма пӧв, а пӧв вылын—быттьӧ забор вылын чавканъяс—пукалӧны вит морт. Лампаыс сулалӧ сідзжӧ ящик вылын, кодӧс сувтӧдӧма „попӧн“. Джоджын, стен пӧлӧн, нӧшта куимӧн и ӧшинь вылын ӧти—кузь юрсиа зон, зэв вӧсни да блед. Сы кындзи да тошка морт кындзи, меным тӧдсаӧсь ставныс. Тошка морт кыз гӧлӧсӧн шуӧ, мый сійӧ кутас лыддьыны брошюра „Наши разногласия“, сійӧс гижӧма Георгий Плеханов, „вӧвлӧм народоволец“.

Пемыдас джоджын кодкӧ мурзӧ:

— Тӧдам!

Обстановкалӧн таинственностьыс радлана волнуйтӧ менӧ; тайналӧн поэзия—высшӧй поэзия. Чувствуйта ачымӧс асъя служба вылын вичкоын верующӧйӧн и тӧдвылӧ уськӧдала катакомбаяс, первой христианаӧс. Комнатаын гортӧминик бас мичаа шуалӧ кывъяс:

— Ер рунда,—бара кодкӧ мурзӧ пельӧссянь.

Сэн, пемыдас, загадочнӧя да чусыда лӧсталӧ кутшӧмкӧ ыргӧн, коді тӧдвылӧ уськӧдӧ римскӧй воинлысь шлемсӧ. Бӧрынджык гӧгӧрвои, мый тайӧ пач душник.

Комнатаын ызгӧны гортӧм гӧлӧсъяс; кысисны ӧтамӧдыскӧд пӧсь кывъяс, и оз позь гӧгӧрвоны, коді мый висьталӧ. Ӧшинь вывсянь, менам юр вевдорын, сералӧмпырысь да гораа юалӧны:

— Кутам лыддьыны водзӧ али огӧ?

Тайӧс шуӧ кузь юрсиа блед зон. Ставӧн чӧв ланьтісны, кылӧ сӧмын лыддьысьысьлӧн бас. Ӧзйӧны истӧгъяс, югъялӧны папиросъяслӧн гӧрд бияс, югдӧдлӧны думыштчӧм йӧзсӧ, читкыртӧм либӧ паськыда арыштӧм синъяссӧ.

Лыддьӧм кыссьӧ мудзтӧдана дыр, ме мудзи кывзыны, кӧть и кажитчӧны меным ёсь да ышӧдана кывъяс, кокниа да прӧстӧя найӧ тэчсьӧны убедительнӧй мӧвпъясӧ.

Кыдзкӧ сразу, виччысьтӧг ори лыддьысьысьлӧн гӧлӧс, и пыр жӧ комната тыри скӧрмӧм гӧлӧсъясӧн:

— Ренегат!

— Звӧнитысь ыргӧн!..

— Тайӧ—геройясӧн кисьтӧм вир пытшкӧ сьӧвзьӧм.

— Генераловӧс, Ульяновӧс казнитӧм бӧрын...

И бара ӧшинь вывсянь кылӧ зонлӧн гӧлӧс:

— Господа,—оз-ӧ позь видчӧмнытӧ вежны серьёзнӧй сёрни вылӧ, коланатор йылысь сёрнитны?

Ме ог радейт вензьӧмъяс, ог куж кывзыны найӧс, меным сьӧкыд гӧгӧрвоны ыззьӧдӧм мӧвпъяслысь капризнӧй чеччалӧмсӧ, и меным зэв оз кажитчы вензьысьяслӧн сайӧдтӧм самолюбиеыс.

Зон, ӧшинь вывсянь копыртчӧмӧн, юалӧ менсьым:

— Ті—Пешков, булочник? Ме—Федосеев. Миянлы колӧ эськӧ тӧдмасьны. Шуны кӧ—тан миянлы вӧчны

нинӧм, тайӧ шумыс—дыр кежлӧ, а пӧльзаыс сыысьэтша. Мунам?

Федосеев йылысь ме кывлі, кыдз тӧмйӧзысь зэвсерьёзнӧй кружок организуйтысь йылысь, и меным воис сьӧлӧм вылӧ сылӧн пыдӧ вӧйӧм синъяса блед нервнӧй чужӧмыс.

Поле вывті мекӧд мунігӧн сійӧ юасис, эмӧсь абу менам тӧдсаяс рабочӧйяс пӧвстысь, мый ме лыддя, уна-ӧ менам эм прӧст кад и пыр мунан моз шуис:

— Кывлі ме тайӧ булочнӧй йывсьыд,—гӧгӧрвотӧм, мыйла ті татшӧм нинӧм абунас занимайтчанныд. Мыйла тайӧ тіянлы?

Ме и сыӧдз нин кутшӧмкӧ кадсянь куті чувствуйтны, мый меным тайӧ оз ков, мый йылысь и висьталі сылы. Менам кывъясысь сійӧ лои рад; киӧс топыда чабыртӧмӧн, сӧстӧма нюмъяліг, сійӧ шуис, мый аскомысь сійӧ мунӧ недель куим кежлӧ; а локтӧм бӧрас висьталас меным, кыдзи и кӧн ми паныдасям.

Булочнӧйын делӧяс мунӧны вель бура, аслам делӧясӧй—век лёкджыка. Вуджим выль пекарняӧ, и менам обязанностьяслӧн лыд нӧшта на содіс. Меным лоӧ вӧлі уджавны пекарняын, новлыны булкаяс квартираясӧ, академияӧ да „благороднӧй девицаяс институтӧ“. Кӧрзинаысь сдобнӧй булкаяс бӧрйигмоз нывъяс сюйыштавлісны меным запискаяс, и частӧ мича листторъяс вылысь ме чуймӧмӧн лыддьывлі челядь киӧн моз гижӧм понъясян кывъяс. Тешкодя чувствуйті ме ачымӧс, кор сӧдз синма сӧстӧминик барышняяс кытшавлісны кӧрзинаӧс и, лӧсьыдиника чужӧмнысӧ чукрӧдлӧмӧн, бӧрйылісны дзоляник розӧвӧй кияснаныс булкаяс,—видзӧда ме на вылӧ и, зіля тӧдмавны—кодъяс меным гижӧны яндысьтӧм запискаяс, гашкӧ, налысь лёк смыслсӧ гӧгӧрвотӧг? И, „утешение керкаяс“ тӧдвылӧ уськӧдіг, мӧвпала:

— Збыль ӧмӧй сійӧ няйт керкаяссьыс и татчӧ нюжалӧ „синмӧн аддзытӧм везйыс“?

Ӧти ныв, сьӧд кӧсаа, вылын морӧса брюнетка, сувтӧдіс менӧ коридорын да тэрмасьӧмӧн ньӧжйӧник шуис:

— Сета тэныд дас ур, нуан кӧ тэ меӧн сетӧм адрес кузя записка.

Сылӧн пемыд, мелі синъясыс тырины синваӧн, сійӧ

видзöдö ме вылö, вомдоръяссö топыда курччöмöн, а чужömыс и пельясыс сылöн ёна гöрдöдiсны. Дас урысь ме благороднöя öткажитчи, а запискасö босьтi да сетi öти судебнöй палатаса член пилы, чахоткаа мортлöн кодь банйöм чужöма кузь студентлы. Сiйö вöзйис меным пöлтинник, чöла да мöвпалана лыддис посни ыргöн деньгаяс, а кор ме шуи, мый тайö меным оз ков--сюйис сьöмсö гач зептас, но—эз веськав, и сьöмыс сявмуні джодж пасьта.

Сiйö шöйöвошöм морт моз видзöдiс, кыдзи витураяс да сизимураяс гöгыльтчöны быд бокö, да сэтшöм ёна зыраліс кияссö, мый ратшкакылiсны чунь суставъясыс, и бормочитiс сьöкыда ышлолалöмöн:

— Мый öні вöчны? Но, прöщайтлы! Меным колö мöвпыштны...

Ог тöд, мый сiйö мöвпыштiс, но барышняыс меным лои зэв жаль. Регыд мысти нылыс институтысь воши, а во дас вит мысти ме аддзылi сiйöс Крымысь гимназияса учигельницаöн, сiйö вöлi висьö туберкулёзöн да сёрнитiс ставгор йылысь пöщадатöм скöрлунöн, коді овлö олöмöн оскорбитöм мортлöн.

Булкаяс новлöм помалöм бöрын ме водлi узьны, рытын уджалi пекарняын, медым войшöр кежлö дасьтыны магазинö сдобнöй,—булочнöйыс вöлi карса театр дорын, и спектакль бöрын публикаыс пыравліс миянö пöсь слойкаяс куштыны. Сэсся мунлi суктыны весöвöй нянь да французскöй булкаяс вылö няньшом, а суктыны киöн дас вит, кызь пуд—тайö абу ворсöм.

Бара узьлi час кык, куим и бара мунлi булкаяс новлыны.

Тадз—лунысь-лун.

А меным зэв окота лои кöдзны „разумнöйöс, бурöс, вечнöйöс". Ме, морт—йöзкöд лöсялысь, кужлi сьöлöмсянь висьтавлыны, юрын гартчисны ас вывтi нуöм переживаниеяс да книгаясысь лыддьöмторъяс. Зэв этша колö вöлi меным сы вылö, медым прöстöй фактысь лöсьöдны интересной история, код полулын капризнöя нюглясис „синмöн аддзытöм вез". Ме вöлi тöдса Крестовников да Алафузов фабрикаясса öткымын рабочöйяскöд; торъя нин матысаöн вöлi старик-ткач Никита Рубцов, спокой тöдтöм, вежöра морт,

коді уджавлöма Россия пасьталаын пöшти быд ткацкöй фабрикаын.

— Ветымын да сизим во ветлöдла ме му вывті, Лексей тэ менам Максимыч, тол на тэ, менам выль чöлнöкöй, — шулывліс сійö пыдісянькодь да нюмъявліс висьлöс руд синъяснас пемыд öчки улысь; öчкисö вöлі ачыс йитöма ыргöн сутугаöн, и ныр вылас да пельяс саяс сійö сутугасьысь тöдчылісны сімлöн турунвиж чутъяс. Ткачьяс нимтылісны сійöс „Немецöн“ сы вöсна, мый сійö бритліс тошсö да кольліс сöмын чорыд ус да сук дзор т шгор улыса пар увдорас. Шöркодлем тушаа, паськыд морöса, сійö вöлі тырöма висьлöс гажлунöн.

— Радейта циркö ветлыны,—шуліс сійö шуйга пельпом вылас йöгöсь кушмöм юрсö пöлыньтömöн.— Вöвъясöс—скöтöс—кыдзи велöдöны, а? Радыд петас. Видзöда скöт вылö почтениеöн,—мöвпала: но, сідзкö, и йöзöс позьö велöдны вежöрöн пользуйтчыны. Скöтöс—сакарöн пöръявлöны циркачьяс, но, ми, дерт, сакартö лавкаысь вермам ньöбны. Миянлы сакарыд колö душалы, а тайö лоö—меліалöм! Сідзкö, зонмöй, меліалöмöн колö действуйтны, а оз пес чуркаöн, кыдзи муно миян костын,—верно?

Ачыс йöзкöд эз вöв мелі, сёрнитіс наköд зывöктömпырысь да сералöмöн, вензигъясын вочавидзліс öти слога кывъяс горöдöмъясöн, явö зілис öбöдитны вензьысь ёртсö. Ме тöдмаси сыкöд пивнöйын, кор сійöс лöсьöдчöны вöлі нöйтны и кыкысь кучкисны нин, ме сувті сы дор да нуöді сійöс.

— Ёна кучкисны тіянöс?--юалі ме, пемыд ывлаті, арся буситысь зэр увті сыкöд мунігöн.

— Но,—тадз на öмöй нöйтлöны?—веськыда шуис сійö.—Энлы,—мыйла тайö тэ сёрнитан мекöд „ті“ вылö?

Тасянь и ми тöдмасим. Первойсö сійö меноё ёся да дошлöя смешитліс, но кор ме висьталі сылы, кутшöм роль миян олöмын ворсö „синмöн аддзытöм вез“, сійö мöвпыштömöн горöдіс:

— А тэ—абу йöй, абу! Со тэ?..—И кутіс видзöдны ме вылö бать моз меліа, весиг ним да вичöн меноё ыджджöдліс.

— Мöвлъясыд тэнад, Лексей тэ менам Максимыч,

муса шилаӧй менам,—правильнӧй мӧвпъяс, сӧмын некод тэныд оз кут эскыны, абу выгоднӧ...

— Тi эсканныд?—Ме—горттӧм пон, дженьыд бӧжа, а народ состоитӧ цепӥыв понъясысь, быд бӧж йылын йӧн йылыс уна: гӧтыръяс, челядь, гудӧкъяс, галошияс. И быд пон ассьыс гортсӧ радейтӧ. Оз эскыны. Миян—Морозов фабрикаын—вӧлi делӧ! Коді водзын мунӧ, сылы кымӧсас сеталӧны, а кымӧсыд—абу бекӥыд, дыр кылӧ.

Сiйӧ кутiс сёрнитны неуна мӧдногӧнджык, кор тӧдмасис Крестовников ордса рабочӧйкӧд—Яков Шапошниковкӧд. Бӧръяыс вӧлi гитарист, висис чахоткаӧн, бура тӧдiс Библия, и Рубцовӧс чуймӧдiс ен абутӧм йылысь зэв яра висьталӧмӧн. Сiйӧ сьӧлалiс быд бокӧ сiсьмӧм тысьыс вир сора кашельсӧ и чорыда да сьӧлӧмсяньыс доказывайтлiс:

—Первой: менӧ создайтӧма дзик абу „по образу и подобию божию“,—ме нинӧм ог тӧд, нинӧм ог вермы и, сэтчӧ жӧ, абу бур морт, абу, абу бур! Мӧд: ен оз тӧд, кутшӧм меным сьӧкыд, либӧ тӧдӧ, да оз вермы отсавны, либӧ вермӧ отсавны, да—оз кӧсйы. Коймӧд: ен абу ставсӧ тӧдысь, абу быдтор вермысь, абу милӧстя, а—прӧстӧ кӧ шуны—абу сiйӧ некӧн. Тайӧ—выдумайтӧма, ставсӧ выдумайтӧма, став олӧмыс выдумайтӧма, но—менӧ он пӧръяв!

Рубцов чуймис немӧймытӧдз, сэсся рудӧдiс скӧрысла да кутiс лӧкысь ёрччыны, но Яков Библияысь бостӧм цитатаясса торжественнӧй кывйӧн веніс сiйӧс, заставитiс ланьтны да думыштчӧмӧн йӧжгыльтчыны.

Сёрнитiгас Шапошников лоліс пӧшти страшнӧйӧн. Сiйӧ вӧлi пелькиник мугов чужӧма, цыганлӧн кодь сьӧд кудриа юрсиа, лӧзоват вомдоръяс сайын дзирдыштлiсны кӧинлӧн кодь пиньяс. Пемыд синъясыс дзик вӧрзьытӧг веськыда сатшкысьлiсны противник чужӧмӧ, и сьӧкыд вӧлi не сетчыны тайӧ сьӧкыд, личкысь видзӧдласлы—сiйӧ меным уськӧдлiс тӧдвылӧ великӧй мортӧ пуксьысь висьысьлысь синъяссӧ.

Яков ордсянь мекӧд мунiгӧн Рубцов сёрнитiс зумыша:

—Енлы паныд ме водзын эз сёрнитлыны. Татшӧмтор ме некор эг кывлы. Быдсяматорсӧ кывлi, а татшӧмӧс—эг. Дерт, тайӧ мортыс дыр оз ов му вылын.

Но,—жаль! Калитчис еджыдӧдз... Интереснӧ, вокӧ, зэв интереснӧ.

Сійӧ регыдӧн да дружескӧя мӧдіс лӧсявны Яковкӧд и ставнас кыдзкӧ кутіс пуны, волнуйтчыны да тілис чуньнас висьысь синъяссӧ.

— Сі-идз,—шпыньяліг сёрнитіс сійӧ,—енмӧс, сідзкӧ, отставкаӧ? М-м. Царь йывсьыд менам, шпигорӧй тэ, аслам думъяс: меным царь оз мешайт. Абу царьясын делӧыс,—кӧзяеваын. Ме кӧть кутшӧм царкӧд миритча, кӧть Иван Грозныйкӧд: на, пукав, царствуйт, любӧ кӧ, сӧмын—лэдз тэ менӧ справитчыны кӧзяинкӧд,—во-от! Лэдзан—зарни цепьясӧн престол бердад дора, юрбитны тэ вылӧ кута...

„Царь-Голод“ лыддьӧм бӧрын сійӧ шуис:

— Ставыс—кыдзи и эм, вернӧ.

Кор первойысь аддзис литографированнӧй брошюра, сійӧ юаліс менсьым:

— Коді тайӧс тэныд гижис? Мичаа гижӧ. Тэ висьтав сылы—аттьӧ.

Рубцов кӧсйис тӧдны век унджык и—таысь некор эз пӧтлы. Зэв ыджыд вниманиеӧн сійӧ кывзыліс Шапошниковлысь енлы паныд вывті ёсь сёрнисӧ, часъясӧн кывзіс книгаяс йылысь менсьым висьталӧмъяс, чатӧртчӧмӧн радпырысь сераліс да, кадыксӧ чургӧдӧмӧн, чиктыліс:

— Лӧсьыд штучка мортлӧн вежӧрыд, ой, лӧсьыд!

Ачыс сійӧ лыддьысис сьӧкыда,—мешайтісны висьысь синъясыс, но тӧдны унатор жӧ вӧлі тӧдӧ, и частӧ чуймӧдліс менӧ тайӧн:

— Немецъяслӧн эм вывті тӧлка плӧтник,—сійӧс весиг корольыс сӧветъяс вылӧ корлывлӧ.

Юасьӧм бӧрын ме тӧдмалі, мый сёрниыс мунӧ Бебель йылысь.

— Кыдз ті тайӧс тӧданныд?

— Тӧда,—дженьыда вочавидзліс сійӧ йӧгӧсь юрсӧ чальнас гыжъялігтыр.

Шапошниковӧс эз интересуйт сьӧкыд олӧмыс, сійӧ сӧмын оліс енмӧс бырӧдӧм йылысь мӧвпъясӧн, духовенствоӧс смешитӧмӧн, торйӧн нин синнас эз вермы аддзыны манакъясӧс.

Ӧтчыд Рубцов бурпырысь юаліс сылысь:

—Мый нӧ тэ, Яков, век сӧмын енлы паныд горзан?

Сійӧ мӧдіс нӧшта скӧрджыка увтны:

— А мый нӧшта мешайтӧ меным, но? Ме пӧшти кызь во веруйті, страхын сы водзын олі. Терпиті. Вензьыны—оз позь. Лӧсьӧдӧма вылісянь. Олі кӧрталӧма моз. Лыдди Библия,—аддза: выдумайтӧма тайӧс. Выдумайтӧма, Никита!

И, кинас ӧвтчигтырйи, быттьӧ „синмӧн аддзытӧм вез“ орӧдӧмӧн, сійӧ пӧшти бӧрдіс:

—Вот—кула сы вӧсна кадысь водзджык!

Вӧліны менам нӧшта некымын интересной тӧдсаяс, частӧ пыравлі Семёнов пекарняӧ важ ёртъяс дінӧ, найӧ примитлісны менӧ радпырысь, кывзісны сьӧлӧмсяньыс. Но—Рубцов оліс Адмиралтейскӧй слободаын, Шапошников—Татарскӧйын, ылын Кабан сайын, верст вит сайын ӧта-мӧдсяньыс, ме зэв шоча верми аддзӧдчывны накӧд. А ме дорӧ волыны—оз позь, некӧн вӧлі гӧстьясӧс принимайтны, сэтчӧ жӧ выль пекарь, отставнӧй салдат, волысьӧ вӧлі жандармъяскӧд; жандармскӧй управление дворлӧн мышвылыс вӧлі орччӧн миян дворкӧд, и солиднӧй „лӧз мундиръяс“ вуджавлісны миян забор вывті—булкаясла полковник Гангардтлы и няньла—аслыныс. И нӧшта: меным вӧлі рекомендуйтӧма зэв не „мыччасьны йӧз пӧвстын“, медым булочнӧй вылӧ эз вӧв веськӧдӧма торъя внимание.

Ме гӧгӧрвои, мый менам уджӧй вошtӧ смыслсӧ. Век частӧджык лолі, мый йӧз эз лыддьысьны делӧ мунӧмкӧд да босьтавлісны кассаысь сьӧм сэтшӧм немдумайттӧма, мый корсюрӧ нинӧмӧн вӧлі мынтысьны пызьысь. Деренков чеплялiс тошторсӧ да шогпырысь шпыньяліс.

—Обанкротитчам.

Сылы овсис омӧля жӧ: гӧрд юра Настя „эз вӧв тыртӧм“ и прысьйӧдліс скӧр кань моз, видзӧдліс быдтор вылӧ и быдӧн вылӧ ӧбӧдитчӧм турунвиж синъясӧн.

Сійӧ зырӧдліс веськыда Андрей вылӧ, быттьӧкӧ эз аддзы сійӧс; мӧдыс, мыжа морт моз шпыньяліг, сетліс сылы туй да ышлолаліс.

Корсюрӧ Андрей норасьліс меным:

—Абу серьёзнӧ ставыс. Ставыс ставсӧ босьтӧны,—тӧлктӧг. Ньӧби аслым дюжинаджын носки—пыр жӧ вошины!

Тайӧ тешкодь вӧлі—носкияс йывсьыс—но ме эг серав, сы вӧсна мый ме аддза вӧлі скромнӧй, нинӧм вылӧ горшасьтӧм мортлысь вийсьӧмсӧ, кыдзи сійӧ зілис лад вылӧ пуктыны пӧлезнӧй делӧ, а ставыс сы гӧгӧр видзӧдӧны тайӧ делӧ вылас кокнипырысь да веськодя, кисьтӧны делӧсӧ. Деренков эз думайт сійӧ йӧзсянь благодарность йылысь, кодъяслы вӧлі служитӧ, но—сылӧн вӧлі право ас дорас внимательнӧйджык, дружескӧйджык отношение вылӧ, и эз аддзы татшӧм отношениесӧ. А семьяыс ӧдйӧ киссис: батьыс век ёнджыка мӧдіс йӧйтавны религиознӧй подув вылын, ичӧт вокыс заводитіс юны да гуляйтны нывъяскӧд, чойыс кутіс асьсӧ боковӧй моз, и сылӧн, тыдалӧ, пансис рыжӧй студенткӧд гажтӧм роман, ме частӧ казявлі, мый синъясыс пыктӧмаӧсь бӧрдӧмысла, и студентӧс ме синмӧн эг кут вермыны аддзыны.

Мем чайтсьыліс, мый ме радейта Мария Деренковаӧс. Ме сідзжӧ радейті, кажитчӧ, миян магазинса вузасьыс Надежда Щербатоваӧс; сійӧ вӧлі гӧрд чужӧма кыз ныв, алӧй вомдоръясас век ворсіс нюм. Ме вообще виси радейтчӧмӧн. Арлыд, характер, аслам олӧмлӧн дзугсьӧмлуныс требуйтісны . нывбабакӧд матыстчӧм и тайӧ эз вӧв водз, весиг сёрджык нин. Меным колӧ вӧлі нывбабалӧн меліалӧм, либӧ, кӧть нин, нывбабалӧн дружескӧй внимание, колӧ вӧлі сёрнитны ас йылысь дзик восьсӧн, разберитчыны унапӧлӧс дзуг мӧвпъясын, впечатлениеяслӧн хаосын.

Другъяс менам—эз вӧвны. Йӧз, кодъяс видзӧдісны ме вылӧ, кыдз „обработайтны индӧм материал“ вылӧ, меным эз кажитчыны, налы эз ковмыв веськыда висьталӧм. Кор ме заводитлі налы висьтавны не сы йылысь, мый найӧс интересуйтіс,—найӧ меным сӧветуйтлісны:

—Эновтӧй тайӧс!

Гурий Плетневӧс арестуйтісны да нуисны Петербургӧ, „крестыӧ“. Та йылысь меным медводз висьталіс Никифорыч, водз асылын ывла вылын мекӧд панысдасигӧн. Думыштчӧмӧн да торжественнӧя меным паныд восьлаліг, став медальяса—быттьӧкӧ воӧ парад вывсянь—сійӧ лэптіс кисӧ фуражка дорас да чӧла вежӧналіс менӧ, но пыр жӧ сувтіс да скӧр гӧлӧсӧн шуис меным мышсянь:

— Гурий Александровичöс арестуйтісны талун войнас...

И, кинас öвтыштöмöн, гöгöрыс видзöдлöм мысти, содтіс лöньджыка:

— Пропадитіс зонмыд!

Меным кажитчис, мый сійö мудер синъяс вылын югъялöны синва войтъяс.

Ме вöлі тöда, мый Плетнев виччысис арестуйтöмсö, сійö ачыс висьталіс меным сы йылысь да сöветуйтіс не аддзысьлыны сыкöд ни меным, ни Рубцовлы, кодкöд сійö сідзжö дружескöя тöдмасис, кыдзи и ме.

Никифорыч, аслыс кок улас видзöдігтыр, гажтöма юаліс:

— Мый он волывлы ме ордö?..

Рытнас ме локті сы ордö, сійö сöмын на садьмöма и, вольпась вылас пукалöмöн, юö ырöш, гöтырыс копыртчöма öшинь дорас да дöмлö гач.

— Сідз, вот,—заводитіс сёрнитны будочник, енотлöн моз гöнсялöм морöссö гыжйышталігтыр да мöвпалана ме вылö видзöдіг.—Арестуйтісны. Аддзöмаöсь сылысь кастрюля,— сыын сійö краска пулöма—государлы паныд листовкаяс печатайтöм вылö.

И, джоджö сьöлыштöм бöрын, сійö скöрысь горöдіс гöтырыслы:

— Вай гачсö!

— Пырысь-пыр,—юрсö лэптытöг вочавидзис сійö.

— Жалитö, бöрдö,—шуис старик, синъяснас гöтыр вылас индіг.—И меным—жаль. Но öд—мый вермас вöчны студент государлы паныд?

Сійö кутіс пасьтасьны шуаліг:

— Ме, здук кежлö, петала... Пукты самöвар тэ.

Гöтырыс, местасьыс вöрзьытöг, видзöдіс öшиньö, но кор мужикыс воши будка öдзöс сайö, сійö öдйö бёргöдчис, чургöдіс öдзöслань топыда гörддзалöм кулаксö да ыджыд скöрлунöн векыштöм пинь пырыс шуис:

— У, пöрысь стерво!

Чужömыс сылöн пыктöма синваысла, шуйга синмыс пöшти тупкысьöма ыджыд лöз пыкöсöн. Чеччыштіс, матыстчис пач дінö да, самöвар дорö копыртчигöн, скöрысь шуаліс:

— Пöръяла ме сійöс, сідз пöръяла—омлявны мöдас!

Көин моз омлявны. Тэ—эн верит сылы, ни өти кыв эн верит! Сійӧ кыйӧ тэнӧ. Ылӧдлӧ сійӧ,—сылы некод абу жаль. Кыйсьысь. Сійӧ—ставсӧ тӧдӧ тіян йылысь. Сы вылын и олӧ. Сылӧн кыйсьӧм—йӧзӧс куталӧм...

Сійӧ матыстчис дзик ме бердӧ и нор гӧлӧсӧн шуис:

— Мелуйтыштін мед эськӧ менӧ, а?

Меным эз кажитчы тайӧ нывбабаыс, но синмыс видзӧдіс ме вылӧ сэтшӧм гажтӧма, мый ме сывйышті сійӧс да куті малавны чорыд, дзугсьӧм жирнӧй юрсисӧ.

— Код бӧрся сійӧ ӧні кыйӧдчӧ?

— Рыбнорядскӧйын, номеръясын кутшӧмкӧ олысьяс бӧрся.

— Он тӧд овсӧ?..

Нюмъялігтырйи сійӧ вочавидзис:

— Вот ме висьтала сылы, мый йылысь юасян тэ менсьым. Локтӧ... Гурочкатӧ сійӧ кыйис...

И ырскӧбтіс пачлань.

Никифорыч вайис сулея вина, варенье, нянь. Пуксим чай юны. Марина мекӧд пукаліс орччӧн да тӧдчӧдана меліа гӧститӧдіс менӧ, кыйкъяліс дзоньвидза синнас менам чужӧм вылӧ, а верӧсыс долис меным:

— Тайӧ синмӧн аддзытӧм везйыс—сьӧлӧмъясын, лыясын, нолтӧ—заводитлы нетшкыны, бырӧдны сійӧс? Царь—народлы—ен!

И друг юаліс:

— Тэ, вот, книгаяс тырыс лыддьӧмыд; Евангелие лыддин? Но, кыдз, тэ ногӧн, ставыс збыль сэні?

— Ог тӧд.

— Ме ногӧн—гижӧма и лишнӧйтор. И—абу этша. Например—корысьяс йылысь: корысьяс блаженнӧйӧсь,—мыйӧн нӧ эськӧ найӧ блаженнӧйӧсь? Весьшӧрӧ неуна шуӧма. И вообще—гӧльяс йылысь—уна гӧгӧрвотӧмтор. Колӧ торйӧдны: гӧльӧс гӧльмӧмысь. Гӧль—сідзкӧ—омӧль! А коді гӧльмис--сійӧ шудтӧм, гашкӧ. Тадз колӧ сёрнитны. Тайӧ--бурджык.

— Мыйла?

Сійӧ, ме вылӧ юалана видзӧдігмоз, чӧв олыштіс, а сэсся мӧдіс сёрнитны ярскӧба да тӧдчӧдана, тыдалӧ—унапӧв думайтӧм мӧвпъяс.

— Евангелиеын жалитӧм уна, а жалитӧм—вреднӧйтор. Тадз ме мӧвпала. Жалитӧмыд требуйтӧ гырысь расходъяс ковтӧм да весиг вреднӧй йӧз вылӧ. Бога-

дельняяс, тюрьмаяс, сумасшедшӧй домъяс. Отсавны колӧ ён, дзоньвидза йӧзлы, медым найӧ выннысӧ прӧста эз видзны. А ми отсалам слаб йӧзлы,—слабӧс ӧмӧй вӧчан ёнӧн? Тайӧ канительсьыс ён йӧз слабмӧны, а слабӧйяс—найӧ сьылі вылын пукалӧны. Вот мыйӧн займитчыны колӧ—тайӧн! Мӧвпавны колӧ унатор йылысь. Колӧ гӧгӧрвоны—олӧм важӧн нин вешйис Евангелие дорысь, сылӧн—аслас туй. Вот, аддзан—мый вӧсна Плетнев юрсӧ вошtіс? Жалитӧм вӧсна. Корысьяслы сеталам, а студентъяс пропадитӧны. Кӧн тан разумыс, а?

Первой на кылі ме тайӧ мӧвпъяссӧ татшӧм ёсь формаын, кӧть и водзджыксӧ паныдасьлі накӧд,—найӧ олысьӧсьджык да ёнджыка паськалӧмаӧсь сы дорысь, кыдзи чайтӧны. Во сизим бӧрын, Ницшеӧс лыддигӧн, ме зэв мичаа уськӧді тӧдвылӧ казанскӧй городӧвӧйлысь философиясӧ. Пӧпуттьӧ шуа: шоча паныдасьліс-ны меным книгаясын сэтшӧм мӧвпъяс, кодъясӧс ме эг кывлыв водзджык, олӧмысь.

А тайӧ „морт кыялысьыс“ век висьталіс, кывъяссӧ шуалігӧн чуньяснас поднос дорӧ таркӧдігтыр. Косінник чужӧмыс стрӧга зумыштчис, но видзӧдіс сійӧ эз ме вылӧ, а югыда чиститӧм ыргӧн самӧвар вылӧ.

— Мунны тэныд кад,—кыкысь казьтыліс сылы гӧтырыс, сійӧ эз вочавидз гӧтырыслы, пысавліс кыв бӧрся кыв аслас мӧвпъяс чӧрс вылӧ, и—друг мӧвпъясыс, меным казявтӧг, мӧдӧдчисны выль туйӧд.

— Тэ—зон абу йӧй, грамотнӧй, мый тэныд булочникалӧмыд? Тэ вермин эськӧ не этшаджык сьӧм нажӧвитны и мӧд службаӧн государь царстволы...

Сійӧс кывзігӧн ме мӧвпалі, кыдзи эськӧ висьтавны Рыбнорядскӧй уличавывса меным тӧдтӧм йӧзлы сы йылысь, мый Никифорыч кыйӧдчӧ на бӧрся? Сэні, номеръясын, оліс ссылкаысь, Ялуторовскысь, неважӧн воӧм Сергей Сомов, код йылысь меным висьтавлісны уна интереснӧйтор.

— Вежӧра йӧз долженӧсь овны чукӧрӧн, кыдз, примернӧ, улейын мазіяс, либӧ позъясын чушканзіяс. Государлӧн царство...

— Видзӧд—ӧкмыс час нин,—шуис нывбаба.

— Чӧрт!

Никифорыч, мундирсӧ кизявлігтыр, чеччис.

— Но, нинӧм, извозчикӧн муна. Прӧщайтлы, вокӧ. Пыравлы, эн яндысь...

Будкаысь мунігӧн ме чорыда шуи аслым, мый некор нин сэсся ог лок „гӧститны“ Никифорыч ордӧ— зэв эз кажитчы меным старик, кӧть и интересной вӧлі. Жалитӧмысь лоан вред йылысь кывъясыс ёна кутісны волнуйтны да чорыда йиджисны менам паметьӧ. Ме кылі наысь кутшӧмкӧ правда, но вӧлі дӧсаднӧ, мый кылі тайӧ кывъяссӧ полицейскӧйсянь.

Тайӧ тема кузя тшӧкыда споруйтлісны, на пытшкысь ӧти торъя ёна шызьӧдіс менӧ.

Карын петкӧдчис „толстовец“,—медводдза морт, коді меным паныдасис,—ыджыд тушаа, топыд яя морт, мугыд чужӧма, козёллӧн кодь сьӧд тошка да негрлӧн кодь кыз паръяса. Гӧрбыльтчӧмӧн сійӧ видзӧдіс муӧ, но, мукӧд дырйи, вывлань тракнитӧмӧн лэптыліс кушмӧм юрсӧ да сотіс лёкысь дзирдалысь пемыд, вазьӧм синъяснас,—кутшӧмкӧ ненавидитӧм сотчис сійӧ ёсь видзӧдласын. Беседуйтісны ӧти профессор квартираын, вӧліны уна томйӧз и на пӧвстын—вӧсньыдик, ӧкуратнӧй поп, богословие кузя магистр, сьӧд, шӧвк расаа; расаыс зэв бура мунліс сы блед мича чужӧмлы, кодӧс югдӧдӧма кӧдзыд, руд синъяслӧн муртсаник нюммунӧмӧн.

Толстовец дыр висьталіс сы йылысь, мый Евангелиеын гижӧм великӧй истинаяс кутасны пыр сулавны зумыда; сійӧ сёрнитіс пыді гӧлӧсӧн, дженьыдик фразаясӧн, но кывъясыс юргисны чорыда, наын кыліс збыль эскӧмлӧн вын, кывъяссӧ шуалігӧн сійӧ быттьӧ век ӧтмоза сӧтышталіс гӧна шуйга кинас, а веськыдсӧ кутіс зептас.

— Актёр,— вашкӧдісны пельӧсын, мекӧд орччӧн.

— Зэв театральнӧй, да...

"А ме таӧдз неважӧн лыдди книга—кажитчӧ, Дрепэрлысь—кыдзи католицизм тышкасьӧ наукалы паныд, и меным кажитчис, мый тайӧ сёрнитӧ сійӧ йӧз пытшкысь ӧти, кодъяс вывті ёна эскӧны радейтӧмӧн мир спаситӧмлы, кодъяс дасьӧсь, йӧз дорӧ милосердие вӧсна, виавны да сотавны найӧс . көстеръяс вылын.

Сійӧ вӧлі паськыд соска еджыд дӧрӧма да сы вевдорӧ пасьталӧм кутшӧмкӧ рудіник, важ халата,—тайӧ

сідзжӧ торйӧдіс сійӧс мукӧдсьыс. Проповедь помас сійӧ горӧдіс:

— Сідзкӧ—Христоскӧд ті али Дарвинкӧд?

Сійӧ шыбитіс тайӧ вопроссӧ изйӧс моз пельӧсӧ, кӧні дзескыда пукалісны томйӧз и кысянь полігтырйи да ёна радуйтчан синъясӧн сы вылӧ видзӧдісны зонъяслӧн да нывъяслӧн синъяс. Сёрниыс сылӧн, тыдалӧ, уськӧдіс шемӧсӧ унаӧс, йӧз чӧв олісны, юръяссӧ мӧвпалана копыртӧмӧн. Сійӧ видзӧдліс быдӧн вылӧ сотан синъяснас да стрӧга содтіс:

— Сӧмын фарисейяс вермасны босьтчывны ӧтлаавны тайӧ кык неммиритчытӧмторсӧ и, найӧс ӧтувтіг, яндысьтӧг асьнысӧ жӧ пӧръялӧны, лӧжӧн тшыкӧдӧны йӧзсӧ...

Сувтіс поп, ӧкуратнӧя лэптыштіс раса соспомъяссӧ да мӧдіс сёрнитны плавнӧя, ядовитӧй вежливостьӧн да раминика шпыньяліг:

— Ті, буракӧ, мӧвпаланныд фарисейяс йылысь вульгарнӧя, сійӧ жӧ лоӧ не сӧмын грубӧ, но и дзоньнас ошибочнӧ...

Ме вывті ёна чуйми, кор сійӧ пондіс доказывайтны, мый фарисейяс вӧліны иудейскӧй народлысь заветъяссӧ збыльысь да честнӧя хранитысьясӧн и мый народ век мунліс накӧд ӧтвылысь аслас врагъяслы паныд.

— Лыддьӧй, например, Иосиф Флавийӧс...

Кок йылас чеччыштӧм бӧрын да кинас лёкысь ёна шеныштӧмӧн толстовец сӧтыштіс Флавийӧс да пондіс горзыны:

— Народъяс и ӧні мунӧны врагъяскӧд другъясыслы паныд, народъяс оз ас вӧлясьыс мунны, найӧс мырдӧн вӧтлӧны. Мый меным тіян Флавийыд?

Поп да мукӧдъяс косявлісны спорлысь основнӧй темасӧ посни торъяс вылӧ, и сійӧ воши.

— Истина, сійӧ—любовь,—горӧдлывліс толстовец, а синъясыс сылӧн югъялісны ненавистьӧн да зывӧктӧмӧн.

Ме коддзи кывъясысь, эг тырвыйӧ гӧгӧрволы найӧс, кок улын муыс бергаліс кывъяс бушковын и частӧ ме ӧтчаяниепырысь мӧвпалі, мый абу му вылын меысь йӧйджык да тӧлктӧмджык морт.

А толстовец, багралысь гӧрд чужӧмсьыс пӧсьсӧ чышкаліг, лёкысь горзіс:

— Эновтӧй Евангелие, вунӧдӧй сы йылысь, медым не ылӧдчыны! Распинайтӧй Христосӧс мӧдпӧв, тайӧ лоӧ честнӧйджык!

Ме водзын стен моз сувтіс вопрос: кыдзи нӧ? Олӧмыс кӧ—мувывса шуд вӧсна помасьлытӧм тыш,—милосердие да любовь долженӧсь сӧмын мешайтны тыш успехлы?

Ме тӧдмалі толстовецлысь овсӧ—Клопский, тӧдмалі, кӧні сійӧ олӧ, а аскинас, рытын, вои сы дорӧ. Сійӧ оліс кык ныв помещицаяс керкаын, накӧд буретш вӧлі и пукалӧ садйын пызан сайын, ыджыд пӧрысь нин пу вуджӧр улын. Еджыд гача да сэтшӧм жӧ дӧрӧма, кузь тушаа, косіник, вӧлі разялӧма дӧрӧм кизьсӧ и тыдаліс гӧна мугов морӧсыс,—сійӧ вӧлі дзик сэтшӧм, кутшӧмӧн ме мӧвпалі аслым истина пропове-дуйтысь горттӧм апостолӧс.

Сійӧ паняліс эзысь паньӧн тасьтіысь ӧмидза йӧв, чӧскыда ньылаліс, тяпкӧдіс кыз паръяснас да, быд ньылыштӧм бӧрын, пӧляліс каньлӧн кодь шоч ус вывсьыс еджыд посни войтъяс. Сылы прислуживайтысь ӧти ныв сулаліс пызан дорын, мӧдыс—лэдзчысьӧма нин пу дорӧ, пуктӧма кияссӧ морӧс вылас да мечтательнӧя видзӧдӧ буса, жар небесаӧ. Кыкнанныс найӧ сиреневӧй рӧма кокни платьеаӧсь да зэв ӧткодьӧсь ӧта-мӧдныскӧд.

Сійӧ сёрнитіс мекӧд радейтӧмлӧн творческӧй вын йылысь, меліа да окотапырысь, сёрнитіс сы йылысь, мый колӧ душаад развивайтны тайӧ чувствосӧ, коді ӧтнас вермӧ „кӧртавны мортӧс мир духкӧд“—радейтӧмкӧд, коді разалӧма олӧмын быдлаын.

— Сӧмын тайӧн позьӧ кӧртавны мортӧс! Радейттӧг—оз позь гӧгӧрвоны олӧм. Найӧ жӧ, кодъяс шуӧны: олӧмлӧн закон—тыш, найӧ—пӧгибнитӧм вылӧ сиӧм синтӧм йӧз. Би он вен биӧн, сідз жӧ и лёкӧс он вен лёкӧн!

Но кор нывъяс кутчысьӧмӧн мунісны сад пытшкӧ, гортланьыс, тайӧ мортыс, читкыртӧм синмӧн на бӧрся видзӧдігмоз, юаліс:

— А тэ коді?

И, менӧ кывзӧм бӧрын, заводитіс, чуньяснас пызанӧ тотшкӧдігтыр, висьтавны сы йылысь, мый морт—быдлаын морт и оз ков зільны олӧмын места вежлав-

ны, а колӧ воспитайтны духӧс йӧзӧс радейтӧм кузя.

— Кымын улынджык сулалӧ морт, сымын матынджык сійӧ олӧмлӧн настоящӧй правда дорӧ, сійӧ святӧй мудрость дорӧ...

Меным неуна эз эскыссьы, мый сійӧ вӧлі тӧдса тайӧ „святӧй мудростьыскӧд“, но нинӧм эг шу, аддзӧмӧн, мый сылы мекӧд гажтӧм; сійӧ видзӧдліс ме вылӧ ӧтдортана, очсыштіс, пуктіс кияссӧ сьылі саяс, нюжӧдіс кокъяссӧ, мудзӧмӧн кунис синъяссӧ, боргыштіс, быттьӧкӧ вуграліґмоз:

— Радейтӧмлы пӧкӧритчӧм... олӧмлӧн закон...

Дрӧгмунӧмӧн шеныштіс кияснас, мый дорӧ кӧ воздухас кватласиг, повзьӧмӧн дувгӧдіс ме вылӧ синъяссӧ:

— Мый? Мудзи ме, прӧстит!

Бара кунис синъяссӧ и, быттьӧкӧ доймӧмысь, чорыда курччис пиньяссӧ, найӧс тыдӧдіг; улыса парйыс лэччис, вылыссаыс—кыпӧдчис, и лӧзов шоч ускыс щӧть моз сувтіс.

Бӧр ме муні мустӧмтан чувствоӧн сы дорӧ и кыдзкӧ эз эскыссьы, мый сійӧ висьталӧ сьӧлӧмшӧрсьыс.

Некымын лун мысти водз асылын ме нуи булкаяс тӧдса доцентлы, коді вӧлі гӧтыртӧм, ёна юысь, и сы ордысь нӧшта ӧтчыд аддзи Клопскийӧс. Сійӧ, буракӧ, войбыд абу узьӧма, чужӧмыс рудӧдӧма, синъясыс гӧрдӧсь да пыктӧмаӧсь,—меным кажитчис, мый сійӧ код. Синва петтӧдзыс код, кызіник доцент пукаліс джоджас улыс бельё кежсьыс, киас кутіс сигара, сы гӧгӧр кыдзсюрӧ сулаліс мебель, туплясисны сур бутылкаяс, шыблалӧм вылыс паськӧм, сійӧ пукаліс катласигтыр да мурзіс:

— Милосер-рдие...

Клопский чорыда да скӧрысь горзіс:

— Милосердие абу! Ми сісьмам радейтӧмла либӧ миянӧс пычӧдасны радейтӧм вӧсна тышын,—ставыс ӧткодь: миянлы сиӧма пӧгибнитны...

Пельпомӧд кватитӧмӧн менӧ пыртіс комнатаӧ да шуис доцентлы:

— Вот—юав сылысь—мый сійӧ кӧсйӧ? Юав: колӧ сылы йӧзӧс радейтӧм?

Доцент видзӧдліс ме вылӧ синваӧн тырӧм синъясӧн да кутіс серавны:

— Тайӧ—булочник, ме сылы долга.

Шатовмуніс, сюйис зептас кисӧ, перйис ключ да нюжӧдіс меным:

— На, босьт ставсӧ!

Но толстовец босьтіс сылысь ключсӧ да ӧвтыштіс ме вылӧ кинас.

— Мун! Бӧрти получитан.

И шыбитіс менсьым босьтӧм булкаяссӧ пельӧсын сулалысь диван вылӧ.

Сійӧ эз тӧд менӧ, и тайӧ меным вӧлі кивыв. Муніг-ӧн ме нуи паметьын радейтӧм вӧсна пӧгибнитӧм йы-лысь сылысь кывъяссӧ и сьӧлӧмын сы дорӧ зывӧктӧм.

Регыд меным висьталісны, мый сійӧ признайтчӧма радейтӧмын кӧзяйка-нывъяс пиысь ӧтилы, и, сійӧ жӧ лунӧ,—мӧдыслы. Чойяс радпырысь висьталісны та йы-лысь ӧта-мӧдныслы, и радлӧмыс пӧрис толстовецлы паныд скӧралӧмӧ; найӧ тшӧктӧмаӧсь дворниклы вись-тавны, медым радейтӧм проповедуйтысь пыр жӧ веса-сис найӧ керкаысь. Толстовец воши карысь.

Йӧз олӧмын милосердие да радейтӧм тӧдчанлун йылысь вопрос—страшнӧй да сложнӧй вопрос—водз сувтіс ме водзӧ, первойсӧ—сьӧлӧм вылысь неопреде-лённӧй, но ёся кылан разлад формаын, сэсся—опре-делённо яснӧй кывъяса стӧч формаын:

— Кутшӧм жӧ радейтӧмлӧн рольыс?

Ставыс, мый ме лыддьылі, вӧлі йиджтысьӧма хрис-тианство, гуманизм идеяясӧн, йӧзӧс жалитӧм кузя пойгӧмӧн,—та йылысь жӧ мичаа да ӧзйӧдана сёрни-тӧны вӧлі медбур йӧзыс, кодъясӧс ме тӧді сійӧ кадӧ.

Ставсьыс, мый ме аддзылі аслам синмӧн, меным эз тыдав йӧзӧс жалитӧм. Олӧмыс ме водзын паськӧдчис кыдзи помасьлытӧм зыксьӧм да скӧралӧм, кыдзи дуг-дывлытӧм, лёк тыш пустякъяс вӧсна. Меным жӧ ко-лӧны вӧлі сӧмын книгаяс, став мукӧдторйыс менам син водзын эз имеит некутшӧм тӧдчанлун.

Сулалӧ вӧлі петны ывла вылӧ да пукалыштны час кымын ворота дорын, медым гӧгӧрвоны, мый став тай-йӧ извозчикъясыс, дворникъясыс, рабочӧйясыс, чинов-никъясыс, купечьясыс—олӧны оз сідз, кыдз ме, и йӧз, кодъясӧс ме радейті, оз сійӧс кӧсйыны, оз сэтчӧ мунны. Найӧ жӧ, кодъясӧс ме уважайті, кодъяслы эски,—кыдзкӧ ӧткаӧсь, чуждӧйӧсь и—лишнӧйӧсь йӧз

пытшкас, кодзувкотъяслӧн кодь няйт да мудер удж-ын, кодъяс зэв старайтчӧмӧн строитӧны олӧмлысь ко-дзувкоткар; тайӧ олӧмыс кажитчис меным дзик тӧлктӧ-мӧн, кулӧм кодь гажтӧмӧн. И тшӧкыда ме аддзылі, мый йӧз бур сьӧлӧмаӧсь да тырӧсь радейтӧмӧн сӧмын кывъяс выланыс, делӧ вылас жӧ аслыныс гӧгӧрвотӧг подчиняйтчӧны олӧмын общӧй порядоклы.

Зэв сьӧкыд вӧлі меным.

Ӧтчыд ветеринар Лавров, водянкаысь вижӧдӧм да пыктӧм, пӧдігтырйи меным шуис:

— Скӧрлунтӧ колӧ ыджда́ны сэтчӧдз, медым став йӧзыс мудзисны сыысь, медым сійӧ лоис зывӧк ставлы и быдӧнлы, кыдз вот тайӧ вывті мустӧм арыс!

Ар сэки заводитчис водз, вӧлі зэра, кӧдзыд, ёна паськалісны висьӧмъяс да самоубийствояс. Лавров сідзжӧ отравитчис цианистӧй калийӧн—эз кӧсйы вич-чысьны сійӧ кадсӧ, кор сійӧс пӧдтас водянка.

— Скӧтӧс лечитіс,—скӧт моз и кулі!—колльӧдіс ветеринарлысь шуйсӧ сылӧн квартирохозяиныс, вур-сьысь Медников, ен дума косінык морт, коді тӧдіс наизусть божья матерлысь став акафистсӧ. Сійӧ нӧй-тіс ассьыс челядьсӧ—ар сизима нывкаӧс да ар дас ӧтика гимназистӧс—куим вожа кучик плетьӧн, а гӧ-тырсӧ нӧйтіс бамбук бедьӧн кокпӧкъясас да норасис:

— Мирӧвӧй судья вӧйпис менӧ сыысь, мый ме быттьӧкӧ китаецлысь босьті тайӧ системочкасӧ, а ме нэмӧн китаецсӧ эг аддзыв, вывескаяс да картинаяс вылысь ӧтдор.

Сылӧн ӧти рабочӧй, чукля кока гажтӧм морт, прӧз-вищенас „Дунькалӧн верӧс“, шулывліс аслас кӧзяин йылысь:

—Пола ме рам йӧзысь, кодъяс благочестивӧйӧсь! Буйнӧй морттӧ пыр и аддзан, и век эм кад дзебсьыны сыысь, а рамыд кыссьӧ тэ вылӧ тыдавтӧм, коварнӧй змей моз турун пытшті и друг чушкас душаӧ, медся восьсаинӧ. Пола рамъясысь...

„Дунькалӧн верӧс“—Медниковлӧн радейтана, лӧнь, мудер ябедник кывъясын,—вӧлі правда.

Корсюрӧ меным чайтсьыліс, мый лӧнь йӧз лишайяс моз небзьӧдӧны олӧмлысь из сьӧлӧмсӧ, вӧчӧны сійӧс бурджыкӧн да вынаджыкӧн, но частӧджык, кор ме аддзылі рам йӧзӧс, а найӧ вӧліны унаӧн, кор аддзылі

налысь лёктор дорӧ сюся приспособляйтчӧмсӧ, найӧ душаяслысь казявны позьтӧм вежласьӧмсӧ да нюглясьӧмсӧ, налысь ном моз зыньгӧмсӧ,—ме чувствуйті ачымӧс лӧдз чукӧрын кӧрталӧм кокъяса вӧлӧн.

Та йылысь ме и мӧвпалі полицейскӧй ордысь мунігӧн.

Ышлолаліс тӧв, и дрӧжжитісны пӧнаръясын бияс, а кажитчӧ—дрӧжжитӧ пемыдруд небесаыс, му вылас бус кодь посни октябрьскӧй зэр кӧдзигтыр. Кӧтасьӧм проститутка кыскӧ улича кузя катыдлань код мортӧс, киӧдыс сійӧс кутӧмӧн, тойлалӧ, мӧдыс мыйкӧ бормочитӧ, сыркъялӧ. Нывбаба мудзӧм морт моз пыдісянь шуалӧ:

—Татшӧм тэнад судьбаыд...

—Вот,—мӧвпышті ме,—и менӧ кодкӧ кыскӧ, тойлалӧ мустӧм пельӧсъясӧ, петкӧдлӧ меным аслыссяма унапӧлӧс йӧзӧс, няйтсӧ и гажтӧмсӧ. Мудзи ме таысь.

Гашкӧ эз татшӧм кывъясӧн вӧв мӧвпыштӧма, но буретш тайӧ мӧвпыс ӧзйис юр вежӧрын, буретш тайӧ гажтӧм рытнас ме первойысь куті чувствуйтны душалысь мудзӧм, сьӧлӧмӧс сёйысь бакшасьӧм. Тайӧ чассяньыс ме куті чувствуйтны ачымӧс лёкджыка, куті ас вылӧ видзӧдны кыдзкӧ бокысянь, кӧдзыда, боковӧй да враждебнӧй синъясӧн.

Ме вӧлі аддза, мый быд морт пытшкын сідз-тадз да несложнӧя аддзӧны места противоречиеяс не сӧмын кывлӧн да уджлӧн, но и чувствуйтӧмлӧн,—налӧн капризнӧй ворсӧмыс торъя ёна сьӧктӧдіс менӧ. Тайӧ ворсӧмсӧ ме казявлі и ас пыгшкысь, тайӧ вӧлі нӧшта омӧльджык. Менӧ кыскис быдлаӧ—нывбабаяс дорӧ и книгаяс дорӧ, рабочӧйяс дорӧ и весел студенчество дорӧ, но некытчӧ ме эг удит веськавны и олі „ни сэн, ни тан“, дур пон моз бергаліг, а кутшӧмкӧ аддзыны позьтӧм, но ён ки чорыда клестайтіс менӧ тыдавтӧм плетьӧн.

Кор тӧдмалі, мый Яков Шапошников водӧма больничаӧ, ме муні видлыны сійӧс, но сэн пӧла вома кыз нывбаба, ӧчкиа да еджыд чышъяна, код улысь вӧлі ӧшӧдчӧмаӧсь пӧсь ваӧн заваритӧм кодь гӧрд пельяс-ыс, коса шуис:

—Кулі.

И аддзӧмӧн, мый ме ог мун, а чӧла сулала сы водзын, —скӧрмис, гӧрӧдіс:

—Но? Мый ещӧ?

Ме сідзжӧ скӧрми да шуи:

—Ті—йӧй.

—Николай,—вӧтлы сійӧс!

Николай вӧлі чышкалӧ рузумӧн кутшӧмкӧ ыргӧн прутъяс, сійӧ кызӧктыштіс да кульыштіс менӧ прутнас мышкӧ. Сэки ме босьті сійӧс моздорӧ, петкӧді ывла вылӧ да пуксьӧді больница кильчӧдорса ва гуранӧ. Сійӧ видзӧдіс та вылӧ спокойнӧя, пукалыштіс некымын минута чӧла, синъяссӧ ме вылӧ сувтӧдӧмӧн, а сэсся чеччис да шуис:

—Ок, тэ, пон!

Ме муні Державинскӧй садйӧ, сэн пукси поэт памятник дорӧ скамья вылӧ, зэв окота вӧлі вӧчны кутшӧмкӧ лёктор, мисьтӧмтор, медым эськӧ ме вылӧ уськӧдчис йӧз чукӧр да тайӧн сетіс меным право нӧйтны найӧс. Но, праздник лун вылӧ видзӧдтӧг, сад вӧлі тыртӧм и гӧгӧр—ни ӧти морт лов, сӧмын шыбласис тӧв, тӧлӧдіс кос листъяссӧ, кышакыліс пӧнар сюръяӧ клеитӧм афишаӧн.

Сӧдз лӧз, кӧдзыд воздухыс сукмис сад весьтын пемыд горулын. Зэв ыджыд бронзӧвӧй идолище грым-видзис ме водзын, ме видзӧді сы вылӧ да мӧвпалі: оліс му вылын ӧтка морт Яков, бырӧдӧ вӧлі став сьӧлӧмсяньыс енмӧс и кулі обыкновенной смертьӧн. Обыкновеннӧйӧн. Таын вӧлі мыйкӧ сьӧкыд, зэв ӧбиднӧйтор.

—А Николай идиот; сылы колӧ вӧлі тышкасьны мекӧд либӧ корны полицияӧс да нуӧдны менӧ участокӧ...

Муні Рубцов ордӧ, сійӧ пукаліс аслас юрсюянінын пызан дорас, дзоля лампа водзын да дӧмліс пинжак.

—Яков кулі.

Старик лэптіс ема кисӧ, буракӧ, пернапасасьны кӧсйӧмӧн, но сӧмын ӧвтыштіс кинас и, суниссӧ мыйкӧ крукалӧмӧн, ньӧжйӧник ёрччыштіс.

Сэсся—пондіс броткыны:

— Шуны кӧ—ставӧн кулам, сідз нин миян тӧлктӧг мунӧ,—да, вокӧ! Сійӧ, вот, кулі, а тан ӧти медник вӧлі, да сійӧс сідзжӧ—щӧт вылысь здолой. Колян

воскресеньеӧ, жандармъяскӧд. Менӧ сыкӧд Гурка тӧдмӧдіс. Тӧлка медник! Студентъяскӧд неуна путайтчыліс. Тэ кывлін, бунтуйтчӧны студентъяс—збыльысь? Нолтӧ, дӧмышт меным пинжаксӧ, ог аддзы ме нинӧм...

Сійӧ сетіс меным ассьыс росӥысьӧм пинжаксӧ, суниса ем, а ачыс, кияссӧ мыш саяс пуктӧмӧн, кутіс восьлавны комнатаӧд, кызіг да ропкигтыр:

—То тан, то—сэн ӧзйыштлас битор, а чӧрт пӧлыштас и—бара гажтӧм! Шудтӧм тайӧ карыс. Муна тась, пока пароходъяс ветлӧны на.

Сувтіс да, юрсӧ гыжъяліґтыр, юаліс:

—А—кытчӧ мунан? Быдлаын вӧвлі. Да. Быдлаті ветлӧдлі, а сӧмын ачымӧс пыркӧді.

Сьӧлыштіс да содтіс:

—Но—и олӧм, сволочь! Олі, олі, а—нинӧм эг нажӧвит, ни душалы, ни телӧлы...

Сійӧ ланьтіс, ӧдзӧс дорын пельӧсын сулаліг да быттьӧ мыйкӧ кывзіг, сэсся решительнӧя матыстчис мелань, пуксис пызандор йылӧ.

—Ме шуа тэныд, Лексей тэ менам Максимыч,—прӧста Яков ассьыс ыджыд сьӧлӧмсӧ ен вылӧ видзис. Ни ен, ни царь бурджыкӧн оз лоны, наысь кӧ ме чӧвтча, а колӧ, медым йӧзыс асьныс ас выланыс скӧрмисны, путкыльтісны эськӧ ассьыныс подлӧй олӧмнысӧ,—во-от! Эк, пӧрысь ме, сёрми, регыд дзик синтӧм лоа—шог, вокӧ! Вурин? Аттьӧ... Мунам трактирӧ, чай юны...

Трактирӧ мунігӧн, пемыд вӧсна сконъясьліґтыр, пельпомӧд менӧ кватлалӧмӧн, сійӧ бормочитіс:

— Эн вунӧд менсьым кывйӧс: оз кутны йӧз помӧдз терпитны, скӧрмасны коркӧ и заводитасны ставсӧ пыллыны—бусӧ пӧртасны ассьыныс пустякъяссӧ! Оз кутны терпитны...

Трактирӧ ми эг веськалӧй: публичнӧй дом кытшалӧмаӧсь матросъяс,—воротасӧ видзисны Алафузовскӧй рабочӧйяс.

— Быд праздник тані кось!—ошкана шуис Рубцов, босьтіс ныр вывсьыс ӧчкисӧ, и, мыйӧн аддзис, мый керка дорйысьяс пӧвстын эмӧсь аслас ёртъяс, пыр жӧ тшӧтш сюйсис косяс, ышӧдіг да усьӧдіг:

—Эн сетчы, фабрика! Пычӧд лягушаясӧс! Глушит ляпапиянӧс! И—экма-а!

Тешкодь и лӧсьыд вӧлі аддзыны, кутшӧм пелька да сьӧлӧмшӧрсьыс действуйтіс тӧлка старик, матрос-речникъяс чукӧр пыр прӧйдитіг, найӧ кучкӧмъяс вылӧ вочавидзӧмӧн, пельпомнас зутшйӧдлӧмӧн кок йывсьыныс уськӧдаліг. Косясисны скӧравтӧг, гажаа, удалун петкӧдлӧм ради, лишнӧй вынысла. Морт тушаяслӧн чукӧр гудыртчис ворота дорын, фабричнӧйясӧс сылань топӧдӧмӧн, ратшкакылісны пӧвъяс, юргисны ышӧдана горӧдӧмъяс:

— Сетышт куш юра воеводаыслы!

Кыкӧн кавшасьӧмаӧсь керка вевт вылӧ да лӧсьыда збоя сьылӧны:

— Мы не воры, мы не плуты, не разбойники,
Судовые мы ребята, рыболовники!

Тюрзӧ полицейскӧй, пемыдас дзирдалӧны ыргӧн кизьясыс, кок уланыс шлюпкакылӧ няйт, а вевт вывсянь кылӧ:

— Мы закидываем сети по сухим берегам,
По купеческим домам, по амбарам, по клетям...

— Сулав! Куйлысьӧс оз нӧйтны...

— Дедӧ—чужӧмтӧ бурджыка видз!

Сэсся Рубцовӧс, менӧ и нӧшта морт витӧс, врагъясӧс ли, другъясӧс ли, нуны кутісны участокӧ, и арся войлӧн лӧньӧм пемыдыс колльӧдіс миянӧ с збой песнӧн:

Эх, мы поймали сорок щук,
Из которых шубы шьют!

— Кутшӧм бурӧсь йӧзыс Волга вылын!—ыджыд радлунӧн висьталӧ Рубцов, частӧ сульсиг да сьӧласигтыр, и вашкӧдӧ меным:—Тэ—пышйы! Видзӧд, кор скодаджык и—пышйы! Мыйла тэныд участокӧ сюйсьыны?

Ме и ме бӧрся кутшӧмкӧ кузь матрос уськӧдчим боки уличаӧ, чеччыштім забор вомӧн, мӧд вомӧн и—тайӧ войсянь ме эг нин аддзыв муса мортӧс—Никита Рубцовӧс.

Ме гӧгӧр тыртӧм кутіс лоны. Заводитчӧны вӧлі студенческӧй волнениеяс,—смыслыс налӧн меным эз вӧв гӧгӧрвоана, помкаяс—абу яснӧйӧсь. Ме аддзылі гажаа ноксьӧм, эг чувствуйт сэтысь драма и мӧвпалі, мый университетын велӧдчӧмысь шуд ради позьӧ терпитны весиг мучитӧмъяс. Меным кӧ шуисны:

—Мун, велӧдчы, но сыысь, воскресеньеясӧ, Николаевскӧй площадь вылын ми кутам тэнӧ нӧйтны бедьясӧн!—ме, наверно, примитi эськӧ тайӧ условиесӧ.

Семёнов крендельнӧйӧ пыралiгӧн ме кывлi, мый крендельщикъяс лӧсьӧдчӧны мунны университет дорӧ студентъясӧс нӧйтны:

—Гираясӧн кутам нӧйтны!—сёрнитiсны найӧ гажаа скӧралӧмӧн.

Ме кутi вензьыны, видчыны накӧд, но друг пӧшти шемӧсмӧмӧн мӧдi чувствуйтны, мый студентъясӧс дорйыны меным ньӧти абу окота, оз сюрны кывъяс.

Помнита, муні ме пӧдвалысь жугӧдӧм морт кодь, сьӧлӧм вылын вӧлi кутшӧмкӧ венны позьтӧм шог, кувтӧдз шог.

Войнас пукалi Кабан берег дорын, шыблалi сьӧд ваӧ изъяс да мӧвпалi куим кывйӧн, помала найӧс дольӧмӧн:

—Мый меным вӧчны?

Шогла заводитi велӧдчыны ворсны скрипка вылын, войясын пилитлi магазинын, войся стӧрӧжӧс да шыръясӧс шызьӧдiг. Музыка ме радейтлi и босьтчи сы дорӧ зэв окотапырысь, но менам учительӧй, театральнӧй оркестрса скрипач, уроксӧ сетiгӧн,—кор ме петi магазиныс,—восьтӧма игнавтӧм касса ящик, и, бӧр воӧм мысти, ме суи сiйӧс гусясигас—сiйӧ сюяліс зептас деньга. Кор аддзис менсьым ӧдзӧсӧд пырӧм, сiйӧ нюжӧдiс голясӧ, лӧсьӧдiс гажтӧм, бритӧм чужӧмсӧ да ньӧжйӧ шуис:

—Но—нӧйт!

Вомдоръясыс сылӧн тiралiсны, рӧмтӧм синъяссьыс визувтiс аслыссяма гырысь синва.

Меным окота вӧлi кучкыны скрипачӧс; медым тайӧс не вӧчны, ме пукси джоджӧ, кулакъясӧс пукті ас улӧ и тшӧкті сылы пуктыны сьӧмсӧ кассаӧ. Сiйӧ рекtiс зепъяссӧ, мӧдӧдчис ӧдзӧслань, но сувтiс да шуис лӧсявтӧм вӧсни да страшнӧй гӧлӧсӧн:

— Вай дас шайт!

Сьӧм ме сылы сеті, но скрипкаӧн ворсны велӧдчӧмысь эновтчи.

Декабрын ме решиті вины ачымӧс. Ме заводитлi гижны тайӧ решениеыслысь помкасӧ „Макар олӧмысь случай“ висьтын. Но тайӧ меным эз удайтчы—вись-

тыс артмис грубӧйӧн, лӧсьыдтӧмӧн и эз вӧв сэні пытшкӧсса правдаыс. Мый вӧлі бурыс—меным чайтсьӧ—буретш сійӧ, мый сыын дзик ньӧти абу правда. Фактъяс—правдивӧйӧсь, а найӧс гӧгӧрвоӧдӧмыс вӧчӧма быттьӧкӧ абу меӧн и висьтыс мунӧ оз ме йылысь. Не сёрнитны кӧ висьтлӧн литературнӧй ценность йылысь—сыын ме аддза мыйкӧ аслым кажитчанаӧс,—быттьӧкӧ ме воськовті ас вомӧн.

Ме ньӧби базар вылысь барабанщиклысь нёль патронӧн зарядитӧм револьвер да лыйи аслым морӧсӧ, арталі веськавны сьӧлӧмӧ, но розьӧді сӧмын тыӧс, и тӧлысь мысти, зэв яндысьӧмӧн, ачымӧс йӧйсьыс йӧйӧн лыддьӧмӧн, бара нин уджалі булочнӧйын.

Но—эг дыр. Март тӧлысь помын, рытын, пекарнясянь магазинӧ пырӧм бӧрын, ме аддзи продавщица комнатаысь Хохолӧс. Сійӧ пукаліс ӧшинь дорас улӧс вылын, мӧвпаліґтыр куритіс кыз папирос да внимательнӧя видзӧдіс пуркйысь тшын вылас.

—Ті прӧстӧсь? —юаліс сійӧ здоровайтчытӧг.

—Кызь минута кежлӧ.

—Пуксьӧй, сёрнитыштам.

Кыдзи и век, сійӧ вӧлі ас вылас зэвтӧма-пасьталӧма „чортӧвӧй кожаысь“ вурӧм казакин, сы паськыд морӧс вылын шыльквидзис русыд тош, веськыда кымӧс весьтас щӧть моз сулаліс дженьыда шырӧм чорыд юрсиыс, кӧмалӧма мужицкӧй гырысь бродни, наысь чорыда ӧвтіс дьӧгӧдь дукӧн.

—Но—вот,—мӧдіс спокойнӧя да гортӧминика сёрнитны сійӧ,—онӧ·ӧ кӧсйӧ ті локны ме ордӧ? Ме ола Красновидово сиктын, нелямын вит верст сайын Волга кывтчӧсын, менам сэн эм лавка, ті кутанныд меным отсасьны вузасьны, та вылӧ тіян этша кад кутас мунны, менам эмӧсь бур книгаяс, отсала тіянлы велӧдчыны - сӧглас?

—Да.

—Пятницаӧ локтӧй квайт час асылын Курбатов пристань дорӧ, юалӧй Красновидовоысь досчаник,[1]—

[1] Досчаник — пӧвйысь вӧчӧм пыж.

кӧзяиныс Василий Панков. Но да,—ме лоа сэн нин и аддза тіянӧс. Аддзысьлытӧдз!

Сувтіс, чургӧдіс меным паськыд кисӧ, а мӧд кинас кыскис пытшкӧс зепсьыс сьӧкыд, эзысь луковица-часі да шуис:

—Помалім квайт минутаӧн! Да—менам нимӧй—Михайло Антонов, а овӧй—Ромась. Сідз.

Сійӧ муніс бӧрӧ видзӧдлытӧг, тувччаліс зумыда, кокниа нуис багатырлӧн кодь ён сьӧкыд тушасӧ.

Кык лун мысти ме мӧдӧдчи кывтны Красновидовоӧ.

Волга сӧмын на воссьӧма, вылісянь, гудыр ва вывті лайкъялігтыр, кыссьӧны руд рышкыд йи пластъяс, досчаник панлалӧ найӧс, и найӧ зыртсьӧны пыж бокъясӧ да зутшмунігъясын сявмунӧны ёсь кристаллъясӧн. Ворсӧ асыв-вой тӧв, вӧтлӧ берег дорӧ гыяс, синтӧ ёрмӧн дзирдалӧ шонді, югӧръясыс югыд еджыд пучокъясӧн чеччӧны лӧзоват стеклӧ кодь йи пласт бокъясысь. Досчаник, кодӧс сьӧкыда грузитӧма бӧчкаясӧн, мешӧкъясӧн, ящикъясӧн, мунӧ парус улын,—руль дорын том мужик Панков, сійӧ тшапа пасьталӧма дубитӧм ыжку пинжак, кодлысь морӧссӧ вышивайтӧма уна рӧма шнурокӧн.

Чужӧмыс сылӧн—спокойнӧй, синъясыс кӧдзыдӧсь, сійӧ абу варов и этша мунӧ мужик вылӧ. Досчаник нырын, кокъяссӧ тажгӧдӧмӧн, сулалӧ Панковлӧн батрак, Кукушкин, росйысьӧм дукӧса дзуг юрсиа мужик. Сійӧ вӧнясьӧма кӧвйӧн, юрас—чукрасьӧм поповскӧй шляпа. Чужӧмыс лӧз да парсалӧма. Кузь багырӧн йи пластъяс йӧтлалігмоз сійӧ зывӧктана ёрччӧ:

— Вешйы... Кытчӧ зырӧдан...

Ме пукала Ромаськӧд орччӧн парусувса ящикъяс вылын, сійӧ ньӧжйӧ висьталӧ меным:

— Мужикъяс менӧ оз радейтны, торъя нин—озыръяс! Тайӧ радейттӧмсӧ и тіянлы ковмас испытайтны.

Кукушкин пуктіс багырсӧ пыж пӧперег, аслыс кок улас, сёрнитӧ зэв радпырысь, миянладорӧ парсалӧм чужӧмсӧ бергӧдӧмӧн:

— Торъя тэнӧ, Антоныч, поп оз радейт...

— Сійӧ збыль,—шуӧ Панков.

— Тэ сылы, писти сера понлы, кыдзи горшас лы!

— Но эмӧсь и другъяс менам—лоӧны и тіян,—кыла ме Хохоллысь гӧлӧс.

Кӧдзыд. Мартовскӧй шонді омӧля на шонтӧ. Берегын качайтчӧны пасьтӧм пуяслӧн пемыд увъясыс, кӧнсюрӧ горнӧй берег щельясын да куст увъясын бархат лестукъясӧн куйлӧ лым. Ю вылын быдлаын—йи пластъяс, быттьӧ ыж стада луд вылӧ разӧдчӧма. Ме чувствуйта ачымӧс вӧтын моз.

Кукушкин, каллянас табак сӧвтігтыр, философствуйтӧ:

— Шуам кӧть, тэ поплы абу гӧтыр, но, аслас должность сертиыс, сійӧ кӧсйысис радейтны быдся тварсӧ, кыдзи книгаясын гижӧма.

— Коді тайӧ тэнӧ нӧйтіс?—шпыньяліґтырйи юалӧ Ромась.

— Сідз, кутшӧмкӧ тёмнӧй должностьяса йӧз, буракӧ—жуликъяс,— зывӧктана шуис Кукушкин. И—гордостьӧн содтіс:

— Эз, менӧ, ӧтнамӧс, антиллеристъяс нӧйтісны,— сійӧ — вот прамӧя! Весиг ог гӧгӧрво—кыдзи ме ловйӧн коли.

— Мыйысь нӧйтісны?—юалӧ Панков.

— Тӧрыт? Али—антиллеристъясыс?

— Но—тӧрыт?

— Да—позьӧ ӧмӧй гӧгӧрвоны, мыйысь нӧйтӧны? Йӧз миян козёл кодьӧсь, чуть мыйкӧ—пыр и люкасьны! Аслас должностьӧн лыддьӧны—тышкасьӧм!

— Ме чайта,—шуӧ Ромась,—кузь кывсьыд нӧйтӧны тэнӧ, сёрнитан тэ виччысьтӧг...

— Пӧжалуй, сідз! Морт ме интересуйтчысь, зэв окота быдтор йылысь юасьны. Менам сьӧлӧмӧй зэв радлӧ, кор мыйкӧ вылтор кыла.

Досчаниклӧн ныpыс зутшмуні йи пластӧ, пыж бокӧд лёкысь шарснитіс. Кукушкин шатовмунліг кватитіс багыр, Панков кӧритана шуӧ:

— А тэ уджтӧ эн вунӧд, Степан!

— А тэ менӧ эн сёрнитӧд!—йи пластъяс йӧткышталіг бормонитӧ Кукушкин.—Ог вермы ме ӧти сайын и должностьӧс ассьым исполняйтны и тэкӧд сёрнитны...

Найӧ бурпырысь вензьӧны, а Ромась шуӧ меным:

— Муыс тан лёкджык, миян, Украинаын дорысь, а йӧзыс—бурджыкӧсь. Зэв способнӧй народ!

Ме кывза сылысь сьӧлӧмсянь да эска сылы. Меным кажитчӧ сылӧн лӧньлуныс да рӧвнӧй, прӧстӧй, вы-

на сёрниыс. Тӧдчӧ, мый тайӧ мортыс уна тӧдӧ и мый сійӧ асногыс видзӧдӧ йӧз вылӧ. Меным торъя нин лӧсьыд сыысь, мый сійӧ оз юась—мыйла ме лыйси? Быд морт эськӧ сы местаын важӧн нин юаліс, а ме сэтшӧма дӧзми тайӧс юасьӧмсьыс. И—сьӧкыд вочавидзны. Чӧртыс тӧдӧ, мыйла ме кӧсйи вины ачымӧс. Хохоллы ме, дерт, вочавидзи эськӧ кузя да тӧлктӧма. Да меным и вообще абу окота казьтывны та йылысь,—Волга вылын сэтшӧм лӧсьыд, вӧльнӧ, югыд.

Досчаник кывтӧ берег дорті, шуйгавылын паськыда шливвидзӧ ю, ойдӧдӧма видзьясладор лыа берегсӧ. Тыдавмӧн содӧ ваыс, нюкльӧдлӧ да лайкйӧдлӧ берегдорса кустъяссӧ, а сылы паныд сёнъясӧд да щельясӧд шумӧн исковтӧны югыд тувсов шоръяс. Нюмъялӧ шонді, виж ныра грачьяс лӧсталӧны сійӧ югӧръяс улын сьӧд стальӧн, тӧждысяна кравзӧны позъяс вӧчигмоз. Гож водзын щӧть моз чуткӧдчӧ, кыпӧдчӧ мусысь шонділань зэв веж турун. Тушалы—кӧдзыд, а душаын—лӧнь радлӧм и сідзжӧ чужӧны югыд надеяслӧн нежнӧй петасъяс. Зэв кыпыд тулысын му вылын.

Луншӧр кежлӧ воим Красновидовоӧ; джуджыд, крута вундӧм гӧра вылын сулалӧ голубӧй юра вичко, сысянь ӧта-мӧд бӧрся кыссьӧны гӧра кыр пӧлӧн бур ён керкаяс, лӧсталӧны виж тьӧска вевтӧн да парчевӧй идзасӧн. Прӧстӧ и мича.

Кымынысь ме любуйтчывлі тайӧ сиктнас пароходъясӧн сы дорті прӧйдитігъясын.

Кор Кукушкинкӧд ӧтлаын заводитім ректыны досчаник, Ромась, меным мешӧкъяс пыжсянь мыччалігӧн, шуис:

— Но,—вын тіян эм!

И, ме вылӧ видзӧдтӧг, юаліс:

— А морӧсыд—оз вись?

— Ньӧти оз.

Меным зэв сьӧлӧм вылӧ воис тайӧ деликатнӧя юалӧмыс,—меным торъя окота вӧлі, медым мужикъяс эз тӧдны ачымӧс вины заводитлӧм йылысь.

— Вын—эм, позьӧ шуны—должность сертиыд унджык,—больгис Кукушкин.— Кутшӧм губерниясь, молодчик? Нижегородскӧйысь? Ва панялысьясӧн ним-

тöны тіянöс. А ещö — „чай, примечай, отколе чайки летят“—тайö тіян йылысь жö лöсьöдöма.

Гöра вывсян, увлань лэччан туйöд, небзьöм сёй вывті, эзысьöн дзирдалысь уна шор костъясöд, паськыда восьлалö, вильдаліг да катласиг, кузь косінник мужик, ачыс кömгöм, öтпöвса да еджыд гача, кудриа тошка, сук гöрдов юрсиа.

Берег дорлань матыстчöм бöрын сійö шуис гораа да меліа:

— С приездом.

Видзöдліс ас гöгöрыс. лэптіс кыз потш, сэсся мöдöс, пуктіс найöс помъяснас пыж дор вылö и, досчаникö кокниа чеччыштöм бöрын, сетіс команда:

— Мыджсьöй кокъяснад потш помъясас, медым эз вильскöбтыны пыж дорсьыс, да принимайтöй бöчкаяс. Зонмö, лок татчö, отсась.

Сійö вöлі картина вылын кодь мича и, тыдалö, зэвён. Ыджыд веськыд ныра, банйöм чужöм вылас стрöга югъялісны голубоват синъяс.

— Прöстудитчан, Изот,—шуис Ромась.

— Месö? Эн пов.

Быгыльтім берегö карасин бöчка. Изот, менö юр вывсянь кок улöдз видзöдлöмöн, шуис:

— Приказчик?

— Вермасьышт сыкöд,—шуис Кукушкин.

— А тэнсьыд бара нырвомтö тшыкöдісны?

— Мый накöд вöчан?

— Кодъяскöд сійö?

— А—кодъяс нöйтöны...

— Ок, тэ!—ышловзьöмöн шуис Изот и мыöдчис Ромась дорö. — Телегаясöн пыр жö воасны. Ме тіянöс ылысянь аддзи,—кывтанныд. Лöсьыда кывтінныд. Тэ—мун, Антоныч, ме тан олыштa.

Вöлі тöдчö, мый тайö мортыс относитчö Ромась дорö, кыдзи матыса друг, тöждысьöмöн, весиг—покровитель сямöн, кöть Ромась вöлі ыджыдджык сыысь ар дасöн.

Часджын мысти ме пукалі нин выль керкаса сöстöм да гажа комнатаын, стенъяссьыс век на кыліс сир да кудель дук. Ёсь синма збой баба лöсьöдіс пызан вылö öбедайтны, Хохол бöрйис чемоданысь книгаяс да тэчис найöс пачдорса джаджйö.

— Тіян комнатаныд чардакын,—шуис сійӧ.

Чардак ӧшиньсянь неуна тыдалӧ сикт, миян керкалы паныда овраг, а сэтысь—пывсян вевтъяс, кустъяс пӧвстын. Овраг сайын—садъяс да сьӧд муяс; кокньыдик гыясӧн кыссисны найӧ горизонтлань, кӧні лӧзаліс вӧр. Пывсян сигӧр вылын пукалӧ лӧз мужик, киас кутӧ чер, а мӧд кисӧ пуктӧма кымӧс дорас—видзӧдӧ увлань, Волгалань. Дзуртӧ телега, дӧзмӧдана баксӧ мӧс, ызгӧны шоръяс. Керка воротаысь петіс сьӧд паськӧма старука и, вороталань бергӧдчӧмӧн, чорыда шуис:

— Сдокнитінныд эськӧ мед ті!

Кык детинка, кодъяс изъясӧн да няйтӧн вӧлі потшӧны шор, старукалысь гӧлӧссӧ кылӧм бӧрын, ньӧв моз шыбитчисны пышйыны сы дорысь, а старука лэптіс муысь чагтор, сьӧлыштіс сы вылӧ да шыбитіс шорӧ. Сэсся мужичӧй сапӧга кокнас жугӧдіс челядьлысь стрӧйбасӧ да мӧдӧдчис увлань, юлань.

Кыдз бара тан ме кута овны?

Корисны ӧбедайтны. Улiын, пызан сайын, пукаліс Изот, гӧрд коклапаяссӧ нюжӧдӧмӧн, да мыйкӧ висьталіс, но—менӧ аддзӧм бӧрын, чӧв ланьтіс.

— Мый нӧ тэ? — зумыша юаліс Ромась. — Висьтав водзӧ.

— Да и нинӧм сэсся, ставсӧ висьталі. Значит—сідз шуим: асьным, мися, справитчам. Тэ новлӧдлы пистолеттӧ сьӧрсьыд, либӧ—кызджык бедь. Баринов дырйи—оз позь быдтор йылысь сёрнитны, сылӧн да Кукушкинлӧн—кывъясныс бабаяслӧн кодьӧсь. Тэ, зонмӧ, чери кыйны радейтан?

— Ог.

Ромась мӧдіс висьтавны, мый колӧ котыртны мужикъясӧс, посни садовладелецъясӧс, нетшыштны найӧс скупщикъяс кисьс. Изот, внимательнӧя сылысь кывзӧм бӧрын, шуис:

— Мироедъяссянь тэныд олӧм оз ло.

— Видзӧдлам.

— Да,—сідз нин!

Ме видзӧді Изот вылӧ да мӧвпалі:

— Кӧнкӧ,—татшӧм мужикъяс вылӧ видзӧдӧмӧн и гижӧны висьтъяснысӧ Каронин да Златовратский...

Збылысь ӧмӧй нӧ удайтчис меным матыстчыны мый-

кӧ серьёзнӧй дорӧ, и ӧні ме кута уджавны настоящӧй делӧ нуӧдысь йӧзкӧд?

Ӧбед бӧрын Изот шуис:

— Тэ, Михайло Антонов, эн тэрмась, бурыд—регыдӧн оз шед. Кокньыдика колӧ!

Кор сійӧ муніс, Ромась мӧвпалана шуис:

— Вежӧра морт, честнӧй. Жаль — малограмотнӧй, муртса лыддьысьны вермӧ. Но — зільӧ велӧдчыны. Вот,—отсалӧй сылы та кузя!

Дзик рытӧдзыс сійӧ тӧдмӧдіс менӧ лавкаса тӧвар донъясӧн, висьталіс:

— Ме вузала донтӧгджык, сиктса мукӧд кык лавочник дорысь, дерт—тайӧ налы оз кажитчы. Пакӧсьтитчӧны меным, лӧсьӧдчӧны нӧйтны. Ола ме тан ог сы вӧсна, мый меным лӧсьыд либӧ выгӧднӧ вузасьны, а—мукӧд помкаяс вӧсна. Тайӧ—тіян булочнӧй кодьыд жӧ...

Ме шуи, мый гӧгӧрвоана.

— Но, да... Колӧ жӧ йӧзӧс велӧдны умӧ-разумӧ,—сідз?

Лавка вӧлі пӧдса, ми ветлӧдлім сэні лампаӧн, и ывла вылын кодкӧ ветлӧдлӧ жӧ, видзчысьӧмӧн шлёпӧдӧ няйтті, ӧткымынысь кильчӧ пос вылӧ сьӧкыдпырысь кайлӧмӧн.

— Со—кыланныд?—ветлӧдлӧ! Тайӧ—бобыль Мигун, лёк пемӧс, сійӧ радейтӧ лёк вӧчны, мича ныв моз ворсӧдчыны. Ті сыкӧд кывъяснад видзчысьӧмӧнджык, да и—вообще...

Сэсся, комнатаын каллянсӧ ӧзтӧм бӧрын, паськыд спинанас пач бердӧ нёровтчӧмӧн да синъяссӧ читкыртӧмӧн, сійӧ пуркйис аслыс тошкас тшын да, кывъяссӧ прӧстӧй, яснӧй сёрниӧ ньӧжйӧ тэчӧмӧн, висьталіс, мый важӧн нин казяліс, кыдзи ме некутшӧм пӧльзатӧг видза ассьым том воясӧс.

— Ті морт способнӧй, природа сертиыд—асныра и, тыдалӧ, кӧсйӧмъясыд бурӧсь. Тіянлы колӧ велӧдчыны, да—сідз, медым книгаыд эз сайӧд йӧзсӧ. Ӧти сектант, старичок, зэв вернӧя шуис: „быдсяма велӧдӧм—мортсянь петӧ“. Йӧз велӧдӧны дойманаджык,—грубӧя найӧ велӧдӧны—но налӧн наукаыс крепыдджыка йиджӧ.

Висьталіс сійӧ меным тӧдсатор, сы йылысь, мый медводз колӧ сиктлысь юр вежӧрсӧ югдӧдны. Но и

тӧдса кывъясысь ме кылі тӧдчанаджык, выльджык смысл.

— Сэн тіян студентъяс ёна больгӧны народӧс радейтӧм йылысь, а ме налы шуа та вылӧ: народӧс радейтны оз позь. Сійӧ—куш кывъяс, народӧс радейтӧм...

Шпыньмуніс тошкас да, ме вылӧ сюся видзӧдіг, заводитіс восьлавны комнатаӧд и водзӧ висьтавны крепыда, внушительнӧя:

— Радейтны—сійӧ лоӧ: сӧглашайтчыны, небзьыны, не казявны, прӧщайтны. Татшӧм ногӧн сӧмын позьӧ мунны нывбаба дорӧ. А—позьӧ ӧмӧй не казявны народлысь невежествосӧ, сӧглашайтчыны сійӧ неправильнӧй мӧвпъяскӧд, лэдзчысьны сійӧ быд подлостьӧдз, прӧщайтны сійӧ зверстволы? Оз?

— Оз.

— Вот, аддзанныд! Тіян сэн век Некрасовӧс лыддьӧны да сьылӧны, но, тӧданныд, Некрасовнад ылӧ он мун! Мужиклы колӧ сюйны юрас—тэ, вокӧ, кӧть и ачыд морт абу омӧль, а олан омӧля и нинӧм он куж вӧчны, медым олӧмыд лои бурджык, кокниджык. Зверь, пӧжалуй, сюсьджыка тӧждысьӧ ас вӧснаыс, тэ дорысь, зверь дорйӧ асьсӧ бурджыка. А тэысь, мужикысь, лоис ставыс,—дворянство, духовенство, учёнӧйяс, царьяс, ставыс тайӧ коркӧя мужикъяс. Аддзан? Гӧгӧрвоин? Но—велӧдчы овны, мед тэнӧ эз пӧвсавны...

Кухняӧ муным бӧрын сійӧ тшӧктіс кухаркалы пузьӧдны самӧвар, а сэсся кутіс петкӧдлыны меным книгаяссӧ,—пӧшти ставыс научнӧйӧсь: Бокль, Ляйэль, Гартпуль, Лекки, Леббок, Тэйлор, Милль, Спенсер, Дарвин, а рочьяс пӧвстысь—Писарев Добролюбов, Чернышевский, Пушкин, Гончаровлӧн „Фрегат Паллада“, Некрасов.

Сійӧ малаліс найӧс паськыд кипыдӧснас, меліа, быттьӧкӧ каньпиянӧс, да раминика ропкис:

— Бур книгаяс! А тайӧс—он аддзы некысь: тайӧс цензура сотӧма. Кӧсъянныд тӧдны, мый сійӧ государство—лыддьӧй тайӧс!

Сійӧ мыччис меным Гоббслысь книга „Левиафан“.

— Тайӧ—бара жӧ государство йылысь, но кокньыджык, гажаджык!

Гажа книгаыс вӧлӧма Маккиавелилӧн „Государь“.

Чай сайын сійӧ дженьыдика висьталіс ас йывсьыс:

черниговскӧй кузнечлӧн пи, сійӧ вӧлӧма Киев станцияын поездъяс смазчикӧн, тӧдмасьӧма сэні революционеръяскӧд, котыртӧма рабочӧйясысь самообразование кузя кружок, сійӧс арестуйтӧмаӧсь, во кык пукалӧма тюрьмаын, а сэсся—ыстӧмаӧсь ссылкаӧ Якутскӧй областьӧ дас во кежлӧ.

— Первойсӧ—олі сэн якутъяскӧд, улусын, чайті—пропадита. Тӧлыс сэн, чӧртыс мед босьтас, сэтшӧм, тӧданныд, мый мортлӧн юр вемыс кынмӧ. Да и лишнӧй разум сэн. Сэсся, аддза: то—тан, то—сэн роч морт чурвидзӧ, сатшйӧдлӧма найӧс абу тшӧкыда, а, век жӧ,—эмӧсь! И, мед эз гажтӧмсьыны, выльясӧс на дінӧ тӧждысяна содталӧны. Бур йӧз вӧліны. Вӧлі студент Владимир Короленко,—сійӧ ӧні вӧма жӧ нин бӧр. Ме сыкӧд бура олі, сэсся—торъялім. Ми, вӧлӧмкӧ, унатор кузя ӧткодьӧсь, а ӧткодь йӧзлӧн дружба оз ладмы. Но тайӧ серьёзнӧй, асныра мортыс быдсяма удж вылӧ способнӧй. Весиг ӧбразъяс рисуйтавліс, тайӧ меным эз кажитчыв. Ӧні, шуӧны, журналъясӧ бура гижӧ.

Дыр, войшӧрӧдз сёрнитіс сійӧ, тыдалӧ, пыр жӧ зумыда кӧсйис сувтӧдны менӧ аскӧдыс орччӧн. Первой на збыльысь лӧсьыд вӧлі меным морткӧд. Ачымӧс вины заводитлӧм бӧрын ме куті ас дорӧ относитчыны ёна омӧльджыка, ме ачымӧс чувствуйті некытчӧ туйтӧмӧн, код водзын кӧ мыжаӧн и меным вӧлі яндзим овны. Ромась, буракӧ, гӧгӧрвоӧ вӧлі тайӧс и бур морт ногӧн, ме водзын прӧстӧя аслас олӧмӧ ӧдзӧссӧ восьтӧмӧн,—веськӧдіс менӧ. Некор вунӧдтӧм лун.

Воскресеньеӧ ми восьтім лавканымӧс ӧбедня бӧрын, и пыр жӧ миян кильчӧ дорӧ кутісны чукӧртчыны мужикъяс. Первойӧн воис Матвей Баринов, няйт, росйысьӧм паськӧма морт, обезьяналӧн кодь кузь кияса, мича, бабьей синъяса, видзӧдӧ сідз, быттьӧкӧ век мыйӧнкӧ ылалӧма.

— Мый кывсьӧ карын?—чолӧмалӧм бӧрын юаліс сійӧ и, ӧтвет виччысьтӧг, горӧдіс воысь Кукушкинлы:

— Степан! Тэнад каньясыд бара петукӧс жӧритӧмаӧсь!

И пыр жӧ висьталіс, мый губернатор Казаньысь мунӧма Петербургӧ царь дорӧ клопочитны, медым

став татарасӧ выселитны Кавказӧ да Туркестанӧ. Губернаторӧс ошкыштіс:

— Тӧлка! Ассьыс делӧсӧ гӧгӧрвоӧ...

— Тэ ачыд тайӧс ставсӧ лӧсьӧдін,—спокойнӧя шуис Ромась.

— Ме? Кор?

— Ог тӧд...

— Кутшӧм омӧля тэ эскан йӧзлы, Антоныч,—шуис Баринов кӧритӧмӧн, юрнас жалитана довкйӧдліг.— А ме—татараӧс жалита. Кавказын овны колӧ привычка.

Видзчысигтыр матыстчис дзоляник, косіник морт, йӧзлысь пасьталӧм кӧрӧм коска косясьлӧм паськӧма; руд чужӧмыс век судорожнӧя дрӧгнитавліс, сьӧд вомдоръясас тӧдчыліс висьысьлӧн кодь нюм; векныдик шуйга синмыс дугдывтӧг мигайтіс, сы вевдорын дрӧгнитавліс вурысъясӧн орйӧдлӧм дзор синкымыс.

— Мигунлы почёт!—смешитӧмӧн шуис Баринов.— Мый тавой гусялін?

— Тэнсьыд сьӧмтӧ,—Ромась водзын шапкасӧ пӧрччӧмӧн гора тенорӧн вочавидзис Мигун.

Дворысь петіс миян керкаса кӧзяин да суседным Панков, сійӧ вӧлі пинжака, сьыліас гӧрд чышъян, резинӧвӧй галошиа да морӧс вылас ӧшӧдӧм вӧжжи кодь кузь эзысь цепта. Сійӧ скӧра видзӧдліс Мигун вылӧ юр вывсяньыс кок улӧдзыс:

— Тэ кӧ, пӧрысь чӧрт, менам град йӧрӧ кутан кысъясьны, ме тэнӧ майӧгӧн кокъясад!

— Заводитчӧ тӧдса сёрни,—спокойнӧя шуис Мигун да ышлолаліґтыр содтіс:—Кыдз овны,—не кӧ нӧйтны?

Панков кутіс видны сійӧс, а сійӧ содтіс:

— Кутшӧм нӧ ме пӧрысь? Нелямын квайт ар...

— А ыджыдвиддзын тэныд ветымын куим вӧлі,—гӧрӧдіс Баринов.—Ачыд висьтавлін—ветымын куим! Мыйла ылӧдлан?

Локтіс ыджыд тошка солиднӧй старик Суслов[1] да чери кыйысь Изот, тадз чукӧрмис морт дас. Хохол пукаліс кильчӧ вылын, лавка ӧдзӧс дорын, куритчис каллянӧн, чӧла кывзіс мужикъяслысь сёрнисӧ; найӧ пук-

[1] Омӧля помнита мужикъяслысь овъяссӧ и, буракӧ, дзуги либӧ исказитіс найӧс.

сялісны кильчӧ пос тшупӧдъяс вылӧ да ӧтар-мӧдарбокса лабичьяс вылӧ.

Лун вӧлі кӧдзыд, уна рӧма, тӧлӧн кынтӧм лӧз небесаті ӧдйӧ тӧвзисны кымӧръяс, югыд чутъяс да вуджӧръяс купайтчисны шоръясын да ва гуранъясын, то синтӧ ёрисны яръюгыда дзирдалӧмӧн, то лелькуйтісны бархатнӧй небыдлунӧн. Мичаа вӧччӧм нывъяс дзодзӧгъяс моз шлывгӧны улича кузя увлань, Волгалань, восьлалӧны ва гуранъяс вомӧн, юбка бӧждоръяссӧ лэптӧмӧн да чугунной сапожкиясс ӧ мыччӧдлӧмӧн. Котӧртӧны детинкаяс, пельпомъяс вылас кузь вугыр шатинаӧсь, мунӧны солидной мужикъяс, миян лавкадорса йӧз чукӧр вылӧ кӧсӧя видзӧдлывліг, картузъяссӧ да гын шляпаяссӧ чӧла лэптыштавліг.

Мигун да Кукушкин лабутнӧя сёрнитісны неяснӧй вопрос кузя: кодныс ёнджыка нӧйтӧны—купеч али барин? Кукушкин доказывайтіс—купеч, Мигун дорйис помещикӧс, и сылӧн гора тенорокыс венліс Кукушкинлысь дзуг сёрнисӧ.

— Господин Фингеровлӧн папашаыс Наполеон Бонапартӧс тошкӧдыс нетшкылӧма. А господин Фингеров кватитас вӧлі кыкӧс балябӧжъясӧдыс юрсиӧдыс, паськӧдас ассьыс кияссӧ ӧтарӧ-мӧдарӧ да и зутшнитас воча кымӧс—эштіс! Кыкнанныс куйлӧны кулӧм нисьӧ ловъяӧсь.

— Сідзнадтӧ—водан!—сӧгласитчис Кукушкин, но содтіс:—Но, зато купечыд сёйӧ баринысь унджык...

Ортсысяньыс шань Суслов, вевдорса тшупӧд вылын пукаліг, норасьӧ:

— Слабмӧ мужикыд свет вылын, Михайло Антонов! Господа дырйи оз вӧлі позь весь овны, быд мортӧс вӧлі делӧ дорӧ индӧма...

— А тэ сет прошение, медым бара крепостнӧй право лӧсьӧдісны, — вочавидзис сылы Изот. Ромась чӧла видзӧдліс сы вылӧ и кутіс таркӧдны-пыркӧдны каллянсӧ кильчӧ пос перилӧ дорӧ.

Ме виччыси: кор нӧ сійӧ заводитас сёрнитны? И, мужикъяслысь ӧта-мӧдыскӧд йитчытӧм сёрнисӧ сюся кывзігтыр, кӧсйи водзвыв тӧдмавны — мый жӧ шуас Хохол? Меным чайтсис, мый сійӧ колис нин мужикъяс сёрниысь уна скода места, кор лӧсьыдджык вӧлі сюйсьыны найӧ сёрниӧ. Но сійӧ веськодьпырысь чӧв

оліс да пукаліс идол моз вöрзьытöг, видзöдіс, кыдзи тöв чукрöдлö ва гуранъясысь васö и вöтлалö кымöр торпыригъяс да суктö найöс пемыдруд чукöрö. Ю вылын тутсіс пароход, улісянь кыліс нывъяслöн чилзан сьыланкыв, ворсö гудöк. Икйöдліг да ырзігтырйи увлань улича вывті восьлаліс код морт, öвтчис кияснас, а кокъясыс, ва гуранъясö веськавлігöн, тешкодя кусыньтчылісны. Мужикъяс сёрнитісны век ньöжйöджык, кывъясас кыліс шогсьöм, и менö сідзжö вöрзьöдыштіс норлун, сы вöсна мый кöдзыд небесаыс грöзитчис зэрöн, и тöдвылö уси меным карлöн оръявлытöм унапöлöс шум, уличаяс вылын йöзлöн öдйö жуöм, налöн збой сёрни, вежöрöдзыд сатшысь помтöм кывъяс.

Рытнас, чай юигöн, ме юалі Хохоллысь:—кор жö сійö сёрнитлö мужикъяскöд?

— Мый йылысь?

— А-а, — менсьым внимательнöя кывзöм бöрын шуис сійö,—но, тöданныд, ме кö сёрниті наköд та йылысь, да нöшта ывла вылын, — менö эськö бара ыстісны якутъяс дорö...

Сійö тэчис каллянас табак, öзтіс сійöс, пыр жö вевттьысис тшынöн да лöня, паметьö коляна мöдіс сёрнитны сы йылысь, мый мужик—морт видзчысьыс, недоверчивöй. Сійö—ачыс ассьыс полö, суседсьыс полö, а торйöн нин — быд боковöй мортыс. Эз на коль комын ьо, кыдз сылы сетісны вöля, быд нелямын арöса крестьянин чужліс рабöн на и тайöс оз вунöд. Мый сійö вöля—сьöкыд гöгöрвоны. Прöстö кö шуны—вöля, сійö лоö: ола, кыдз кöсъя. Но—гöгöр начальство, и ставыс мешайтчöны овны. Помещикъяслысь крестьянствосö мырддис царь, сідзкö, öні царь став крестьянство вылас единöй господин. И бара жö: а мый нö сійö вöляыс? Друг воас лун, кор царь висьталас, мый сійö лоö. Мужик зэв эскö царлы, став му да став озырлунъяс кутысь единöй господинлы. Сійö мырддис крестьянаöс помещикъяс киысь,—вермас мырддьыны купечьяслысь пароходъяссö да лавкаяссö. Мужик—эскö царлы, сійö гöгöрвоö: уна господин—омöль, öти—бурджык. Сійö виччысьö, мый воас лун, кор царь висьталас сылы, мый сійö вöляыс. Сэки—кватлав, коді мый вермас. Тайö лунсö

ставöн виччысьöны и быдöн—полö, быдöн олö видзчысьöмöн ас выйöныс: не прöзевайтны эськö решительнöй лунсö, кодыр кутасны ставöн юксьыны. И—ачыс ассьыс полö: кöсйö уна и эм мый босьтны, а—кыдз босьтан? Ставыс пиньнысö кеслöны öтитор вылö. Сэтчö жö быдлаын—лыдтöм-щöттöм начальство, коді мужиклы явнöй враг, да и царлы. Но—и начальствотöг оз позь, ставыс косьö воасны, котшкödасны öта-мöднысö.

Тöлыс скöрысь швачödіс öшинь стеклöясö гырысь тувсов зэрöн. Руд рöмыдыс ойдödіс ывлавывсö; менам сьöлöм вылын лои руд жö да гажтöм. Лöнь гöлöс мöвпалана висьталö:

— Сюйöй мужиклы юрас, медым сійö вочасöн велалiс босьтны царлысь властьсö аслас киö, висьталöй сылы, мый народлöн должен лоны право бöрйыны начальствоöс асланыс пöвстысь — и станöвöйöс, и губернаторöс, и царöс...

— Сідзтö — сё во чöж лоö!

— А ті чайтінныд ставсö вöчны Троица лун кежлö?—зэв збыльысь юаліс Хохол.

Рытнас сійö муніс кытчökö, а час дас öтиын ме кылі ывла вылысь лыйöм шы, — сійö гымöбтіс кöнкö матын. Сап пемыд ывла вылö, зэр улö, котöрöн петöм бöрын ме аддзи, мый Михаил Антонович локтö вороталань, тэрмасьтöг да ёна видзчысьöмöн ордйödалö ва гуранъяс, ачыс ыджыд, сьöд.

— Ті—мый? Тайö ме лыйи...

— Кодöс?

— А эстöн кутшömkö йöз зоръясöн уськödчисны ме вылö. Ме шуа—öвсьöй, лыйлыны мöда,—оз кывзыны. Но, сэки ме лыйи небесаас,—сійö оз доймы...

Сійö сулалö посводзын, пöрччысьö, пыдзралö ва тошсö да вöв моз прысьйödлö.

— А сапöгъяс, вöлömkö, розяöсь менам! Колö вежны кömöс. Ті кужанныд револьвер чиститны? Пожалуйста, а то сімас. Мавтöй карасинöн...

Вывті ёна радуйтіс менö сылöн торкны позьтöм спокойствиеыс, руд синъяслöн лöня видзödömыс. Комнатаын, тошсö зеркалö водзын сыналігмоз, сійö висьталіс меным:

— Ті сикт кузя видзчысьömönджык ветлödлöй,

торйӧн нин — праздник лунъясӧ, рытъясын, тіянӧс, дерт, сідзжӧ нӧйтны вермасны. Но сьӧрсьыныд бедь эн новлӧдлӧй, сійӧ тышкасьысьястӧ дэльӧдӧ, и вермасны найӧ думайтны, мый ті—поланныд. А повны—оз ков! Найӧ асьныс полысь йӧз...

Ме заводитіовны зэв бура, быд лун вайліс меным вылътор да важнӧйтор. Горша куті лыддьыны естествознание кузя книгаяс. Ромась менӧ велӧдӧ:

— Тайӧс, Максимыч, медся водз и медся бура колӧ тӧдны, тайӧ наукаӧ морт пуктӧма медбур мывкыдсӧ.

Рытъясын, недельнас куимысь, волывліс Изот, ме велӧді сійӧс грамотаӧ. Первойсӧ сійӧ видзӧдіс ме вылӧ эскытӧмпырысь, кокньыдика шпыньялӧмӧн, но некымын урок бӧрын бур сьӧлӧмӧн шуис:

— Лӧсьыда объясняйтан! Тэныд, эськӧ, зонмӧ, учительӧн лоны...

И—друг шуис:

— Тэ, тыдалӧ, ён, нолтӧ, вай беддьӧн кыскасям?

Босьтім кухняысь бедь, пуксим джоджӧ и, ӧтамӧдлы воча кокпыдӧс мыджсьӧмӧн, дыр зілимӧ лэптыны ӧта-мӧднымӧс, а Хохол шпыньяліг ыззьӧдіс миянӧс:

— А—но? Коді?

Изот менӧ лэптіс, и тайӧ, буракӧ, ещӧ ёнджыка сійӧс матыстіс ме дорӧ.

— Нинӧм, тэ—здоров! — бурӧдіс сійӧ менсьым сьӧлӧмӧс.—Жаль, чери кыйны он радейт, а то ветлӧдлім эськӧ тэкӧд Волга дорӧ. Войын, Волга вылын—царство небеснӧй!

Велӧдчис сійӧ старайтчӧмӧн, вель бура и — зэв лӧсьыда дивуйтчис; мукӧд дырйи урок вылын друг чеччас, босьтас джаджйысь книга, вылӧ лэптас синкымъяссӧ, сьӧкыдпырысь лыддяс кык-куим строка да гӧрдӧдӧмӧн видзӧдны кутас ме вылӧ, ачыс шензьӧ:

— Лыддьыся ӧд, каналляӧй!

И, синсӧ куньӧмӧн, бара висьталӧ лыддьӧмторсӧ:

— Словно как мать над сыновней могилой
Стонет кулик над равниной унылой...

— Аддзылін?

Некымынысь сійӧ, джын гӧлӧсӧн, видзчысигтыр юавліс:

— Висьтав тэ меным, вокö, кыдз жö тайö артмö всё-таки? Видзöдö морт тайö чукыль-мукыльяс вылас, а наысь тэчсьöны кывъяс, и ме тöда найöс— кывъясыс ловъяöсь, миян! Кыдз ме тайöс тöда? Некод меным найöс оз вашкöд. Найö кö эськö картинкаяс вöлiны, то сэк гöгöрвоана. А тан быттьöкö асьныс мöвпъяссö печатайтöма,—кыдз тайö?

Мый ме верми сылы вочавидзны? И менам „ог тöд“ эз кажитчыв мортыдлы.

— Кöлдуйтöм!—шуис сiйö ышловзьöмöн да книга листьяссö югыд водзын видзöдömöн.

Сыын вöлi мыйкö челядьлöн кодь, наивнöй, и тайö зэв ёна меным сьöлöм вылö воліс; сiйö век ёнджыка кутіс кажитчыны меным сэтшöм славнöй мужикöн, кутшöмъяс йылысь гижöны книгаясын. Кыдзи пöшти и быд чери кыйысь, сiйö вöлi поэт, радейтіс Волгаöс, лöнь войяс, öткалун, радейтіс видзöдны ас гöгöрса олöм вылö.

Видзöдö кодзувъяс вылö и юалö:

— Хохол шуö,—и сэн, гашкö, кутшöмкö олысьяс эмöсь, миян кодьöсь — кыдз думайтан, збыль тайö? Знак эськö налы сетны, юавны—кыдз олöны? Кöнкö—бурджыка миян дорысь, гажаджыка...

Веськыда кö шуны — аслас олöмöн вöлi доволен, сiйö батьтöм-мамтöм, бобыль и некодсянь оз зависит чери кыйöм кузя аслас лöнь, радейтана делöын. Но мужикъяс вылö сiйö видзöдiс эскытöмпырысь и меным шулывліс:

— Тэ эн видзöд, мый найö меліöсь, найö—мудер йöз, фальшивöй, тэ налы эн эскы! Öні найö тэкöд—сiдз, а аски—мöдног. Быдöн сöмын ас вöснаыс тöждысьö, а общественнöй делö—катаргаöн лыддьöны.

И ыджыд лöглунöн, коді оз вöлi мун тайö небыд сьöлöма мортыслы, сiйö висьтавліс „мироедъяс“ йылысь:

— Найö—мыйла озырджыкöсь мукöдсьыс? Сы вöсна мый—вежöраджыкöсь. Вот, сiдзкö, тэ, сволочь, помнит, вежöра кö: крестьянство должен овны стадаöн, дружнöя, сэки сiйö—вын! А найö сиктсö юкалöны сартас пескöс моз, öд со мый! Асьныс аслыныс врагъяс. Тайö — злодейскöй йöз. Со кыдз Хохол мучитчö накöд...

Мича, ён, сійӧ зэв кажитчыліс нывбабаяслы, и найӧ сылы ӟз сетлыны спокой.

— Дерт, та кузя ме балуйтчӧм морт,—бурпырысь висьтасис аслас грекъяс йылысь.—Мужикъяслы—дерт, ӧбиднӧ, ме ачым эськӧ ӧбидитчи на местаын. Но бабаясӧс оз позь не жалитны, бабаыд, сійӧ быттьӧ, кыдз тэнад мӧд душа. Олӧ сійӧ—праздник оз тӧдлы ни мелі кыв; уджалӧ вӧв моз, и сэсся нинӧм. Мужикъяслы радейтны некор, а ме—свободнӧй морт. Унаӧс, свадьба бӧрын первой жӧ воас, мужикъясыс кулакъясӧн вердӧны. Да, ме таын—грека, балуйтча накӧд. Ӧтитор сӧмын кора: ті, бабаяс, сӧмын энӧ лӧгалӧй ӧта-мӧд вылад,—ме тырма ставныдлы! Энӧ вежӧктӧй ӧта-мӧд вылад, ставныд ті меным ӧткодьӧсь, ставнытӧ жалита...

И, тошкас шпыняліг, синсӧ лэдзӧмӧн, сійӧ висьталіс:

— Ме, весигтӧ, мургса ӧтик барынякӧд эг дурышт,—дачаӧ локтӧма карсянь барыня. Зэв мича, ачыс йӧв кодь еджыд, а юрсиыс—сӧдз кудель. И синъясыс лӧзовӧсь, бурӧсь. Ме сылы чери вузавлі, и век вӧлі видзӧда сы вылӧ. Тэ мый?—юалӧ.—Асьныд тӧданныд,—шуа.—Но, ладнӧ,—шуӧ,—ме тэ дінӧ войнас воа, виччысь!—И—збыль!—Воис. Сӧмын—номъяссысь сійӧ вӧлі полӧ, ӧдӧлитісны сійӧс номъяс, но, и ӟз артмы миян нинӧм. Ог вермы, шуӧ, вывті ёна курччасьӧны да, а ачыс муртса оз бӧрд. Сутки мысти сы дінӧ мужикыс воис, судья кутшӧмкӧ. Да, со найӧ кутшӧмӧсь, барыняясыд,—шога да кӧритӧмӧн помаліс сійӧ.—Номъяс налы овны мешайтӧны...

Изот ёна ошкис Кукушкинӧс:

— Вот, тӧдмась бурджыка тайӧ мужикыскӧд,—бур сьӧлӧма сійӧ! Оз радейтны сійӧс, но,—дзик прӧста! Больгысь, дерт, но ӧд—быд скӧтлӧн аслас сер.

Кукушкин вӧлі безземельнӧй, гӧтрасьлӧма юысь баба батрачка вылӧ, коді вӧлӧм ичӧтик тушаа, но зэв пельк, ён да скӧр. Ассьыс керкасӧ Кукушкин сдайтӧма кузнечлы, а ачыс оліс пывсянын, уджаліс Панков ордын. Сійӧ ёна радейтліс выльторъяс, а кор найӧ ӟз вӧвны—ачыс лӧсьӧдавліс унапӧлӧс историяяс, век ӧти вез йылӧ найӧс пысавлӧмӧн.

— Михайло Антонов—кывлін тэ? Тиньковскӧй

урядник манакавны муно, аслас должность вöсна, ог кöсйы пö мужикъясöс нöйтны,—шабаш!

Хохол серьёзнöя шуліс:

— Вот тадз став начальствоыд и пышъяс тіян дорысь.

Кукушкин босьталö сынавтöм орöс юрсисьыс идзасторъяс, турун, курöг гöн да тöлкуйтö:

— Ставыс—оз пышйыны, а кодъяслöн сöвесть эм—налы, дерт, сьöкыд асланыс должностьяс вылын. Он эскы тэ, Антоныч, сöвестьö, аддза ме. А öд сöвестьтögыд и ыджыд мывкыдöн он вермы овны! Со, кывзы случай...

И висьталö кутшöмкö „сюсь вежöра“ помещица йылысь:

— Сэтшöм лёкпоз вöлі, мый весиг губернатор, аслас ыджыд должность вылö видзöдтöг, гöститны сы ордö воöма. Сударыня пö, видзчысьöмöнджык олöй, быдтор вермас лоны, тіян злодейскöй подлость йывсьыд пö весиг Петербургöдз нин кывсьöма! Помещицаыд, дерт, наливкаöн гöститöдас сійöс, а ачыс шуö: муно́й, ен тікöд, ог вермы ме вежны ассьым характерöс! Куим во да тöлысь мысти друг сійö чукöртö мужикъясöс:—вот, шуö, став му ме коля тіянлы и прощайтöй, и прöститöй менö, а ме...

— Манастырö,—помалö Хохол.

Кукушкин, сы вылö сюся видзöдöмöн, шуö:

— Збыль, игуменьяö! Сідзкö—и тэ кывлін сы йылысь?

— Некор эг кывлы.

— А—мыйöн нö тöдан?

— Ме—тэнö тöда.

Фантазёр бормочитö да довкйöдлö юрнас:

— Эстшöм тэ—йöзлы он верит...

И тадз—век: омöль, лёк йöз сійö висьтъясын мудзöны лёк вöчömысь да „вошöны некутшöм юöртöг“, но векджык Кукушкин мöдöдö найöс манастыръясö, кыдзи „свалка“ вылö мусор.

Сы юрö волöны виччысьтöм да тешкодь мöвпъяс,—сійö друг зумыштчас да висьталö:

— Прöста ми татараöс вермимöй, — татараясыд бурджыкöсь миянысь!

А татараяс йылысь некод эз сёрнит сэки, а сёрни-

тісны садовладелецъясысь артель котыртöм йылысь.

Ромась висьтавлö Сибирь йылысь, сибирскöй озыр крестьянин йылысь, но друг Кукушкин мöвпалана бормочитö:

— Сельдитö кö во кык, куим не кыйны, сійö вермас сэтшöма паськавны, мый мореыд петас берегъяссьыс, и йöзлы потоп лоö. Вывті рöдмысь чери!

Сиктын Кукушкинöс лыддьöны пустöй мортöн, а висьтъясыс да тешкодь мöвпъясыс дöзмöдöны мужикъясöс, сы вöсна сійöс век видöны да смешитöны, но кывзöны сылысь век интересöн, внимательнöя, быттьöкö виччысьöны аддзыны сійö больгömысь правда.

—Изки,--нимтöны сійöс солиднöй йöз, и сömын тшап Панков серьёзнöя шуö:

— Степан—загадочнöй морт...

Кукушкин зэв способнöй уджалысь, сійö бöчка вöчысь, пач тэчысь, тöдö мазіясöс, велöдö бабаясöс, кыдзи видзны гортса пöтка, бура плöтничайтö, и быдтор сылы сетчö, кöть уджалö сійö и ньöжйö, неокотапырысь. Радейтö каньясöс, пывсянас сылöн душ дас кымын зверь да зверпиян, пöтöсь, вердö найöс ракаясöн, чавканъясöн и, каньяссö лэбачьясöн вердны велöдöм бöрын, ас вылас кыпödö нöшта омöльджык отношение: сылöн каньясыс кутaлöны сильöясöс, курöгъясöс, а бабаяс вöтлысьöны Степан зверьяс бöрся, немжалиттöг нöйтöны найöс. Кукушкин пывсян дорын частö кылö скöрмöм кöзяйкаяслöн лёкысь чилзöм, но тайö веськодь сылы:

— Йöйяс, кань—вöралысь зверь, сійö понйысь пельк джык. Вот ме велöда найöс пöткаöс кыйны, каньясöс вöдитны кутам сёясöн—вузавлыны кутам, доход тіянлы, йöйяс!

Сійö тöдлöма грамота, но вунödöма, а бöр велödчыны оз кöсйы. Природа сертиыс вежöра, сійö ставсьыс медводз гöгöрвоö Хохол висьтъясысь медколанасö.

— Сідз, сідз,—шуö сійö синъяссö читкыртöмöн, быттьöкö курыд лекарство ньылыштысь кага:—сідзкö—Иван Грозныйыд посни народлы лёк эз вöчлы...

Сійö, Изот да Панков волöны миянö рытъясын и тшöкыда пукалöны войшöрödз, кывзöны Хохоллысь висьтъяс: мир строение йылысь, иностраннöй государствояс олöм йылысь, народъяслöн революционнöй су-

дорогаяс йылысь. Панковлы кажитчӧ французскӧй революция:

— Вот тайӧ—олӧмын настоящӧй поворот,—ошкӧ сійӧ.

Сійӧ кык во сайын юксьӧма батьыскӧд, коді вӧлі ыджыд зобъя да страшнӧя арыштӧм синъяса озыр мужик. Панков гӧтрасьӧма—„радейтӧм кузя"—сирӧта вылӧ, Изот племянница вылӧ, видзӧ сійӧс стрӧга, но пасьтӧдӧ карсаӧс моз. Батьыс Панковӧс проклянитӧма асныралӧмысь, и пиыс выль керка бокті прӧйдитігъясын зэв лёкысь сьӧлалӧ сы вылӧ. Панков сдайтӧма Ромасьлы арендаӧ керка и стрӧитӧма сы бердӧ лавка, кӧть талы вӧлі паныд мунӧны сиктса богатейяс, и найӧ синнас оз аддзыны таысь Панковӧс, но сійӧ на вылӧ видзӧдӧ ортсысяньыс веськодя, сёрнитӧ на йылысь лёка, а накӧд—грубӧя да смешитана. Сиктса олӧмыс дӧзмӧдӧ сійӧс:

— Тӧді кӧ ме ремеслӧ—олі эськӧ карын...

Лӧсьыд статя, век сӧстӧма пасьтасьӧм, сійӧ кутӧ асьсӧ солиднӧя, и зэв самолюбивӧй; вежӧрыс сылӧн видзчысьысь, абу веритчысь.

— Тэ сьӧлӧмсяньыд, али нӧ расчёт серти татшӧм делӧас кутчысин?—юалӧ сійӧ Ромасьлысь.

— А—кыдз чайтан?

— Энлы—тэ висьтав.

— Тэ ногӧн—кыдз бурджык?

— Ог тӧд! А—тэ ногӧн?

Хохол абу сетчысь и дыр мысти мужиклы лоӧ висьтавны ассьыс мӧвпсӧ.

— Бурджык—вежӧрсянь, дерт! Вежӧ рыд пӧльзатӧг оз ов, а кӧні пӧльза—сэн делӧыд зумыд. Сьӧлӧм—миянлы омӧль сӧветчик. Сьӧлӧм серти кӧ, ме эськӧ сэтшӧмтор вӧчи—беда! Попӧс эськӧ обязательнӧ соті,—эн сюйсьы, кытчӧ оз ков'

Поп, скӧр старичок, вурдысь нырвома, ёна солалӧма Панковлы, ая-пиа костса зыкӧ сюйсьӧмӧн.

Первойсӧ Панков мекӧд эз ладмыв и видзӧдіс пӧшти враждебнӧя, весиг кӧзяин моз горӧдлывліс ме вылӧ, но регыд мысти тайӧ эз кут сылӧн тӧдчыны, кӧть, ме чуствуйті, век на гусьӧн лӧгаліс ме вылӧ, да и меным аслым Панков эз кажитчы.

Зэв паметнӧйӧсь меным дзоляник сӧстӧм комната-

ын рыт коллялӧмъяс. Ӧшиньяссӧ топыда тупкӧма ставеньясӧн, пызан вылын, пельӧсын, ломалӧ лампа, сы водзын крут кымӧса, ыджыд тошка, шыльыда шырсьӧм морт, сійӧ висьталӧ:

— Олӧмлӧн смыслыс сыын, медым морт век ылӧджык вешйис скӧтысь...

Куим мужик кывзӧны внимательнӧя, ставныслӧн бур синъяс, тӧлка чужӧмъяс. Изот пукалӧ век вӧрзьывтӧг, быттьӧкӧ кывзӧ мыйкӧ зэв ылысь сэтшӧмӧс, коді кылӧ сӧмын ӧтнаслы. Кукушкин бергалӧ, быттьӧ сійӧс номъяс курччалӧны, а Панков, еджыд ус помъяссӧ чеплялігтыр, лӧня тӧлкуйтӧ:

— Сідзкӧ,—всё-таки вӧлі нужда народлы юксьыны сословиеяс вылӧ.

Меным зэв кажитчӧ, мый Панков некор оз сёрнит Кукушкинкӧд, аслас батракыскӧд, грубӧя и бура кывзӧ мечтательлысь тешкодь лӧсьӧдлӧмторъяссӧ.

Помасьӧ беседа,—ме муна ас оланінӧ, чардакӧ, и пукала сэн, восьса ӧшинь дорын, видзӧда унмовсьӧм сикт вылӧ да муяс вылӧ, кӧні ыджыдалӧ вӧрзьӧдтӧм чӧв-лӧнь. Войся пемыдсӧ розьӧдлӧма дзирдалысь кодзувъясон, кодъяс сымын матынӧсь мулы, кымын ылынджыкӧсь найӧ месянь. Лӧньыс топӧдӧ сьӧлӧмӧс, а мӧвпӧй паськалӧ помасьтӧм пространствоас, и ме аддза уна сюрс сикт, кодъяс сідзжӧ чӧла топӧдчӧмаӧсь тшӧтшкӧс му бердӧ, кыдзи и ляскысьӧма сы бердӧ миян сиктным. Нинӧм оз вӧрзьы, шынитӧв.

Пемыд пустотаыс, менӧ небыдика шымыртӧмӧн, сатшкысьӧ душаӧ уна сюрс тыдавтӧм ванидзулӧн, и, вочасӧн, ме чувствуйта унзільысь слабмӧм, гӧгӧрвотӧм полӧм волнуйтӧ менӧ. Му вылын ме ичӧт да вывті тӧдчытӧм...

Сиктлӧн олӧмыс оз радуйт менӧ. Ме унаысь кывлі и лыддьылі, мый сиктын йӧз здоровӧсьджык да бур сьӧлӧмаӧсьджык карын дорысь. Но—ме аддза мужикъясӧс помасьлытӧм каторжнӧй трудын, на пиын уна нездоров йӧз, уджын жугалӧмъяс и пӧшти ньӧти абуӧсь весел йӧз. Карса мастерӧвӧйяс да рабочӧйяс уджалӧны не омӧльджыка, но олӧны гажаджыка и оз татшӧм ӧтмоз да дӧзмӧдана няргыны олӧм вылӧ, кыдзи тайӧ зумыш йӧзыс. Крестьянинлӧн олӧмыс оз кажитчы меным прӧстӧйӧн, сійӧ требуйтӧ му дорӧ вывті ыджыд

внимание да йӧз дорӧ отношениеын уна чуткӧй мудерлун. И абу сьӧлӧмшӧрысь тайӧ мывкыдӧн гӧль олӧмыс,—тӧдчӧ, мый сиктса став йӧз олӧны кималасӧн, синтӧмъяс моз, пыр мыйыськӧ полӧны, оз эскыны ӧтамӧдныслы, мыйкӧ кӧинъяслӧн кодь эм найӧ олӧмын.

Меным сьӧкыд гӧгӧрвоны, мыйысь найӧ сэтшӧма оз радейтны Хохолӧс, Панковӧс и став „миян йӧзӧс“, кодъяс кӧсйӧны овны тӧлкӧн.

Ме бура аддза карлысь бурторъяссӧ, сылысь шуд вӧсна висьӧмсӧ, вежӧрлысь повтӧм писькӧслунсӧ, унапӧлӧс цельяссӧ да могъяссӧ. И век, татшӧм войясӧ, меным тӧдвылӧ усьӧны карса кык олысь:

„Ф. Калугин и З. Небей“.

„Часӧвӧй делӧяс кузя мастеръяс, а сiдзжӧ пӧчиниталӧны разнӧй аппаратъяс, хирургическӧй инструментъяс, вурсян машинаяс, быдпӧлӧс системаа музыкальнӧй ящикъяс да мукӧдтор“.

Тайӧ вывескасӧ тувъялӧма дзоляник магазин стенӧ векньыдик ӧдзӧс весьтӧ, ӧдзӧс ӧтар-мӧдарас бусӧсь ӧшиньяс, ӧтиладорас пукалӧ Ф. Калугин, куш юра, сылӧн виж юрлы вылас эм йӧг, синмас—лупа; гӧгрӧс чужӧма, топыд яя, сiйӧ пӧшти дугдывтӧг нюмъялӧ, ичӧтик вӧсни щипцыясӧн часi механизмын гудйысигмоз, либӧ мыйкӧ сьылӧ, гӧгрӧс вомсӧ восьтӧмӧн, кодӧс сайӧдӧ щӧть кодь дзор ускыс. Мӧд ӧшинь дорын—З. Небей, кудриа юрсиа, сьӧд морт, ыджыд пӧла ныра, сливаяс кодь гырысь синъяса да ёсь тошторъя; косiник, вӧсньыдик, сiйӧ мунӧ дьявӧл вылӧ. Сiйӧ сiдзжӧ разялӧ да тэчалӧ кутшӧмкӧ вӧсньыдик штучкаяс и пӧраясӧн немвиччысьтӧг горзӧ басӧн:

— Тра-та-там, там, там!

Мыш саяныс налӧн кыдзсюрӧ тэчӧма ящикъяс, машинаяс, кутшӧмкӧ кӧлесаяс, аристонъяс, глобусъяс, джаджъясас гӧгӧр быдсяма формаа металлическӧй вещьяс да стенъясас зэв уна часi качайтӧны маятникъяснаныс. Ме дась лунтыр видзӧдны, кыдзи уджалӧны тайӧ йӧзыс, но менам кузь тушаӧй сайӧдӧ налы югыдсӧ, найӧ страшнӧя чукрӧдлӧны меным чужӧмсӧ, ӧвтӧны кияснас—тшӧктӧны весасьны. Мунiгӧн ме завидь-пырысь мӧвпала:

— Кутшӧм шуд кужны быдтор вӧчны!

Уважайта тайӧ йӧзсӧ и эска, мый найӧ тӧдӧны став

машинаяслысь, инструменъяслысь тайнаяссӧ и вермасны пӧчинитны свет вывсьыс любӧйтор. Тайӧ—йӧз!

А сикт оз кажитчы меным, мужикъясӧс—ог гӧгӧрво. Бабаяс торъя нин тшӧкыда норасьӧны висьӧмъяс вылӧ, то налӧн „кочӧг бытшкӧ“, то „сьӧлӧмсӧ ёнтӧ“ да дугдывтӧг „кынӧмсӧ орйӧдлӧ“,—та йылысь найӧ медъёна да окотапырысь сёрнитӧны праздникъяс дырйи ӧшинь уланыс либӧ Волга берег дорын. Ставныс найӧ вывті ӧдйӧ скӧрмӧны, быдногыс сакӧны ӧта-мӧднысӧ. Жугӧдӧм сёй гырнич вӧсна, коді сулалӧ дас кык ур, куим семья тышкасисны зоръясӧн, чегисны старукалысь кисӧ да поткӧдісны зонлысь юрсӧ. Татшӧм косьяс овлӧны пӧшти быд недельын.

Зонъяс относитчӧны нывъяс дорӧ ньӧти яндысьтӧг да тешитчӧны на вылын: кутасны нывъясӧс муяс вылын, лэпталасны налысь юбкаяссӧ юр вевдорас, чорыда кӧрталасны бӧждоръяссӧ нинмӧн. Тайӧ шусьӧ „цвет моз вӧчны нылӧс“. Коскӧдзыс пасьтӧм нывъяс чилзӧны, видчӧны, но, буракӧ, налы тайӧ ворсӧмыс сьӧлӧм сертиыс—тӧдчӧ, мый найӧ разьӧны юбкаяснысӧ ньӧжйӧнджык, кыдз эськӧ вермисны. Вичкоын всеношна служба дырйи зонъяс чеплялӧны нывъяслысь лядьвейяссӧ,—тыдалӧ, сӧмын та могысь и ветлӧны найӧ вичкоӧ. Воскресеньеӧ амвон вывсянь поп висьталіс:

— Скӧтъяс! Абу ӧмӧй нин мӧд места безобразиеяс вылӧ?

— Украинаын народ, пӧжалуй, религияын поэтичнӧйджык,—висьталӧ Ромась,—а тані, енлы эскӧмын, ме аддза сӧмын полӧмлысь да горшлунлысь медся грубӧй инстинктъяс. Сэтшӧм, тӧданныд, енмӧс збыльысь радейтӧм, сійӧ мичлунӧн да вынӧн радуйтчӧм—татчӧс йӧзлӧн абу. Тайӧ, гашкӧ, и бур: религияысь кокниджык мынтӧдчыны, сійӧ жӧ—вывті вреднӧй предрассудок, висьтала тіянлы!

Зонъяс баквалӧсь, но—трусъяс. Куимысь кымын нин найӧ босьтчылісны нӧйтны менӧ ывла вылын войнас, но тайӧ налы эз удайтчыв, и сӧмын ӧтчыд кучкисны кокӧ беддьӧн. Дерт, ме Ромасьлы эг висьтавлы тайӧ стычкаяс йылысь, но, кор казяліс, мый ме чота, сійӧ ачыс гӧгӧрвоис, мыйын делӧыс.

— Э-э, всё-таки—получитінныд гӧснеч? Ме жӧ шулі тіянлы!

Кöть сійö и оз сöветуйт меным гуляйтны войясын, но ме век жö корсюрö петавла град йöръясöд Волга берег дорö и пукала сэні, кустъяс улын, видзöда войлöн пырыс тыдалана эшкын пыр увлань, юсайса видзьяс вылö. Величественнöя ньöжйö визувтö Волга, сійö зарниасьö тыдавтöм шонді югöръясысь, кодъясöс отражайтö кулöм тöлысь. Ме ог радейт тöлысьтö, сын эм мыйкö лёктор туналана и понлысь моз жö, сы вылö видзöдігöн, менсьым кыпöдö шоглун, и көсйыссьö нораа омлявны. Ме лои зэв рад, кор тöдмалі, мый сійö югдöдö оз аслас югыдöн, мый сійö кулöма и абу и оз вермы лоны сы вылын олöм. Таöдз ме думайтлі, мый сы вылын олöны ыргöн йöз, найöс тэчömаöсь треугольникъясысь, ветлöдлöны циркульяс моз и ыджыд-видз дырйи моз звöнитöны. Сы вылын ставыс—ыргöн; быдмögъяс, животнöйяс, ставыс дугдывтöг, пель чунавмöн юргö мулы паныд, көсйö сылы вöчны лёктор. Меным лои сьöлöм серти, кор тöдмалі мый тöлысьыд небесаын тыртöм места, но век жö окота вöлі, медым сы вылö уси ыджыд метеор, сэтшöм вынöн, медым тöлысьыс ыпнитіс-ломзис ударсьыс да кутіс дзирдавны му весьтын аслас югöрöн.

Видзöда, кыдзи Волгалöн кöнкö ылын пемыдас чужöм визулыс серöдö югыдыслысь парчевöй визьсö да вошö джуджыд берегсянь усьысь сьöд вуджöрын,—и чувствуйта, мый мöвпöй лоö век збодьöрджык да ёсьджык. Кокниа мöвпавсьö мый йылысь кö, кывъясöн выразитны вермытöмтор йылысь, сійö чуждöй ставыслы, мый переживайті луннас. Ыджыдысь-ыджыд ва визувтö пöшти шытöг. Пемыд, паськыд туй кузя исковтö пароход, би бордъя чудовищнöй лэбач моз, и небыд шум визувтö бöрсьыс, быттьöкö сьöкыд бордъясöн шпорöдчöм шы. Видзладор берег дорын гöвкъялö битор, сысянь ва вылö паськалö ёсь гöрд луч—тайö чери кыйысь кыйö чери, а позьö чайтны, мый ю вылö лэччöма небесаысь öти инасьтöм кодзув и дзувъялö ва весьтті биа дзэридз моз.

Книгаясысь лыддьöмтор развивайтчö тешкодь фантазияясö, юрад дугдывтöг кысьöны вöвлытöм мичлунлöн картинаяс, и быттьö тшöтш шлывган ваыскöд, войся небыд сынöдті.

Ме дорӧ воис Изот, войын сійӧ кажитчӧ ещӧ ыджыдджыкӧн, ещӧ лӧсьыдджыкӧн.

— Тэ бара тан?—юалӧ сійӧ, пуксьӧ мекӧд орччӧн, мӧвпалігтыр дыр чӧв олӧ, видзӧдӧ ю вылӧ да небесаӧ, зарни рӧма шӧвк тошсӧ малалігмоз.

Сэсся—мечтайтӧ:

— Велӧдча, лыддя быдтор йылысь—ветла став юяс пӧлӧн и кута ставсӧ гӧгӧрвоны! Кута велӧдны йӧзӧс! Да. Лӧсьыд, вокӧ, юксьыны душаӧн морткӧд! Весиг бабаяс—ӧткымынъяс—сёрнитны кӧ накӧд сьӧлӧмшӧрсьыд—и найӧ гӧгӧрвоӧны. Неважӧн пукаліс менам пыжын ӧти нывбаба и юалӧ: мый миянкӧд лоӧ, кор кулам? Ог эскы—шуӧ—ни адлы, ни мӧдаръюгыдлы. Аддзылін? Найӧ, вокӧ, сідзжӧ...

Кывъясыс сылы эз сюрны, сійӧ чӧв олыштіс и медбӧрын содтіс:

— Ловъя душаяс...

Изот вӧлі войын олысь морт. Сійӧ бура чувствуйтіс мичлун, мичаа сёрнитіс сы йылысь, мечтайтысь кага моз жӧ лӧнь кывъясӧн. Енлы сійӧ эскис полӧмтӧг, кӧть и церковнӧя, думайтіс енсӧ ыджыд авъя старикӧн, мир вылын бур сьӧлӧма да вежӧра кӧзяинӧн, коді оз вермы венны лёксӧ сӧмын сы вӧсна, мый:—Оз вевъяв сійӧ, вывті уна йӧзыс рӧдмӧма да. Но—нинӧм, сійӧ—удитас, аддзылан! А вот, Христосӧс ме ог вермы гӧгӧрвоны—некыдз! Нинӧм меным сыысь. Эм ен, но и—ладнӧ. А сэн—нӧшта ӧти! Пи, шуӧны. Мый вылӧ нӧ—пиыс? Енмыд ӧд эз кув...

Но тшӧкыдджыка Изот пукалӧ чӧла, думайтӧ мый йылысь кӧ, и пӧраӧн сӧмын сёрнитӧ, ышловзяс да:

— Да, вот сійӧ кыдз...

— Мый?

— Тайӧ ме аслым...

И бара ышлолалӧ ылі гудырӧ видзӧдіг.

— Лӧсьыд тайӧ—олӧмыд!

Ме сӧглашайтча:

— Да, лӧсьыд!

Ыджыд вынӧн шлывгӧ пемыд валӧн бархатнӧй полоса, сы весьтӧ мегыр моз синсьӧма Млечнӧй путьлӧн эзысь полоса, зарни жаворонокъясӧн дзирдалӧны гырысь кодзувъяс, и сьӧлӧмӧй лӧня сьылӧ олӧм тайнаяс йылысь ассьыс неразумнӧй мӧвпъяссӧ.

Ылын, видзьяс весьтын, гӧрдов кымӧръяс сайсянь писькӧдчӧны шонді югӧръяс и — со шонді паськӧдіс небесаын ассьыс павлин кодь бӧжсӧ.

— Чуймӧдана сійӧ — шондіыд!— шудаа нюмъяліг-тыр бормочитӧ Изот.

Яблоняяс дзоридзалӧны, сиктын быдлаын быттьӧ кыпӧдчӧмаӧсь розӧвӧй толаяс и кылӧ курыд кӧр, сійӧ пырӧ быдлаӧ, вевттьӧ дьӧгӧдь да куйӧд дук. Уна сё дзоридзалысь пу, кодъяс пасьталӧмаӧсь праздник дырйи моз лепестокъясысь розӧвӧй атлас, весь-кыд радъясӧн мунӧны сиктсянь муяслань. Тӧлыся войясӧ, ичӧтик тӧврутор пӧльтігӧн, цветъяслӧн мотылёкъяс вӧрӧны, кышӧдчӧны муртса кывмӧн, и кажитчӧ, мый сиктӧс ойдӧдӧны зарниасьысь гырысь голубӧй гыяс. Мудз тӧдтӧг да сьӧлӧмсяньыс сьылӧны соловейяс, а лунын зэв збоя нерсьӧны скворецъяс и тыдавтӧм жаворонокъяс кисьтӧны му вылӧ дугдывтӧм, нежнӧй звӧн.

Праздникъяс дырйи, рытъясын, нывъяс да ичмоньяс ветлӧдлісны улича кузя, сьылісны песняяс, вомъяссӧ лэбач пиян моз восьтӧмӧн, и унзільпырысь моз нюмъялісны гажмӧм нюмӧн. Изот сідзжӧ нюмъяліс, бытьӧ код морт, сійӧ омӧльтчӧма, синъясыс вӧйӧмаӧсь пемыд гуранъясӧ, чужӧмыс лоӧма нӧшта стрӧгджык, мичаджык и — святӧйджык. Сійӧ кузь лунтыр узис, ывла вылӧ петавліс сӧмын рытгорувнас, тӧждысян чужӧма, лӧня мӧвпалысь. Кукушкин грубӧя, но меліа издевайтчис сы вылын, а мӧдыс, яндысяна шпыннялігіг, шуліс:

— Чӧв ов. Мый вӧчан?

И чиктыліс:

— Ой, лӧсьыд овны! И, ӧд, кутшӧм меліа овны позьӧ, кутшӧм кывъяс эмӧсь сьӧлӧмыдлы! Мукӧдсӧ— кувтӧдзыд он вунӧд, ловзян—медводз тӧдвылад усьӧ!

— Виччысь, — нӧйтасны тэнӧ верӧсъясыс.— шулывліс сылы Хохол сідз жӧ меліа нюмъялігтырйи.

— И — эм мыйысь,—сӧгласитчыліс Изот.

Пӧшти быд вой, соловейяс сьылӧмкӧд тшӧтш, садъясын, муяс вылын, ва дорын, юргис Мигунлӧн волнуйтана вӧсни гӧлӧсыс, сійӧ шензьӧдана мичаа сьыліс лӧсьыд песняяс, сы вӧсна весиг мужикъяс сылы унаторйысь прӧститлісны.

Суббӧта рытъясӧ миян лавка дорӧ чукӧрмыліс век унджык йӧз и—век нин—старик Суслов, Баринов, кузнеч Кротов, Мигун. Пукалӧны да серьёзнӧя варовитӧны. Мунасны ӧтияс, локтасны мӧдъяс, и тадз—пӧшти войшӧрӧдз. Корсюрӧ зык лэптыласны код йӧз, медтшӧкыда—салдат Костин, сійӧ синпӧла и шуйга киас абу кык чунь. Сосъяссӧ пуджӧмӧн, кулакъяснас шенасигтыр, сійӧ матыстчӧ лавкалань косясьысь петук моз да мыйвынсьыс горзӧ чирӧм гӧлӧсӧн:

— Хохол, вреднӧй нация, турецкӧй вера! Висьтав—мыйла вичкоӧ он ветлы, а? Еретник! Йӧзӧс гудрӧдлан! Висьтав—коді тэ сэтшӧмыс?

Сійӧс дэльӧдӧны:

— Мишка,—мыйла тэ чунъястӧ орйӧдлін? Турокысь повзин?

Мишка заводитӧ косясьны, но сійӧс кватитӧны и, сераліг да горзігтыр, йӧткыштӧны оврагӧ. Сійӧ бы-гыльтчӧ увлань да пель косялана чирзӧ:

— Караул! Виисны...

Сэсся кайӧ бӧр, бус мешӧк кодь, да корӧ Хохоллысь вина шкалик вылӧ.

— Мыйысь?

— Теш вӧчӧмысь, — вочавидзӧ Костин. Мужикъяс дружнӧя сералӧны.

Ӧти асылӧ, праздник лунӧ, кор кухарка ломзьӧдіс пачысь пес да петіс дворӧ, а ме вӧлі лавкаын,—кухнясянь кыліс чорыда гыпнитӧм, лавка дрӧгмуні, джаджъясысь гылалісны кампет банкаяс, зильмуніны жугалӧм стеклӧяс, кутіс таркакывны джодж. Ме уськӧдчи кухняӧ, кухня ӧдзӧсӧд комнатаӧ путкыртіс сьӧд тшын, сы сайын мыйкӧ дзужгис да трачкакыліс,—Хохол кватитіс менӧ пельпомӧд:

— Сулав...

Посводзын мӧдіс лимзыны кухарка.

— Э, йӧй...

Ромась пырис тшынӧн тыр кухняӧ, мӧдіс грымӧдчыны мыйӧнкӧ, чорыда ёрччыштіс да горӧдіс:

— Дугды тэ! Ва вайӧ!

Кухня джоджын тшыналісны пес плакаяс, сотчис сартас, куйлісны кирпичьяс, сьӧд пачвомдорыс вӧлі тыртӧм, быттьӧ чышкыштӧма. Тшына кухняысь ки

улӧ сюрис ва ведра, да ме кисьті джоджын ломтысьысь пес вылӧ и мӧді бӧр шыблавны пессӧ пачӧ.

— Видзчысьӧмӧнджык! — шуис Хохол, кухаркаӧс киӧдыс нуӧдігмоз, да, комнатаӧ сійӧс йӧткыштӧм бӧрын, командуйтіс:

— Игнав лавкатӧ! Видзчысьӧмӧнджык, Максимыч, вермас на ещӧ взорвитчыны...—И лажыньтчӧмӧн мӧдіс видлавны коз пу пес чуркаяс, сэсся кутіс бӧр кыскавны пачысь меӧн шыблалӧм пессӧ.

— Мый ті вӧчанныд?

— А—вот!

Сійӧ меным мыччис тешкодя чашмунӧм пес чурка, и ме казялі: сьӧвмӧссӧ сылысь розьӧдӧма напаръяӧн и тешкодя сьӧдӧдӧма.

— Гӧгӧрвоанныд? Найӧ, чӧртъяс, пес чуркаас пуктӧмаӧсь порок. Йӧйяс! Но, — мый позьӧ вӧчны фунт порокӧн?

И, пессӧ бокӧ пуктӧм бӧрын, сійӧ кутіс мыськыны кисӧ, ачыс висьталіс:

— Бур, мый Аксинья эз вӧв, а то эськӧ дойдіс сійӧс...

Шома дука тшын разаліс, мӧдіс тыдавны, мый джаджйысь жугавлӧма дозмук, ӧшинь рамаысь пызьмунӧмаӧсь став стеклӧясыс, а пач вомысь—нетшыштӧма кирпичьяс.

Тайӧ часӧ Хохоллӧн спокойствиеыс эз кажитчы меным,—сійӧ кутіс ассьӧ сідз, быттьӧкӧ тайӧ тӧлктӧм вӧчӧмторсьыс ньӧти оз скӧрав сійӧ. А ывла вылын котралісны детинкаяс, юргисны гӧлӧсъяс:

— Хохоллӧн пӧжар! Сотчам!

Лыддьӧдлӧмӧн бӧрдіс баба, а комнатасянь повзьӧм гӧлӧсӧн горзіс Аксинья:

— Лавкаӧ жугӧдчӧны-пырӧны, Михайло Антоныч!

— Но, но, ньӧжйӧ! — шуис Хохол ва тошсӧ кичышкӧдӧн чышкигмоз.

Комнатаӧ восьса ӧшинъясӧд видзӧдісны повзьӧмла да скӧрла вежыньтчӧм рожаяс, тшын сёйӧ синъяснысӧ—найӧ читкырасисны, и кодкӧ ыззьӧдана, чирзан гӧлӧсӧн горӧдіс:

— Вӧтлыны найӧс сиктысь! Скандалъяс налӧн век! Мый тайӧ, господи?

Дзоляник рыжӧй мужик, пернапасасиг да вомдоръ-

яссö вöрöдіг, заводитліс пырны öшиньöд и—эз вермы; веськыд киас сылöн вöлі чер, а шуйгаыс, кодöн лёкысь зілис кутчысьны öшиньö, пыр мынліс.

Киас пес чуркаа Ромась юаліс сылысь:

— Кытчö тэ?

— Кусöдны, батюшка...

— Да некыт жö оз сотчы...

Мужик, повзьöмысла вомсö паськöдöмöн, воши, а Ромась петіс лавка кильчö вылö и, пес чуркасö петкöдлігмоз, висьталіс йöз чукöрлы:

— Кодкö тіян пöвстысь пуктöма тайö чуркаас порок да сюйöма миян пес пытшкö. Но порокыс этша вöлöма, и лёкыс нинöм эз ло.

Ме сулалі Хохол мышкын, видзöді йöз чукöр вылö да кывлі, кыдзи чера мужик полöмöн висьталіс:

— Кыдз сійö öвтыштчас ме вылö пескöн...

А салдат Костин, бара нин код, горзö:

— Вöтлыны сійöс, изуверöс! Судö сетны...

Но унджык йöзыс чöв олісны, Ромась вылö синъяснысö сатшкöмöн, сылысь кывъяссö эскытöма кывзігтырйи:

— Сы вылö, медым взорвитны керка, колö уна порок, пöжалуй—пуд! Но, муной сэсся...

Кодкö юаліс:

— Кöні старöста?

— Урядник колö!

Йöз разöдчисны тэрмасьтöг, неокотапырысь, быттьö мыйкö жалитісны.

Ми пуксим чай юны, Аксинья кисьталіс, мелі да бур, кутшöмöн некор оз овлы, и, Ромась вылö жалитöмпырысь видзöдлывліг, висьталіс:

— Он норасьöй ті на вылö, вот найö и пакöститчöны.

— Оз скöрмöд тіянöс тайö?—юалі ме.

— Кадыс оз тырмы скöравны быд йöйталöм вылö.

Ме мöвпышті: став йöзыс кö эськö татшöм спокойнöя вочисны ассьыныс уджсö!

А сійö нин висьталö, мый регыд мунас Казаньö да юаліс, кутшöм книгаяс вайны?

Мукöд дырйи меным кажитчис, мый тайö мортыслöн душа местаас действуйтö—часіын моз—аслыссяма механизм, кодöс öтчыдысьöн заведитöма нэм

чӧж кежлас. Ме радейті Хохолӧс, зэв ёна уважайті сійӧс, но меным вӧлі окота аддзывны, медым кӧть ӧтчыд сійӧ скӧрмыліс ме вылӧ либӧ кодкӧ мӧд вылӧ, горзіс эськӧ да зымӧдіс кокъяснас. Но, сійӧ эз вермы либӧ эз кӧсйы скӧравны. Кор сійӧс дӧзмӧдісны глупостьӧн либӧ лёк вӧчӧмӧн, сійӧ сӧмын смешитчана читкыртліс руд синъяссӧ да кӧдзыда шулывліс дженьыдик кывъяс, мыйкӧ век зэв прӧстӧйтор, немжалиттӧмӧс.

Сідз, сійӧ юаліс Сусловлысь:

— Мыйла нӧ ті, пӧрысь морт, пӧръясьланныд, а?

Стариклӧн виж банбокъясыс да кымӧсыс ньӧжйӧник гӧрдӧдісны чим гӧрдӧдз, быттьӧкӧ и еджыд тошкыс сідзжӧ гӧрдӧдіс вуж бердӧдыс.

— Ӧд тіянлы таысь пӧльзаыс абу, а тіянӧс оз кутны уважайтны.

Суслов, юрсӧ лэдзӧмӧн, сӧгласитчис:

— Вернӧ — абу пӧльза!

И бӧрыннас висьтавліс Изотлы:

— Тайӧ мортыс — душаӧн веськӧдлысь! Вот татшӧмъясӧс эськӧ начальствоад бӧрйыны...

... Дженьыда, тӧлкӧвӧя Ромась висьталӧ, мый и кыдз ме должен вӧчны сытӧг, и меным чайтсьӧ, мый сійӧ вунӧдӧма нин взрывӧн сійӧс повзьӧдны кӧсйӧм йылысь, кыдз вунӧдӧны гут курччӧм йылысь.

Воис Панков, видлаліс пачнымӧс и зумыштчӧмӧн юаліс:

— Эн повзьӧй?

— Но, мыйысь нӧ?

— Война!

— Пуксьы чай юны.

— Гӧтыр виччысьӧ.

— Кӧні вӧлін?

— Чери кыйим. Изоткӧд.

Сійӧ петіс и кухняын ещӧ на ӧтчыд шуис:

— Война.

Хохолкӧд сійӧ сёрнитліс век дженьыда, быттьӧкӧ найӧ важӧн нин сёрнитчӧмаӧсь став важнӧй да сложнӧйторъяс йылысь. Помнита, Иван Грозный царствуйтӧмлысь историясӧ кывзӧм бӧрын, кодӧс висьталіс Ромась, Изот шуис:

— Гажтӧм царь!

— Мясник,—содтіс Кукушкин, а Панков решительнöя шуис:

— Торъя мывкыд сылöн оз тыдав. Но, чирсіс сійö князьясöс да öд на местаö рöдмöдіс. посни дворяништкаясöс. Да ещö боковöйясöс вайöдіс, йöз муысь. Таын—тöлк оз тыдав. Посни помещикыд омöльджык гырысьысь. Гут—абуköин, ружьеысь он лыи, а дöзмöдö сійö köинысь ёнджыка.

Воис Кукушкин кизьöртöм сёй тыра ведраа и, пач ремонтируйтігмоз, сёрнитіс:

— Думыштömаöсь, чöртъяс! Тойяснысö быröдны ассьыныс оз вермыны, а мортöс изведитны—пöжалуйста! Тэ, Антоныч, уна товар öтпырйö эн вай, бурджык—этшаджык, да частöджык, а то ещö, сотасны. Öні, кор тэ тайö штукасö лöсьödан,—виччысь пуж!

„Тайö штукаыс“—садовладелецъяслöн артель, зэв эз вöв сьöлöм сертиныс сиктса озыръяслы. Хохол пöшти лöсьödіс нин сійöс Панков отсögön, Суслов да ещö кык-куим вежöра мужик отсögön. Уна кözяинъяс кутісны Ромась вылö видзödны бурджыка, ньöбасьысь лыд лавкаын век тödчымöн содіс, и весиг „некытчö туйтöм“ мужикъяс—Баринов, Мигун—быдногыс зілисны отсавны Хохоллы быдторйöн, мыйöн сöмын вермисны.

Меным ёна воліс сьöлöм вылö Мигун, ме радейтлі сылысь мича, нор сьыланкывъяссö. Сьылігас сійö кунліс синъяссö и страдание петкödлысь чужömыс эз чукрась судорогаöн. Оліс сійö пемыд войясын, кор абу тölысь и небесасö занавесалöма топыд кымöръясöн. Вövлі, рытсяньыс корас менö ньöжйöник:

— Волы Волга вылö.

Сэні, стерлядьяс вылö запретитöм чери кыян кölуй лöсьödігön, аслас пыж ныpын пукаліг, кокъяссö пемыд ваö лэдзömöн, сійö висьталö джын гölöсöн:

— Издевайтчö ме вылын барин,—но, ладнö, верма терпитны, пон сыкöд, сійö—мödпölöс, сійö тödö, мый ме ог тöд. А кор—аскоддемыд, мужик, дзескödö тэнö—кыдзи ме верма тайöс примитны? Мыйöн ми абу öткодьöсь? Сійö—шайтъясöн лыддьö, ме—köпейкаясöн, сыын и ставыс!

Мигунлöн чужömыс висьлöса тракйысьö, синкымыс

чеччалӧ, чуньясыс тэрыба вӧрӧны, вугыръяссӧ бӧрйӧдліг да напильникӧн найӧс тӧчитіг, лӧня юргӧ сьӧлӧмшӧрсянь висьталӧм:

— Лыддьӧны менӧ вӧрӧн, збыль—грека! Дак, ӧд, и ставыс грабёжӧн олӧны, ставыс ӧти-мӧднысӧ нёнялӧны да йирӧны. Да. Ен миянӧс оз радейт, а чӧрт—балуйтӧдӧ!

Сьӧд ю кыссьӧ миян дінті, сьӧд кымӧръяс шлывгӧны сы весьтӧд, мӧдлапӧвса видзьяс оз тыдавны пемыдас. Ньӧжйӧник сяльӧдчӧны лыа берег дорын гыяс да мыськӧны менсьым кокъясӧс, быттьӧкӧ корӧны менӧ ас бӧрсяньыс кытчӧкӧ визувтысь помтӧм пемыдӧ.

— Овнысӧ ӧд колӧ?—ышлолалігтыр юалӧ Мигун.

Вылын, гӧра йылын, нора омлялӧ пон. Унӥылысь моз ме мӧвпала:

— А мыйла колӧ овны татшӧмъяслы да тадз, кыдзи тэ?

Ю вылын зэв лӧнь, зэв пемыд да шуштӧм. И абу помыс тайӧ шоныд пемыдыслы.

— Виасны Хохолӧс. И тэнӧ, видзӧд, виасны,—бормочитӧ Мигун, сэсся немвиччысьтӧг да ньӧжйӧ заводитӧ сьывны.

— Меня-а мамонька любила-а,—
Говорила:
Эх-ма, Яша, эх ты, милая душа,
Живи тихо-о...

Сійӧ кунис синъяссӧ, гӧлӧсыс мӧдіс юргыны гораджыка да нораджыка, чуньясыс, шӧртсӧ каттигӧн, кутісны ньӧжйӧджык вӧрны.

— Не послушал я родимой,
Эх,—не послушал...

Менам кыптіс тешкодь чувство: быттьӧкӧ муыс, кодӧс кырӧдӧма, ыджыд выннас пемыд, кизьӧр массаыс, вӧйӧ сы пытшкӧ, а ме—исковта, вильда му вывсьыс пемыд пӧвстас, кытчӧ пыр кежлӧ вӧйи шонді.

Мигун сэтшӧм жӧ немвиччысьтӧг дугдіс сьылӧмысь, кыдзи и заводитліс, чӧла кыскис пыжсӧ ваӧ, пуксис сэтчӧ да пӧшти некутшӧм шытӧг воши сап пемыдас. Видзӧда бӧрсьыс да мӧвпала:

— Мыйла олöны татшöм йöзыс?

Другъяс лыдын менам и Баринов, безалабернöй морт, баквал, дыш, суклясьысь да инас öшйытöм брöдяга. Сійö овлöма Москваын и висьталö сы йылысь сьöласигтырйи:

— Адлöн кар! Тöлктöмтор. Вичкоыс—дас нёль сюрс да квайт штука, а йöзыс—öтитöг жуликъяс! И ставыс—лудан висьöмöн висьöны, быттьö вöвъяс, ей-богу! Купечьяс, военнöйяс, мещана,—ставныс дзик ветлöны да гыжъясьöны. Действительнö,—царь-пушка сэн эм, зэв ыджыд струмент! Пётр Великий ачыс сійöс кисьтлöма, медым бунтовщикъясöс лыйлыны; баба öти, дворянка, бунт лэптöма, сылы паныд, сійöс радейтöм вöсна. Олöма царыд сыкöд стöч сизим во, лунысь-лун, сэсся эновтöма сійöс куим челядьöн. Скöрмас царицаыд и—бунт! Дак, вокöй тэ менам, царыд кыдз йиркнитас тайö пушкасьыс бунт кузя—öкмыс сюрс куимсё кöкъямыс морт öтпырйöн водтöдас! Весиг—ачыс повзяс: нет, шуö митрополит Филаретлы,—колö сійöс, сволочöс, заклепайтны, мед мукöд эз ыштыны! Заклепайтісны...

Ме шуа сылы, мый ставыс тайö сöрöм, сійö—скöралö:

— Гос-споди енмöй менам! Кутшöм тэнад характерыд омöль! Меным тайö историясö учёнöй морт подробнöя висьтавліс, а тэ...

Ветлöма сійö и Киевö „святöйяс дорö“ да висьталö:

— Карыс тайö—миян сикт сяма, гöра вылын жö сулалö и—юыс, вунöді вот, кыдзи шуöны. Волга дорад сійö—шор гуран! Дзуг кар, колö веськыда шуны. Став уличаясыс—чукляöсь и гöра паныд кайöны. Народ—хохол, абу миян кодь вира, кыдзи и Михайло Антонов, а—джынвыйö польскöй, джынвыйö татарскöй. Балакайтö,—оз сёрнит. Йöз оз мыссьывны, няйтöсь. Лягушаясöс сёйöны,—лягушаясыс налöн фунт дасаöсь кымын. Кыскасьöны öшъясöн, весиг гöроны наöн. Öшъяс налöн—вывті ёнöсь, меддзоляыс—миян öшкысь нёльпöв ыджыдджык. Кöкъямысдас куим пуд веситö. Манакъясыд сэн—ветымын сизим сюрс да кыксё сизимдас куим архиерей... Но, чудак! Кыдз нö тэ верман вензьыны? Ме—ачым ставсö аддзылі, аслам синъясöн, а тэ—вöлін сэні? Эн вöв. Но, сійö жö. Ме, вокö, точностьтö ставсьыс медъёна радейта...

Сійӧ радейтліс цифраяс, ме велӧдi сійӧс содтавны да умножайтны найӧс, но эз вермы терпитны юклӧм. Окотапырысь умножайтліс уна знака числӧяс, храбрӧя ӧшибайтчыліс сэки и, лыа вылӧ беддьӧн цифраяслысь зэв кузь визь гижӧм бӧрын, видзӧдіс на вылӧ шензигтыр да, челядьлӧн кодь синъяссӧ арыштӧмӧн, горӧдлывліс:

— Татшӧм штукасӧ и шуныс некод оз вермы!

Баринов—морт черӧн лӧсйӧм кодь, дзуг юрсиа, киссьӧм паськӧма, а чужӧмыс мичакодь, лӧсьыдiник кудриа тошка, голубӧй синъясыс нюмъялӧны челядь нюмӧн. Сылӧн да Кукушкинлӧн эм мыйкӧ ӧткодь, и, бураkӧ, сы вӧсна найӧ и ӧтдортчӧны ӧта-мӧдсьыс.

Баринов кыкысь ветлӧма Каспийӧ чери кыйны и—сӧрӧ:

— Мореыд, вокӧй, нинӧм вылӧ оз скодит. Тэ сы водзын—геб. Видзӧдан тэ сы вылӧ и—абу тэ! И олӧмыд сэн чӧскыд. Воӧны сэтчӧ быдпӧлӧс йӧзыс, весиг архимандрит ӧти вӧлi: ничево—уджалӧ! Кухарка вӧлi жӧ ӧти, овлӧма сійӧ прокурор ордын любовница пыдди—но, мый сэсся ещӧ колӧ? Но—терпенье абу тырмӧма: зэв тэ меным, прокурорӧй, муса, а всё-таки—прӧщай! Сы вӧсна мый—коді кӧть ӧтчыд аддзыліс море, сійӧс бӧр сэтчӧ кыскӧ. Простор сэн. Кыдзи и небесаын—некутшӧм зытласьӧм! Ме сiдзжӧ муна сэтчӧ нэм кежлӧ. Ог радейт ме йӧзӧс, вот мый! Меным эськӧ отшельникӧн овны, пустыняясын, но,—ме ог тӧд прамӧй пустыняяссӧ...

Сійӧ довъяліс сиктӧд горттӧм пон моз, сійӧс синнас эз вермыны аддзыны, но кывзiсны висьтъяссӧ сылысь сэтшӧм жӧ окотапырысь, кыдзи и Мигунлысь песняяссӧ.

— Лӧсьыда пӧръясьӧ! Век кӧть кывзы!

Сылӧн фантазияясыс корсюрӧ гудыртлiсны юр вежӧрсӧ весиг сэтшӧм положительнӧй йӧзлысь, кыдзи Панковлысь,—ӧтчыд тайӧ недоверчивӧй мужикыс шуис Хохоллы:

— Баринов доказывайтӧ, мый Грозный йылысь абу ставсӧ гижӧма книгаясӧ, унатор дзебӧма. Сійӧ быттьӧ пӧ кӧлдунӧн вӧлӧма, Грозныйыд, кутшӧ пӧрччывлӧма,—сійӧ кадсянь и кутшъясӧс деньга вылӧ чеканитӧны—сійӧ ним кузя.

Ме гӧгӧрволі—кымынӧдысь нин?—мый став вӧвлытӧмторйыс, фантастическӧйыс, кодӧс тӧдан нин явӧ лӧсьӧдӧма, а мукӧд дырйи нӧшта и зэв лёка, йӧзлы ёнджыка кажитчӧ олӧм правда йылысь серьёзнӧй висьтъяс серти.

Но кор ме висьтавлі та йылысь Хохоллы, сійӧ нюмъяліґтырйи шуліс:

— Тайӧ прӧйдитас! Мед сӧмын йӧз мӧвпавны велаласны, а правдаӧдзыд найӧ воасны. И тайӧ чудакъяссӧ – Бариновӧс, Кукушкинӧс—тіянлы колӧ гӧгӧрвоны. Тайӧ, тӧданныд кӧ,—художникъяс, сочинительяс. Татшӧм жӧ чудакӧн, кӧнкӧ, Христосыд вӧлі. А—сӧгласитчӧй, мый, ӧд, сійӧ ӧткымынтор абу лёка лӧсьӧдӧма...

Чуймӧдліс менӧ, мый став тайӧ йӧзыс этша да неокотапырысь сёрнитлісны ен йылысь,—сӧмын старик Суслов тшӧкыда да убеждениеӧн пасйыліс:

— Ставыс—енсянь!

И тайӧ кывъясысь ме век кывлі мыйкӧ безнадёжнӧйӧс. Зэв бура овсис тайӧ йӧзкӧд, и унатор ме тӧдмалі насянь войся сёрниясын. Меным кажитчис, мый Ромасьӧн сувтӧдӧм быд вопрос, кыдзи выйӧра пу, лэдзліс ассьыс вужъяссӧ олӧм пытшкӧсӧ, а сэн, пыдӧдз пырӧмӧн, тайӧ вужъясыс кысисны мӧд, татшӧм жӧ сё вося пу вужъяскӧд, и тайӧ быд ув вылын яръюгыда дзоридзалӧны мӧвпъяс, пушыда паськалӧны гора кывъяслӧн коръяс. Книгаяслысь ӧзйӧдысь масӧ пӧттӧдз нёнялӧм бӧрын ме чувствуйті ачымӧс быдмӧмӧн, сёрниті увереннӧйджыка, и Хохол эз нин ӧтчыд нюмъяліґтыр ошкыв менӧ:

— Бура действуйтанныд, Максимыч!

Кутшӧм благодарнӧй ме вӧлі сылы тайӧ кывъяссьыс!

Панков ӧткымынысь вайӧдліс ассьыс гӧтырсӧ, рам чужӧма да тӧлка лӧз синъяса дзоляник нывбабаӧс, коді вӧлі пасьтасьӧма „карса ног“. Сійӧ ньӧжйӧник пуксьыліс пельӧсӧ, вомдоръяссӧ топӧдӧмӧн, но недыр мысти вомыс шензяна воссьывліс и синъясыс пола на паськавлісны. А ӧткымынысь сійӧ, меткӧй кыв кылӧм бӧрын, тупкыліс кияснас чужӧмсӧ да гусьӧникӧн сераліс. Панков жӧ мигнитас Ромасьлы да шуас:

— Гӧгӧрвоӧ!

Хохол ордӧ волісны видзчысьыс йӧз, сійӧ мунліс накӧд чардакӧ, менам оланінӧ, да пукавліс сэн часъясӧн.

Сэтчӧ Аксинья катӧдліс сёян-юан, сэн найӧ узьліс-ны, некод найӧс эз аддзыв, меысь да кухаркаысь кындзи, коді пон моз кывзысьліс Ромасьлысь, пӧшти юрбитліс сы вылӧ. Войяснас Изот да Панков колльӧдлісны тайӧ гӧстьяссӧ пыжӧн миян весьтті мунысь паро-ход вылӧ либӧ Лобышки пристаньӧ. Ме видзӧда вӧлі гӧра йывсянь, кыдзи сьӧд ю вылын, либӧ эзысь тӧлысь югӧрӧн киськалӧм ю вылын вошлӧ да тыдавлӧ чечевица кодь пыж, лэбалӧ сы весьтын пӧнарлӧн би, медым казялас пароходвывса капитан,—видзӧді да чувствуйті ачымӧс великӧй, тайнӧй делӧын участ-никӧн.

Карсянь волывліс Мария Деренкова, но ме эг нин аддзы сы синъясысь сійӧс, мыйысь коркӧ гӧрдӧдлывлі,—найӧ ӧні меным кажитчисны сэтшӧмӧн, кутшӧмӧсь овлӧны нывлӧн, коді шуда аслас мичлунӧн да рад, мый сійӧс радейтӧ тошка ыджыд морт. Ромась сёрнітіс сыкӧд сэтшӧм жӧ спокойнӧя да серамсорӧн, кыдзи и быдӧнкӧд, сӧмын тшӧкыдджыка малаліс тошсӧ, да синъясыс дзирдалісны меліджыка. А Мариялӧн вӧсни гӧлӧсыс юргис гажаа, сійӧ вӧлі голубӧй платьеа, югыд юрси вылас голубӧй лентаа. Челядьлӧн кодь киясыс сылӧн некытчӧ эз инасьны—быттьӧкӧ корсисны, кытчӧ эськӧ кутчысьны? Вомсӧ восьтытӧг сійӧ пӧшти дугдывтӧг мыйкӧ сьыліс да ӧвтіс чышъянӧн гӧрдов чужӧмсӧ. Вӧлі сыын мыйкӧ сэтшӧм, коді волнуйтіс менӧ выльногӧн, сы дорӧ кыскытӧма да скӧра. Ме зіли кыдз позьӧ шочджыка аддзывны сійӧс.

Июль шӧрын воши Изот. Сёрнитісны, мый сійӧ вӧйӧма, и лун кык мысти збыльмис тайӧ: верст сизим сайын сиктсянь улӧджык, виддза берег дорӧ, ляскӧма сылысь пыжсӧ, кодлӧн розялӧма пыдӧсыс и жугалӧма бокыс. Омӧльтор лоӧмсӧ тӧлкуйтісны сідз, мый Изот, тыдалӧ, унмовсьӧма ю вылас и пыжсӧ нуӧма сиктсянь верст вит сайӧ улынджык якӧръяс вылын сулалысь куим баржа снастьяс вылӧ.

Ромась вӧлі Казаньын, кор лои тайӧторйыс. Рытнас ме дінӧ лавкаӧ воис Кукушкин, шога пуксис ме-

шӧкъяс вылӧ, чӧв олыштіс, кок вылас аслыс видзӧдіг, сэсся ӧзтіс чигарка да юаліс:

— Кор воас Хохол?

— Ог тӧд.

Сійӧ заводитіс чорыда зыравны кипыдӧснас ассьыс нӧйтӧм банбокъяссӧ, ньӧжйӧникӧн матькис да мурзіс, быттьӧкӧ виньдӧма лыӧн.

— Мый тэ?

Вомдоръяссӧ курччалігмоз сійӧ видзӧдліс ме вылӧ. Синъясыс гӧрдӧдісны, тшӧкалыс дрӧжжитіс. Аддзӧмӧн, мый сійӧ оз вермы висьтавны, ме тревожнӧя виччыси кутшӧмкӧ шог юӧр. Коркӧ, ывла вылӧ видзӧдлӧм бӧрын, сійӧ мыкталігтырйи, сьӧкыдпырысь заводитіс:

— Ветлі ме Мигункӧд. Изотлысь пыжсӧ видзӧдлім. Черӧн пыдӧссӧ кералӧма—гӧгӧрвоан? Сідзкӧ—виӧмаӧсь Изотушкаӧс! Мӧдног оз вермы лоны...

Юрнас пыркӧдіг сійӧ кутіс пызйыны мать бӧрся мать, сыркъяліс пӧся, синватӧг, а сэсся ланьтіс да заводитіс пернапасасьны. Зэв сьӧкыд вӧлі аддзыны, кыдзи тайӧ мужикыс кӧсйӧ бӧрддзыны, и—оз вермы, оз куж, тіралӧ ставнас скӧрысла да шогысла. Друг чеччис да, юрнас пыркйигтыр, муніс.

Аскинас, рытын, детинкаяс купайтчиганыс аддзӧмаӧсь Изотӧс жугалӧм баржа улысь, коді косьмӧма берег дорӧ сиктсянь неуна вылынджык. Баржалӧн пыдӧсджынйыс вӧлі берегса изъяс вылын, мӧд джынйыс—ваын, и сы улын, бӧжладорас, жугалӧм рульӧ крукасьӧмӧн, пласьвидзис увлань чужӧмӧн Изотлӧн кузь тушаыс, юрыс вӧлі жугалӧма да тыртӧм,—ваыс мыськӧма сы пытшкысь вемсӧ. Чери кыйысьӧс кучкӧмаӧсь мышсяньыс, балябӧжсӧ вӧлі быттьӧкӧ лӧсйӧма черӧн. Визулыс вӧрӧшитіс Изотӧс, кокъяссӧ нуис береглань, киясыс легисны ӧтарӧ-мӧдарӧ, быттьӧкӧ чери кыйысь зэлӧдӧ став вынсӧ, медым петны берегӧ.

Зумыша, мыйкӧ мӧвпаліг, сулалӧны берег дорын озыр мужикъяс морт кызь кымын, гӧльяс эз на воны муяс вылысь. Беддьӧн ӧвтчигтыр жӧдзис мудериник, полысь старӧста, кыскышталіс нырнас да чышкаліс сійӧс розӧвӧй дӧрӧм соснас. Кокъяссӧ тажгӧдӧмӧн, кынӧмсӧ чургӧдӧмӧн, сулаліс ён лавочник Кузьмин да видзӧдлывліс то ме вылӧ, то Кукушкин вылӧ.

Сійӧ скӧрысь зумыштчис, но рӧмтӧм синъясас дорша-сис синва, и сера чужӧмыс меным кажитчис коньӧрлӧн кодь.

— Ой, лёктор вӧчӧмаӧсь!—чукля кокъяснас педзигтыр лыддьӧдліс старӧста.—Ок, мужикъяс, абу бур!

Сылӧн моньыс, том кыз баба, пукаліс из вылын, веськодя видзӧдіс ваӧ да тіралысь кинас чӧвталіс пернапасъяс, вомдоръясыс вӧрисны, и улыса кыз, гӧрд парӧыс кыдзкӧ мисьтӧма, понлӧн моз ӧшйӧма, да тыдалӧны ыжлӧн кодь виж пиньясыс. Чой йывсянь уна рӧма комӧкъясӧн гӧгыльтчӧны нывъяс, челядь, тэрмасигтыр восьлалӧны бусӧссьӧм мужикъяс. Йӧз чукӧрын видзчысьӧмӧн да ньӧжйӧ ызгисны:

— Жель кодь мужик вӧлі.

— Мыйӧн нӧ?

— Вот эсійӧ, Кукушкиныс, жель кодь...

— Дзик нинӧмысь виисны мортсӧ...

— Изот—лӧня оліс...

— Лӧня-а? — мужикъяслань шыбитчӧмӧн гӧрӧдіс Кукушкин.—Мыйысь нӧ, сідзкӧ, ті виинныд сійӧс, а? Сволочь! А?

Друг йӧй моз мӧдіс серавны кутшӧмкӧ баба, и шеваа бабалӧн серамыс быттьӧ плетьӧн кучкис йӧз чукӧрӧс,—мужикъяс мӧдісны горзыны, ӧта-мӧд выланыс зытгасиг, ёрччиг да горзігтырӧи, а Кукушкин уськӧдчис лавочник дорӧ да ӧддзӧдчӧмӧн сетыштіс сылы кипыдӧснас сарӧгӧсь банбокас:

— На, скӧтина!

Кулакъяснас шенасигтырӧи сійӧ пырысь-пыр жӧ чепӧсйис йӧз чукӧрысь да пӧшти гажаа горӧдіс меным:

— Мун тась, косясьны кутасны!

Сылы кучкӧмаӧсь нин, сійӧ сьӧласис вирӧн, парсӧ поткӧдӧмаӧсь да, но чужӧм вылас сійӧ вӧлі рад...

— Аддзылін, кыдзи ме Кузьминлы сетышті?

Миян дорӧ котӧрӧн воис Баринов да полігтырӧи видзӧдлывліс баржадорса йӧз чукӧр вылӧ. Йӧз жуисны ӧтчукӧрын, и сэтысь кыліс старӧсталӧн вӧсни гӧлӧсыс:

— Энлы, тэ висьтав—кодлы ме вӧлясӧ сета? Те — докажит!

— Мунны тась меным колӧ,—чой паныд кайигмоз броткис Баринов. Рытыс вӧлі жар, сьӧкыд вӧлі ло-

лавны. Вир гӧрд шонді лэччӧ вӧлі топыд, лӧзоват кымӧръяс сайӧ, гӧрд югӧръясыс дзирдалісны куст коръяс вылын; кӧнкӧ мураліс гым.

Менам син водзын вӧрӧшитчис Изотлӧн тушаыс, и визулӧн веськӧдӧм юрсиыс жугӧдӧм юр вылас быттьӧ сувтӧма. Меным усины тӧдвылӧ сылӧн пыдісянь петысь гӧлӧсыс, бур кывъясыс:

— Быд мортлӧн эм челядь сяма,—сы вылӧ и колӧ мыджсьыны, челядь сяма вылас! Босьтны кӧть Хохолӧс: сійӧ быттьӧ кӧрт, а душаыс сылӧн—челядьлӧн кодь!

Кукушкин восьлаліс мекӧд орччӧн да скӧрысь шуаліс:

— Ставнымӧс миянӧс тадз жӧ... Господи, кутшӧм йӧйталӧм!

Хохол воис лун кык мысти, сёрӧн войнас, тыдалӧ, мыйӧнкӧ зэв доволен, вӧвлытӧм мелі. Кор ме лэдзи сійӧс керкаӧ, сійӧ клопнитіс пельиомӧд.

— Этша узянныд, Максимыч!

— Изотӧс виисны.

— Мы-ый?

Сылӧн бандзибъясас лоины жӧлвакъяс кодьӧсь и тошкыс мӧдіс дрӧжжитны, быттьӧ визувтіс морӧс вылас. Картузсӧ пӧрччытӧг сійӧ сувтіс комната шӧрӧ, читкыртіс синъяссӧ да довкйӧдліс юрсӧ.

— Сідз. Оз тӧдны—коді? Но, да...

Ньӧжйӧ муніс ӧшинь дорӧ да пуксис сэтчӧ, кокъяссӧ нюжӧдӧмӧн.

— Ме жӧ висьтавлі сылы... Начальство вӧлі?

— Тӧрыт. Становӧй.

— Но, и мый?—юаліс сійӧ и ачыс аслыс вочавидзис:—Дерт—нинӧм!

Ме висьталі сылы, мый становӧй, кыдзи и век, сувтіс Кузьмин ордӧ да лавочниклы кучкӧмысь тшӧктіс пуксьӧдны Кукушкинӧс кӧдзыдінӧ.

— Сідз. Но, мый нӧ сэсся шуан?

Ме муні кухняӧ самӧвар пузьӧдны.

Чай юигӧн Ромась висьталіс:

— Жаль тайӧ народыс,—ассьыс медбур йӧзсӧ виалӧ сійӧ! Позьӧ чайтны—полӧ наысь. „Абу на серти“ найӧ сылы, кыдзи тан шуӧны. Кор ме муна вӧлі этапӧн Сибирӧ,—ӧти каторжанин меным висьталіс: гусясьлӧма сійӧ, дзонь шайка сылӧн вӧлӧма, вит морт. И

вот öти шуöма: огö кутöй, вокъяс, гусясьны, всё равно—тöлкыс абу, олам омöля! И таысь сійöс найö пöдтöмаöсь узигас, кор сійö вöлöма код. Висьталысьыс ёна ошкис меным виöм мортсö: куимöс, шуö, ме вии та бöрын—абу жаль, а ёртöс öнöдз на жалита, бур ёрт вöлі, тöлка, весел, сöстöм сьöлöма. „Мыйла нö ті виинныд сійöс,—юала,—полінныд: выдайтас?“ Весиг öбидитчис: „Эз,—шуö,—сійö эськö некутшöм сьöм вылö эз выдайт, нинöм вылö! А—сідз, кыдзкö, дружитны сыкöд эз ло лöсьыд, ставным ми—грешнöйöсь, а сійö, быттьö, праведник. Абу бур“.

Хохол чеччис да заводитіс ветлöдлыны комнатаöд, кияссö мышкас пуктöмöн, каллянсö вомас кутігтыр. Сійö пасьталöма кокбöрляöдзыс кузь татарскöй дöрöм и вöлі ставнас еджыд. Кöмтöм кокпыдöсъяснас зымйöдлöмöн восьлаліг сійö сёрнитіс лöня да мöвпалана:

— Унаысь ме зурасьлі праведниклöн кодь татшöм полöм вылö, бур мортöс олöмысь вöглöм вылö. Кыкног видзöдöны татшöм йöз вылö: либö найöс быдногыс бырöдöны, водзвыв прамöя травитöм бöрын, либö—понъяс моз—видзöдöны налы синманыс, кысъясьöны на водзын кыноöм выланыс. Тадзи—шочджыка овлö. А велöдчыны налысь овны, вöчны сідз, кыдз найö вöчöны—оз вермыны, оз кужны. Гашкö—оз кöсйыны?

Кöдзалöм чай стöкансö босьтöм бöрын сійö шуис:

— Вермасны и не кöсйыны! Думыштöй асьныд,—йöз вывті ыджыд трудöн лöсьöдісны аслыныс кутшöмкö олöм, велалісны сійö олöмас, а кодкö öти—бунтуйтö: эн кужöй овны! Ог кужöй? Да ми жö ассьыным медся бур выннымöс пуктімö тайö олöмас, мед дьявöл тэнö нуас! И—бац сійöс, велöдысьöс, праведникöс. Эн мешайтчы! А, век жö, настоящöй правдаыс накöд, кодъяс шуöны: он кужöй овны! Накöд правдаыс. Öд найö нуöдöны олöмсö бурлань.

Кинас книга тыра джаджлань öвтыштöм бöрын сійö содтіс:

— Торъя нин—тайöяс! Ок, верми кö эськö ме книга гижны! Но—ог туй та вылö,—мöвпъясöй менам сьöкыдöсь, абу складнöйöсь.

Сійö пуксис пызан сайö, гыравывтчис да, юрсö кияснас кутömöн, шуис:

— Кутшöм жаль Изотыс...

И дыр чӧв оліс:

— Но, давай, водам узьны...

Ме муні ас оланінӧ, чардакӧ, пукси ӧшинь дорӧ. Муяс весьтын востымасис, югдывліс небесаджыныс; тӧлысьыс быттьӧ полігтыр дрӧгмунлӧ, кор небесаыс ойдлас сӧстӧм гӧрдов югӧрӧн. Лёкысь увтчисны да омлялісны понъяс, и не кӧ эськӧ тайӧ омлялӧмыс, позьӧ вӧлі думыштны асьтӧ морт овтӧм ді вылын олысьӧн. Ылын мураліс гым, ӧшиньӧд пырис пӧдтан шоныд воздух.

Ме син водзын куйліс Изотлӧн тушаыс,—берег дорын, бадь кустъяс улын. Лӧз чужӧмнас куйлӧ небесалань, а стеклӧ кодь синъясыс стрӧга видзӧдӧны ас пытшкӧсас. Зарниалысь тошкыс плакмӧма ёсь комӧкъясӧн, сы пытшкӧ дзебсьӧма чуймӧмӧн восьтӧм вомыс.

— Главнӧйыс, Максимыч, бурлун, мелілун! Ме ыджыдлунтӧ радейта сы вӧсна, мый сійӧ—медся мелі праздник!

Волгаӧн сӧстӧма мыськӧм лӧз кокъяс бердас сибдӧма жар шондіӧн косьтӧм лӧз гачыс. Гутъяс ызгисны чери кыйысь чужӧм весьтын, тушасьыс чашкис вукӧдана лёк дук.

Кылі сьӧкыд кокшыяс пос вылысь, ӧдзӧсӧд кусыньтчӧмӧн пырис Ромась да, тошсӧ китырас кутӧмӧн, пуксис менам койка вылӧ.

— А ме, тӧданныд-ӧ, гӧтрася! Да.

— Сьӧкыд лоӧ тані нывбабалы...

Сійӧ ёся видзӧдліс ме вылӧ, быттьӧкӧ виччысис: мый ещӧ ме шуа? Но ме эг тӧд, мый шуны. Еджыд чардби югӧръясыс ыпнитлісны комнатаын, ойдӧдлісны сійӧс.

— Гӧтрася Маша Деренкова вылӧ...

Менам кӧсйысьтӧг нюммунсис: тайӧ здукӧдзыс меным эз волы юрӧ, мый тайӧ нывсӧ позьӧ шуны—Машаӧн. Тешкодь. Ог помнит, медым батьыс ли, вокъясыс ли шулісны сійӧс тадз—Маша.

— Ті мый сераланныд?

— Сідз.

— Чайтанныд—ме сылы пӧрысь?

— Ог, ог!

— Сійӧ висьталіс меным, мый ті радейтлӧмныд сійӧс.

— Кажитчӧ,—да.
— А ӧні? Прӧйдитіс?
— Да, ме чайта.
Сійӧ лэдзис кисьыс тошсӧ, лӧня шуис:
— Тіян арлыдӧ тадзи частӧ кажитчӧ, а менамӧ—сійӧ оз нин кажитчы, но прӧстӧ шымыртӧ ставсӧ, и нинӧм йылысь сэсся он вермы и мӧвпавны, вын оз судзсьы!

И, шпыньмунігӧн крепыд пиньяссӧ тыдӧдліг, сійӧ висьталіс водзӧ:
— Акциумдорса косьын Антонийӧс вӧлі венӧма Цезарь Октавианӧн сы вӧсна, мый Антоний эновтӧма ассьыс флотсӧ да командованиесӧ, и вӧтчӧма аслас корабльӧн Клеопатра бӧрся, кодыр сійӧ повзьӧма да ӧтдортчӧма бойсьыс,—вот мый овлӧ!

Чеччис Ромась, веськӧдчис да мӧдысь шуис аслас вӧлялы паныд мунысь морт моз:
— Сідзкӧ, со кыдз—гӧтрася!
— Регыд?
— Арнас. Яблок босьтӧм бӧрын.

Ӧдзӧсӧд петігӧн сійӧ копыртліс юрсӧ колана дорысь улӧджык на, а ме воді узьны да мӧвпышті, мый, пӧжалуй, бурджык лоӧ, муна кӧ ме татысь арнас. Мыйла сійӧ висьталіс Антоний йывсьыс? Эз кажитчы тайӧ меным.

Матыстчис нин кад босьтны скороспелӧй яблокъяс. Урожай вӧлі зэв бур, яблоня увъяс нюкыльтчӧмаӧсь муӧдзыс яблокъясӧн личкӧм вӧсна. Ёна ӧвтіс садъяссянь яблок дукӧн, садъяс дорын гыисны челядь, чукӧртісны лёльӧӧсь да тӧлӧн гылӧдӧм виж да розӧвӧй яблокъяс.

Август заводитчигӧн Ромась воис Казаньысь, вайис пыжтыр тӧвар да кутшӧмкӧ кӧрӧбъяс. Вӧлі прӧстӧй лун, час кӧкъямыс асылын. Хохол сӧмын на удитіс вежны паськӧмсӧ, мыссис да, чай юны лӧсьӧдчигмоз, гажаа висьталіс:
— А лӧсьыд кывтны ю кузя войын...

И друг, нырнас кыскыштӧмӧн, тӧждысяна юаліс:
— Быттьӧкӧ—тшын дук кылӧ?

Сійӧ жӧ здукнас дворсянь кыліс Аксиньялӧн горзӧм:
— Сотчам!

Ми уськöдчим дворö,—сотчö вöлі сарайлöн град йöрладорса стеныс, а сарайын ми видзим карасин, дьöгöдь, вый. Некымын здук ми повзьöмпырысь видзöдім, кыдзи яръюгыд шонді водзын рöмсö воштöм билöн виж кывъясыс делöвитöя нюлöны стенсö, кусыньтчöны вевт вывлань. Аксинья вайис ведра ва. Хохол койыштіс сійöс дзоридзалысь стенö, шыбитіс ведрасö да шуис:

— Чöрту! Бöчкаяс быгльöдлöй, Максимыч! Аксинья—лавкаö!

Ме öдйö быгыльті дворö да уличаö дьöгöдь бöчка да босьтчи карасин бöчка дорö, но кор ме бергöді сійöс,—вöлöмкö, розьыс сылöн восьса, и карасин мöдіс визувтны му вылö. Тувсö корсигöн, а би—оз виччысь, пöвъясысь вöчöм сарай посводз пыр мыччысисны сылöн ёсь кывъясыс, ратшкакыліс вевт и мыйкö дэльöдана сьыліс. Джынъя бöчкасö ортсыö быгыльтöм бöрын ме казялі, мый улича вывті быдладорсянь горзігтыр да лыддьöдлöмöн котöртöны бабаяс, челядь. Хохол да Аксинья петкöдлöны лавкаысь товар, лэдзалöны сійöс оврагö, а улича шöрын сулалö сьöд паськöма дзор пöч да, кулакнас грözитöмöн, лёкысь горзö:

— А-а-а, дьявöлъяс!..

Ме бара котöрöн пыри сарайö, сэні тырыс вöлі тшын, гöгöр ызгис, ратшкакыліс, вевт вывсянь нюгля-сигтыр öшалöны гöрд лентаяс, а стеныс нин лоöма доналöм решётка кодь. Тшыныс пöдтіс менö да сёйис синмöс, менам муртса тырмис выноï быгыльтны бöчкасö сарай öдзöс дорöдз, öдзöсын сійö сибдіс и водзö эз мун, а вевт вывсянь ме вылö киссисны бикиньяс, сотісны кучикöс. Ме понді горзыны—корны отсöг, котöрöн воис Хохол, кватитіс менö киöд да йöткыштіс дворö.

— Котöртöй тась! Пырысь-пыр жö взорвитчас...

Сійö шыбитчис посводзö, а ме сы бöрся, и—чардакö, сэні менам куйліс уна книга. Öшиньöд найöс шыблалöм бöрын ме кöсйи тшöтш на бöрысь шыбитны шапка тыра ящик, но öшиньöд сійö эз тöр, сэки ме куті чуктöдавны кöсякъяссö пудджынъя гираöн, но, ёна сявкнитіс—мыйкö гыпмуні вевт вылö, и ме гöгöрвои, мый тайö взорвитчис карасин бöчка, вевтыс ме весьтын ыпнитіс, мöдіс ратшкакывны, öшинь дорті

ветлӧдліс рыжӧй би кыв, видзӧдлывліс ӧшиньӧд керка пытшкӧ, и меным лои терпитны позьтӧм жар. Уськӧдчи пос дорӧ,—тшын путкыртіс-кайис меным паныд, пос тшупӧдъяс вывті кыссисны пемыдгӧрд змейяс, а улӧын, посвэдзын, сідз ратшкакыліс, быттьӧкӧ кӧрт пиньясӧн кодкӧ йирис пу. Ме—шӧйӧвоши. Тшын пӧвстті ме нинӧм эг аддзы, пӧдтіс менӧ, ме сулалі вӧрзьытӧг кымынкӧ помтӧм секундаяс. Посвесьтса дзоля ӧшиньӧд тыдовтчыліс рыжӧй тошка вэж рожа, лӧкысь чукыртчыліс, воши, и пыр жӧ вевтсӧ розьӧдісны билӧн вир гӧрд копьёясыс.

Помнита, меным кажитчис, мый юрсиӧй менам трачкакылӧ, и таысь кындзи ме эг кыв некутшӧм мукӧдпӧлӧс шыяс. Вежӧрта, мый—пӧгибніті, сьӧктаммисны кокъяс, и синъяс доймисны, кӧть ме и тупкылі найӧс киясӧн.

Олӧмлӧн мудрӧй инстинкт индіс меным спаситчӧм вылӧ дзик ӧти туй—ме кватіті моздорӧ вольпасьӧс, юрлӧсӧс, мочалка чукӧр, гарті юрӧс ыж ку тулупӧн и чеччышті ӧшиньӧд.

Ас садьӧ ме вои овраг дорын, ме водзын кокъяссӧ сюркнялӧмӧн пукаліс Ромась да горзіс:

— Мы-ый?

Ме сувті, гӧгӧрвотӧг видзӧдлі, кыдзи сылӧ миян керканым, ставнас пасьтасьӧма гӧрд стружкиясӧн, сьӧд мусӧ сы водзысь нюлісны понлӧн кодь алӧй кывъяс. Ӧшиньяс лолалісны сьӧд тшынӧн, вевт вылын быдмисны-качайтчисны виж дзоридзьяс.

— Но, мый?—горзӧ Хохол. Пӧсялӧм, саӧссьӧм чужӧмӧдыс визувтіс няйт синва, синъясыс полӧмӧн мигайтісны, ва тошкас дзугсьӧмаӧсь нинторъяс. Ме кыптылі быттьӧ радлун гы вылын—сэтшӧм ыджыд, вынйӧра чувство!—сэсся ёнтыштіс шуйга кокӧс, ме воді да шуи Хохоллы:

— Кокӧй вӧрзьӧма.

Ромась, кокӧс малыштӧм бӧрын, друг нетшыштіс сійӧс—менӧ вундыштіс чорыд дой, и некымын минута мысти, радӧйла быттьӧ код, чотігтырйи ме новлі асланым пывсян дорӧ спаситӧм кӧлуй, а Ромась, калляна вома, гажаа висьталӧ:

— Ме нин думайті, мый ті сотчанныд, кор бӧчкасӧ взорвитіс да карасиныс брызьнитіс керка вевт вылӧ.

Биыс сюръяӧн кайӧ, зэв вылӧ, а сэсся небесаас кыпӧдчис эстшӧм тшак кодь и керкаыс ставнас пасьтасис биӧн. Но, чайта, пропадитіс Максимыч!

Сійӧ вӧлі спокойнӧй нин, кыдзи и век, ӧкуратнӧя пукталіс кӧлуйсӧ чукӧрӧ да шуис сьӧдасьӧм чужӧма, няйт паськӧма Аксиньялы:

— Пукалӧй тан, видзӧй, медым эз гусявлыны, а ме муна кусӧдчыны...

Тшын пытшкын овраг весьтын лэбалісны еджыд бумага торъяс.

— Эк,—шуис Ромась,—жальӧсь книгаясыс! Рӧднӧйӧсь книгаясыс вӧліны...

Ӧзйис нин нёль керка. Луныс вӧлі лӧнь, би эз тэрмась, паськаліс шуйгавылӧ и веськыдвылӧ, сылӧн нюдз кывъясыс кутчысьлісны плетеньясӧ да керка вевтъясӧ кыдзкӧ быттьӧ неокотапырысь. Доналӧм сынан сыналіс вевт вывъясысь идзас, чукля би чуньяс лыддисны плетеньяссӧ, ворсісны на вылын, быттьӧ гуслияс вылын, тшына воздухын паськаліс билӧн скӧрпырысь дзужгысь пӧсь сьылӧм да лӧня, пӧшти нежнӧя кыліс сылысь пулӧн трачкӧдчӧм. Тшын пиысь гылалісны улича вылӧ да дворъясӧ зарни „чавканъяс“, тӧлктӧг жуисны мужикъяс да бабаяс, быдӧн тӧждысисны ас вӧснаыс, и помасьлытӧг юргис омлялӧм кодь горзӧм:

— Ва вайӧ-ӧ!

Ва вӧлі ылын, гӧра горулын, Волгаын. Ромась ӧдйӧ чукӧртіс мужикъясӧс ӧтчукӧрӧ, пельпомъясӧдыс кватлалӧмӧн да тойлалӧмӧн, сэсся юкис найӧс кык пельӧ и прикажитіс жуглыны плетеньяс да посни стрӧйбаяс пӧжар ӧтар-мӧдар бокысь. Сылысь покорнӧя кывзысисны, и заводитчисны тӧлкӧнджык тышкасьны бикӧд, коді ыджыд надеяӧн кӧсйис ньылыштны став „порядоксӧ“, став уличасӧ. Но уджалісны век жӧ полігтырйи и кыдзкӧ надеятӧг, быттьӧ вӧчисны делӧсӧ кодлыкӧ йӧзлы.

Менам настроение вӧлі бур, чувствуйті ачымӧс вынаӧн, кыдзи некор. Улича помысь ме аддзи озыр мужикъясӧс, медводзас—старӧста да Кузьмин, найӧ сулалӧны, нинӧм оз вӧчны, быттьӧ зрительяс, горзӧны, ӧвтчӧны кияснас да бедьясӧн. Му вывсянь верзьӧмӧн скачитісны мужикъяс, ӧвтчисны, гырддзаяснысӧ пе-

льӧдзныс вайӧдлӧмӧн, бабаяс горзісны налы паныд, котралісны челядь.

Ӧзйисны посни стрӧйбаяс ещӧ ӧти дворын, колӧ вӧлі кыдз позьӧ ӧдйӧджык косявны карта стенсӧ, сійӧс вӧлі кыӧма кыз росъясысь и красуйтчисны нин сы вылын билӧн алӧй лентаяс. Мужикъяс заводитісны керавлыны плетень майӧгъяс, на вылӧ кутісны киссьыны бикинь, шом, и найӧ чепӧсйисны бокӧ, трундитысь дӧрӧмъяссӧ кияснас зыралігтыр.

— Энӧ полӧй!—горзіс Хохол.

Тайӧ эз отсав. Сэки сійӧ кватитіс кодлыськӧ шапкасӧ да шлапкис менам юрӧ:

— Кералӧй сыладор помсяньыс, а ме—тасянь!

Ме кералі ӧти, мӧд майӧг,—стен мӧдіс шатлавны, сэки ме кайи сы вылӧ, кутчыси выліас, а Хохол пондіс кыскыны менӧ кокъясӧд ас дорас, и плетеньлӧн полосаыс ставнас пӧри, вевттис менӧ пӧшти юр вылӧдз. Мужикъяс дружнӧя кыскисны плетеньсӧ улича вылӧ.

— Сотчинныд?—юаліс Ромась.

Сылӧн тӧждысьӧмыс содтыліс менсьым вынӧс да пельклунӧс. Окота вӧлі бура петкӧдлыны ачымӧс тайӧ дона морт водзын, и ме эг тӧд ачымӧс—лэбалі, медым эськӧ сӧмын сійӧ ошкис. А тшын пӧвстын гулюяс моз век на лэбалісны миян книга листъяс.

Веськыдладорсянь удайтчис дугӧдны пӧжар паськалӧмсӧ, а шуйгаладоръӧд век паськаліс и паськаліс, ӧзйис нин дасӧд керка. Мыйкӧ мында мужикӧс Ромась колис кыйӧдны гӧрд змейяс мудеритӧм бӧрся, а унджык работниксӧ вӧтліс шуйгаладорӧ; озыр мужикъяс дорті котӧртігӧн, ме кылі кодлыськӧ скӧрысь горӧдӧм:

— Ӧзтісны!

А лавочник шуис:

— Пывсянсьыс сылысь колӧ видзӧдлыны!

Тайӧ кывъясысь меным эз ло лӧсьыд.

Тӧдса, мый возбуждение, торъя нин—кор радуйтана, содтӧ вынтӧ; ме вӧлі возбуждённӧй, уджалі ставтор йывсьыс вунӧдӧмӧн и медбӧрын уси эбӧсысь. Помнита: пукалі му вылын, мыйкӧ пӧсь дорӧ нёровтчӧмӧн, Ромась киськалӧ менӧ ведра помысь ваӧн, а мужикъяс, миянӧс кытшалӧмӧн, ошкана бормочитӧны:

— Но и вын детиналӧн!

— Тайӧ—оз выдайт...

Ме топӧдчи юрӧн Ромась кок бердӧ да некодысь яндысьтӧг мӧді бӧрдны, а сійӧ малаліс менсьым ва юрӧс да шуаліс:

— Шойччыштӧй! Тырмас.

Кукушкин да Баринов, кыкнанныс чӧртъяс кодь сьӧдӧсь, нуӧдісны менӧ оврагӧ, бурӧдісны:

— Нинӧм, вокӧ! Помасис.

— Повзин?

Ме эг на ещӧ удит прамӧя шойччыштны да сайкавны, кыдз аддзи, мый оврагӧ, миян пывсянлань, лэччӧны морт дас „озыръяс“, на водзвылын—старӧста, а сы мышкын кык сотскӧй нуӧдӧны киӧдыс Ромасьӧс. Сійӧ—шапкатӧм, ва дӧрӧмыслӧн соскыс орӧма, вомас каллян, чужӧмыс суровӧя зумыштӧма да страшнӧй. Салдат Костин, беддьӧн ӧвтчигтыр, мыйвынсьыс равзӧ:

— Биын сотны еретникӧс!

— Восьты пывсянтӧ...

— Жугӧдӧй томансӧ—ключыс вошӧма,—гораа шуис Ромась.

Ме чеччышті кок йылӧ, кватиті мусьыс зорпом и сувті Ромаськӧд орччӧн. Сотскӧйяс вешйисны, а старӧста чилзан гӧлӧсӧн, полігтыр шуис:

— Православнӧйяс,—томанъяс жуглыны оз позь!

Ме вылӧ индігмоз Кузьмин горзіс:

— Со тайӧ ещӧ... Коді татшӧмыс?

— Спокойнӧ, Максимыч, — шуис Ромась. — Найӧ чайтӧны, мый ме дзеби тӧварӧс пывсянӧ и ачым ӧзті лавкаӧс.

— Кыкнанныд ті!

— Жугӧдӧй!

— Православнӧйяс...

— Отвечайтам!

— Миян ӧтвет...

Ромась вашнитіс:

— Сувтӧй мышнад менам мышкӧ! Медым мышсянь эз кучкыны...

Пывсянлысь томан жугӧдісны, некымын морт пыр жӧ сюйсисны ӧдзӧсӧд и пӧшти пыр жӧ петісны сэсь, а ме, сэк кості, сеті зорпомӧс Ромасьлы киас и лэпті мусьыс мӧдӧс.

— Ниӧм абу...
— Ниӧм?
— Ак, дьявӧлъяс!
Кодкӧ полігтыр шуис:
— Дзик прӧста, мужикъяс...
И вочавидзисны кымынкӧ гӧлӧс буйнӧя, код йӧз моз:
— Мый—дзик прӧста?
— Биӧ!
— Смутьянъяс...
— Артельяс лӧсьӧдалӧны!
— Вӧръяс! И компанияыс налӧн—вӧръяс!
— Ланьт!—гораа шуис Ромась.—Но,—аддзылінныд ті, мый пывсяныи тӧвар абу дзебӧма—мый ещӧ тіянлы колӧ? Ставыс сотчис, коли—со: аддзанныд? Кутшӧм нӧ пӧльза вӧлі меным ассьым добраӧс сотны?
— Стракуйтӧма!
И бара дас кымынӧн лёкысь мӧдісны горзыны:
— Мый видзӧднысӧ на вылӧ?
— Тырмас! Терпитім нин...
Менам тіралісны кокъясӧй и пемдісны синъясӧй. Гӧрдов ру пыр ме аддзи скӧр рожаяс, ус-тошкӧн кытшалӧм вомъяс да муртса куті ачымӧс тайӧ йӧзӧс нӧйтӧмысь. А найӧ равзӧны, чеччалӧны миян гӧгӧр.
— А-а-а, зоръяс босьтӧмаӧсь!
— Зоръясӧн?!
— Нетшыштасны найӧ менсьым тошкӧс, — шуис Хохол, и ме чувствуйті, мый сійӧ шпыньялӧ.—И тіянлы сюрас, Максимыч,—эк! Но—спокойнӧ—спокойнӧ...
— Видзӧдлӧй, томыслӧн чер!
Менам гач тасма костын збыльысь чурвидзис плӧтничайтан чер, ме вунӧді сы йылысь.
— Тӧдчӧ—полӧны,—соображайтӧ Ромась.—Но ті черӧн энӧ действуйтӧй, мыйкӧ кӧ...
Тӧдтӧм, дзоляник да чотысь мужик, тешкодя чеччаліг, мыйвынсьыс чилзіс:
— Кирпичьясӧн найӧс! Кучкы менам юрӧ!
Сійӧ збыльысь кватитіс кирпичтор, ӧвтыштіс да шыбитіс меным рушкуӧ, но эг на удит ме сылы вочавидзны, кыдзи вылісянь варыш моз тювгысис сы вылӧ Кукушкин, и найӧ сывъясьӧмӧн быгыльтчисны оврагӧ. Кукушкин бӧрся котӧрӧн воис Панков, Бари-

нов, кузнеч, ещӧ морт дас кымын, и пыр жӧ Кузьмин солиднӧя мӧдіс сёрнитны:

— Тэ, Михайло Антонов, морт вежӧра, тэ тӧдан: пӧжарыд мужикӧс йӧймӧдӧ...

— Мӧдім, Максимыч, берег дорӧ, трактирӧ,—шуис Ромась и, вомсьыс каллянсӧ босьтӧм бӧрын, зэв ӧдйӧ сюйис сійӧс гач зептас. Зорпом вылӧ мыджсьӧмӧн сійӧ мудзӧмысла сьӧкыда мӧдіс кайны оврагысь, и кор Кузьмин, сыкӧд орччӧн мунігӧн, мыйкӧ шуис, сійӧ, Кузьмин вылӧ видзӧдлытӧг, вочавидзис:

— Весась син водзысь, дурак!

Миян керка местаын дзирдаліс чусмысь зарни шом чукӧр, шӧрас сулаліс пач, дзоньӧн кольӧм трубаысь пӧсь воздухӧ петіс голубӧй тшынтор. Чурвидзисны гӧрдӧдз доналӧм койка прутъяс, быттьӧ черань кокъяс. Вороталӧн шомӧдз сотчӧм сюръяяс сулалісны бипур дорын сьӧд стӧрӧжъяс моз, ӧти сюръя ӧзъялысь шом шапкаа да ичӧтик би кывъяса, кодъяс видзӧднысӧ петук бӧж кодьӧсь.

— Сотчисны книгаяс,—ышловзьӧмӧн шуис Хохол.— Тайӧ дӧсаднӧ!

Детинкаяс дзимлялісны бедьясӧн уличавывса няйтӧ гырысь сэрапомъяс, быттьӧ порсьпиянӧс, найӧ дзужгигтырӧи куслісны да тыртлісны воздухсӧ синтӧ сёян еджгов тшынӧн. Вит арӧса детинка, еджыд юрсиа, голубӧй синъяса, пукаліс шоныд няйт ва гуранын да кучкаліс беддьӧн куснясьӧм ведраӧ, аслыс зэв ёна кажитчис кӧртлӧн брунӧдчӧмыс. Зумыша ветлӧдлісны сотчысьяс, чукӧртісны ӧтилаӧ гортса кольӧм кӧлуйсӧ. Бӧрдісны да видчисны бабаяс, пинясисны сотчӧм путоръяс вӧсна. Сотчӧм керкаясдорса садъясын вӧрзьытӧг сулалісны пуяс, уналӧн на пиысь коръясыс гӧрдӧдӧмаӧсь бисьыс, и зэв уна ӧшалысь банйӧм яблокъяс кутісны ёнджыка тыдавны.

Ми лэччим ва дорӧ, купайтчим и сэсся чӧла юимӧй чай берегдорса трактирын.

— А яблокъяснад мироедъяс делӧсӧ ворссисны,— шуис Ромась.

Воис Панков, сійӧ мыйкӧ ёна думайтіс да мукӧд дырся дорысь вӧлі небыдджык.

— Мый, вокӧ?—юаліс Хохол.

Панков лэптыштліс пельпомъяссӧ;

— Менам керкаӧй стракуйтӧма вӧлі.

Чӧв олыштім, кыдзкӧ тешкодя ёся видзӧдлывлім ӧта-мӧд вылӧ, быттьӧ тӧдтӧм йӧз.

— Мый ӧні кутан вӧчны, Михаил Антоныч?

— Мӧвпышта.

— Мунны колӧ тэныд татысь.

— Видзӧдла.

— Менам план эм,—шуис Панков,—петам вӧля вылӧ, сёрнитыштам.

Мӧдісны. Ӧдзӧс дорын Панков бергӧдчыліс да шуис меным:

— А—тэ абу полысь! Тэныд тані—позьӧ овны, тэысь повны кутасны...

Ме сідзжӧ петі берег дорӧ, воді кустъяс улӧ да мӧді видзӧдны ва вылӧ.

Ывлаын жар, кӧть шондіыс лэччӧ нин вӧлі рытыв-вывлань. Паськыд свитокӧн паськӧдчис ме водзӧ ставыс, мый ме переживайті тайӧ сиктын—быттьӧкӧ краскаясӧн гижӧма ю полоса вылӧ. Гажтӧм вӧлі меным. Но регыд личкис мудз, и ме чорыда унмовси.

— Эй,—кылі ме вӧтӧн моз и менӧ быттьӧкӧ тракйӧны да кыскӧны.—Кулін али нӧ мый? Чеччы!

Мӧдлапӧвса видзьяс весьтын гӧвквидзис пемыдгӧрд тӧлысь, еджыд, быттьӧкӧ колеса. Ме дорӧ копыртчӧма Баринов, тракӧдӧ менӧ.

— Лок, Хохол тэнӧ корсьӧ, тӧждысьӧ!

Ме мышкын мунігӧн сійӧ ропкис:

— Тэныд оз позь узьны, кӧн веськалӧ! Мунны кутас чой йывті морт, конъясяс—и гӧгыльтчас тэ вылӧ из. А то нарошнӧ лэдзас. Тані—оз шутитны. Йӧзыд, вокӧй тэ менам, лёктӧ дыр помнитӧны. Лёк кындзиыд сылы и помнитнысӧ сэсся нинӧм.

Берегдорса кустъяс пиын кодкӧ ньӧжйӧника шарӧдчӧ,—вӧрӧшитчӧны увъяс.

— Аддзин?—гора гӧлӧсӧн юаліс Мигун.

— Вайӧда,—вочавидзис Баринов.

И воськов дас сайӧ муӧм бӧрти шуис ышловзьӧмӧн:

— Чери гусявны лӧсьӧдчӧ. И Мигунлӧн—олӧмыс абу кокни.

Ромась встретитіс менӧ скӧрысь кӧригӧмӧн;

— Тi нӧ мый тайӧ гуляйтанныд? Кӧсъянныд, медым нӧшалiсны тiянӧс?

А кор ми колим ӧтнанным, сiйӧ зумыштчӧмӧн лӧня шуис:

— Панков тшӧктӧ тiянлы кольччыны сы дорӧ. Сiйӧ кӧсйӧ лавка восьтыны. Ме тiянлы ог сӧветуйт. А вот мый, ме вузалi сылы ставсӧ, мый коли, муна Вяткаӧ и мыйкӧ дыра мысти кора тiянӧс ас дорӧ. Ладнӧ?

— Думышта.

— Думыштӧй.

Сiйӧ водiс джоджӧ, бергалыштiс неуна и чӧв ланьтiс. Ме пукалi ӧшинь дорын да видзӧдi Волга вылӧ. Тӧлысьлӧн Волга вылӧ усьӧм югӧрыс мем казьтыліс пӧжарлысь би. Мӧдлапӧвса кыр дорӧд сьӧкыда шлопӧдӧ кӧлеса бордъяснас буксирнӧй пароход, мачтаяслӧн куим би шлывгӧны пемыдас, инмӧдчылӧны кодзувъясӧдз и мукӧд дырйи сайӧдлӧны найӧс.

— Скӧраланныд мужикъяс вылӧ?—зiльпырысь юаліс Ромась.—Оз ков. Найӧ сӧмын бӧбӧсь. Скӧралӧм—сiйӧ йӧйталӧм.

Кывъясыс слӧн эз бурӧдны, эз вермыны небзьӧдны менсьым пузьӧм сьӧлӧмӧс да вывтi ыджыд ӧбидаӧс... Ме син водзын вуджрасисны зверьяслӧн гӧна паськыд вомъяс, кодъяс лӧкысь чирзӧны:

— Кирпичьясӧн найӧс!

Тайӧ кадӧ ме эг на кужлы вунӧдны сiйӧс, мый меным оз ков. Да, ме вӧлi аддза, мый тайӧ йӧзлӧн, быдӧнӧс кӧ босьтны торйӧн, скӧрлун абу уна, а частӧ и ньӧти абу сiйӧ. Найӧ, веськыда кӧ шуны, бур сьӧлӧма зверьяс,—любӧйӧс на пӧвстысь абу сьӧкыд заставитны нюммунны челядь нюмӧн, любӧй пондас кывзыны кага моз эскӧмӧн мывкыд шедӧдӧм йылысь да шуд корсьӧм йылысь висьтъяс, ыджыд сьӧлӧма йӧз подвигъяс йылысь висьталӧмъяс. Тайӧ аслыссяма душаа йӧзлы дона ставыс, мый ӧзтӧ мечта—асланыс вӧля законъяс серти кокниа овны позянлун йылысь мечта.

Но кор сиктса скодъяс вылын либӧ вадорса трактирын тайӧ йӧзыс чукӧрмӧны руд чукӧрӧ, найӧ кытчӧкӧ дзебӧны ассьыныс став бурсӧ да пасьталӧны попъяс моз лицемеритӧмлысь да лӧжлысь ризi; выныс водзын на пиын заводитӧ ворсны понъяслӧн кодь угождайтӧм, и сэки на вылӧ зывӧк видзӧдны. Либӧ—

виччысьтӧг найӧс шымыртӧ кӧинлӧн кодь скӧрлун, щӧтьнысӧ лэптӧмӧн, пиньяссӧ эрыштӧмӧн, найӧ лёкысь омлялӧны ӧта-мӧд выланыс, дасьӧсь косясьны—и косясьӧны—пустяк вӧсна. Тайӧ здукъясас найӧ страшнӧйӧсь и вермасны кисьтны вичко, кытчӧ нӧшта тӧрыт на ветлісны лӧня да покорнӧя, кыдзи гидӧ ыжъяс. Налӧн эмӧсь поэтъяс да мойдысьяс,—некод найӧс оз радейт, олӧны найӧ сиктын смек вылӧ, отсӧгтӧг, ставыс найӧс ӧтдортӧны.

Ог куж, ог вермы овны тайӧ йӧз пӧвстын. И ме висьталі ассьым став курыд мӧвпъясӧс Ромасьлы сійӧ лунӧ, кор ми янсӧдчим сыкӧд.

— Кадысь водз вӧчӧм вывод,—шуис сійӧ кӧритӧмпырысь.

— Но,—мый нӧ вӧчан, сідзкӧ нин лоис?

— Неправильнӧй вывод! Подулавтӧм.

Сійӧ дыр убеждайтіс менӧ бур кывъясӧн, мый ме абу прав, ӧшибайтча.

— Эн тэрмасьӧй мыжавны! Мыжавны,—медся кокни, эн увлекайтчӧй тайӧн. Видзӧдӧй быдтор вылӧ спокойнӧйджыка, кутӧй тӧдвыланыд ӧтитор: ставыс мунӧ, ставыс вежсьӧ бурджыклань. Ньӧжйӧ? Зато—крепыда! Видзӧдӧй быдлаӧ, тӧдмалӧй ставсӧ, лоӧй повтӧмӧн, но— энӧ тэрмасьӧй мыжавны. Аддзысьлытӧдз, другӧ!

Тайӧ аддзысьлӧмыс олӧмӧ пӧри дас вит во мысти Седлецын, сы бӧрын, кор Ромась воис ссылкаысь „народоправецъяс“ делӧ кузя дас во Якутскӧй областьын олӧм бӧрын.

Менӧ свинеч моз кутіс личкыны шоглун, кор Ромась муніс Красновидовоысь, ме кӧзяинтӧм кутюпи моз эг инась места вылӧ, шӧйті вӧлӧсть кузя. Ме ветлӧдлі Бариновкӧд сиктъясті, уджалімӧй озыр мужикъяс ордын, вартім, картупель керим, садъяс весалім. Олі ме сы ордын пывсянын.

— Лексей Максимыч, народтӧм воевода,—кыдз нӧ, а?—юаліс сійӧ менсьым зэра войӧ.—Мунам, али мый, аски море вылӧ? Ей-богу! Мый сэсся? Оз радейтны тані ми вокӧс, этатшӧмъясӧс. Ещӧ—вермасны код юрӧн—эсійӧ, коркӧ...

Эз первойысь тадз шулы Баринов. Сійӧ сідзжӧ, мыйлакӧ, кутіс гажтӧмсьыны, обезьяналӧн кодь кия-

сыс рудзмуніны, сійӧ шога гӧгӧр видзӧдіс, быттьӧкӧ вӧрӧ вошӧм морт.

Пывсян ӧшиньӧ швачӧдіс зэр, сылысь пельӧссӧ кырӧдӧма овраг пыдӧсӧ ызгігтыр визувтысь шор. Небыда ӧзйывлісны медбӧръя гымалысь кымӧрлӧн блед чардыштӧмъясыс. Баринов ньӧжйӧ юавліс:

— Мунам, а? Аски?

Мӧдӧдчим.

...Вывгі лӧсьыд кывтны Волга кузя арся войӧ, кор пукалан баржа бӧжын, руль дорын, кодӧн веськӧдлӧ ыджыд юра, гӧна чудовище,—веськӧдлӧ, сьӧкыд кокъяснас палуба вылӧ зымӧдігтыр, да ыджыда ышлолалӧ:

— О-уп!.. О-рро-у...

Корма сайын шӧвк моз шпорӧдчӧ-сяльӧдчӧ ва, быттьӧ сук сир, помыс оз тыдав. Ю весьтын путкырасьӧны арся сьӧд кымӧръяс. Гӧгӧрбок—сӧмын ньӧжйӧ вӧрӧшитчӧ пемыд, коді вевттьӧма берегъяссӧ, кажитчӧ, мый муыс ставнас сылӧма сы пиын, лоӧма тшын кодь да кизьӧр, коді дугдывтӧг, помасьлытӧг, став массанас визувтӧ кытчӧкӧ увлань, тыртӧм лӧнь местаӧ, кӧні абу ни шонді, ни тӧлысь, ни кодзувъяс.

Водзын, ва руа пемыдас, сьӧкыда пушкӧ тыдавтӧм буксирнӧй пароход, быттьӧкӧ вермасьӧ сійӧс кыскысь чорыд вынкӧд. Куим би—кыкыс ва весьтын и ӧти вылын на весьтын—колльӧдӧны пароходсӧ; матынджык меладорын кымӧръяс улӧд шлывгӧны зарни гычьяс моз нӧшта нёль би, ӧтиыс на пиысь—миян баржа мачтавывса пӧнарлӧн би.

Ме чувствуйта ачымӧс кӧдзыд, вый гадь пытшкӧ йӧршитӧмӧн, сійӧ ньӧжйӧ исковтӧ пӧката местаӧд, а ме сибді сы пытшкӧ, быттьӧ геб. Меным чайтсьӧ, мый шлывгӧмыс вочасӧн бырӧ, и матын нин здук, кор сійӧ дзикӧдз сувтас,—пароход дугдас броткӧдчыны да шлопйӧдлыны кӧлеса бордъяснас сук ваӧ, став шыясыс тӧвзясны, кыдзи пу вылысь кор, вушъясны мелӧн гижӧм пасйӧдъяс моз, и топыда сывйышстас меӧ дзик вӧрзьытӧмлун, чӧв-лӧнь.

И руль дорын ветлӧдлысь косясьлӧм ыж ку тулупа, кузь гӧна ыж ку шапкаа ыджыд морт сувтас вӧрзьытӧг, нэм чӧж кежлӧ кӧлдуйтӧм моз и оз кут мурзыны:

— Орр-оп! О-урр...

Ме юалі сылысь:

— Кыдзи тэнӧ шуӧны?

— А тэныд мыйла тӧднысӧ?—гортӧм гӧлӧсӧн моз юаліс сійӧ.

Шонді лэччандор, Казаньсянь вӧрзьӧдчигӧн, ме казялі, мый тайӧ ош кодь дурк мортлӧн чужӧмыс гӧна, сійӧ бытьӧ нинӧм оз аддзы. Руль дорӧ сувтігӧн сійӧ кисьтіс пу кӧшӧ бутылка вина, юис сійӧс ва моз, вом дорас кыкысь матыстлӧмӧн, да закуситіс яблокӧн. А кор буксир тракнитіс баржаӧс, морт, руль вороп дорӧ кутчысьӧм бӧрын, видзӧдліс гӧрд шонді гӧгыль вылӧ да, юрнас пыркнитӧмӧн, стрӧга шуис:

— Благӧслӧвит осподь!

Пароход кыскӧ Нижнийса ярмарка вылысь Астраханьӧ нёль баржа, сэтчӧ грузитӧма штучнӧй кӧрт, сакар бӧчкаяс да кутшӧмкӧ сьӧкыд ящикъяс,—ставыс тайӧ Персиялы. Баринов таркӧдыштіс кокнас ящикъясӧ, дукаліс, мӧвпалыштіс да шуис:

— Тӧдӧмысь—ружьеяс, Ижевскӧй заводысь...

Но рулевӧй зургис сылы кулакнас рушкуас да юаліс:

— Тэныд кутшӧм делӧ?

— Ме думайті...

— А—нырвомад,—кӧсъян?

Пассажирскӧй пароход вылын мунӧмысь миянлы нинӧмӧн мынтысьны, баржа вылӧ босьтісны миянӧс „жалядцза“, и, кӧть ми „сулалам вахта вылын“ матросъяс пыдди, баржа вылын ставыс ми вылӧ видзӧдӧны корысьяс вылӧ моз.

— А тэ шуан—народ,—кӧритӧ менӧ Баринов.—Тан—прӧстӧ: коді код вылын мунӧ верзьӧмӧн...

Пемыдыс сэтшӧма сукмис, мый баржаяс оз тыдавны, аддзан сӧмын тшын кодь кымӧръяс фон вылысь пӧнар биясӧн югдӧдӧм мачта йывъяссӧ. Кымӧръяссянь ӧвтӧ нефть дукӧн.

Менӧ дӧзмӧдӧ рулевӧйлӧн зумыш чӧв олӧмыс. Боцман индіс менӧ тайӧ зверыслы отсӧг вылӧ, „вахтитны“ руль дорын. Бияс вешъялӧм бӧрся видзӧдігмоз, ю чукыльясын, сійӧ ньӧжйӧ шуӧ меным:

— Эй, босьтчы!

Чеччышта кок йылӧ да бергӧда рульлысь рычагсӧ.

— Ладнӧ,—броткӧ сійӧ.

Ме бара пукся палуба вылӧ. Сёрни панны тайӧ мортыскӧд—оз удайтчы, сійӧ вочавидзӧ вопросъясӧн:

— А тэныд кутшӧм делӧ?

Мый йылысь сійӧ мӧвпалӧ? Кор прӧйдитам вӧлі сійӧ местаті, кӧні Камалӧн виж ваыс усьӧ сталь рӧма Волгаӧ, сійӧ, войвывлань видзӧдлӧм бӧрын, броткӧбтіс:

— Сволочь!

— Коді?

Эз вочавидз.

Кӧнкӧ ылын, пыдӧстӧм пемыдас, омлялӧны да увтчӧны понъяс. Тайӧ казьтылӧ олӧмлысь кутшӧмкӧ колясъяс йылысь, кодъясӧс эз на лямӧд пемыдыс. Тайӧ чайтсьӧ судзны позьтӧм ылын да ковтӧмӧн.

— Понъяс тан омӧльӧсь,—немвиччысьтӧг шыасьӧ рульдорса морт.

— Кӧні—тан?

— Быдлаын. Миянын пон—дзик зверь кодь...

— Тэ кытысь?

— Вӧлӧгдаысь.

И, быттьӧ косясьлӧм мешӧкысь картупель, пондіс-ны киссьыны руд, сьӧкыд кывъяс:

— Тайӧ—коді тэкӧд—дядяыс? Дурак сійӧ, ме думысь. А менам дядя тӧлка. Сюсь. Озыр. Симбирскӧйын пристань кутӧ. Трактир. Берегас.

Тайӧс ставсӧ ньӧжйӧ да быттьӧкӧ зэв сьӧкыда висьталӧм бӧрын морт дувгӧдіс тыдавтӧм синъяссӧ пароход мачта пӧнар вылӧ, видзӧдіс, кыдзи сійӧ кыссьӧ зарни чераньӧн пемыд тыв пытшкын.

— Но, босьтчыв... Грамотнӧй? Он тӧд—коді законъяс гижӧ?

И ӧтвет виччысьтӧг сійӧ висьталӧ водзӧ:

— Унаног шуӧны: ӧтияс—царь, мӧдъяс—митрополит, сенат. Стӧч кӧ эськӧ ме тӧді—коді, ветлі эськӧ сы дінӧ. Шуи эськӧ: тэ гиж законъяссӧ сідзи, медым ме эг лысьт киӧн шеныштны, а непӧштӧ мед кучкыны! Закон должен лоны кӧрт кодьӧн. Ключ кодьӧн. Томлалісны менсьым сьӧлӧмӧс и шабаш! Сэки ме—кывкута! А тадз—ог кывкут! Ог.

Сійӧ бормочитӧ аслыс вомгорулас, век ньӧжйӧджык да дзугджыка, ачыс кабырнас таркӧдӧ рычаг пуӧ.

Пароход вывсянь горзісны рупор пыр, и мортлӧн

пыдісянь петысь гӧлӧсыс вӧлі сэтшӧм жӧ лишнӧйӧн, кыдзи понъяслӧн увтӧм да омлялӧм, кодӧс сыла войыс ныылыштіс нин. Пароход бокъясӧд сьӧд ва веркӧсті виж вый чутъясӧн дзирдыштлӧны би югӧръяс и сылӧны нинӧмтор югдӧдны вермытӧг. А миян юръяс весьтын ва кымӧръяс, быттьӧ нюйт, визувтӧны сэтшӧм нильӧгӧсь да пемыдӧсь. Ми век пыдӧджык исковтам шытӧм пемыд гуранӧ.

Морт зумыша норасьӧ:

— Мыйӧдз вайӧдісны менӧ? Сьӧлӧмӧй оз лолав..

Веськодьлун шымыртіс менӧ, веськодьлун да кӧдзыд гажтӧмлун. Окота лои узьны.

Видзчысьӧмӧн, кымӧръяс пыр сьӧкыда писькӧдчӧмӧн, кыйкнитіс шондітӧм асъя югыд,— вынтӧм да руд. Краситіс васӧ свинеч рӧмӧн, тыдӧдіс берегъяс дорысь виж кустъяс, сімӧн вевттьысьӧм кӧрт пожӧмъяс, налысь пемыд лапъяссӧ, визьӧн нюжӧдчӧм сиктса керкаясӧс, мужиклысь изйысь лӧсйӧм кодь мыгӧр. Баржа весьтті лэбис каля, шутёвтіс синсьӧм бордъяснас.

Менӧ да рулевӧйӧс вежисны вахта вылысь, ме пыри брезент улӧ да унмовси, но регыд мысти—тадз меным кажитчис - садьмӧдіс менӧ кокъясӧн зымӧдӧм шы да горзӧм шы. Брезент улысь юрӧс чургӧдӧмӧн ме аддзи, мый куим матрос топӧдӧмаӧсь рулевӧйӧс „конторка“ стен бердӧ да уна гӧлӧсӧн горзӧны:

— Эновт, Петруха!

— Ен тэкӧд,—нинӧм!

— А тырмас тэныд!

Кияссӧ кресталӧмӧн, чуньяснас аслас пельпомъясӧ кутчысьӧмӧн, рулевӧй сулалӧ спокойнӧя, кокнас палуба бердӧ кутшӧмкӧ тубыртас тальччӧма да, видзӧдӧ быдӧн вылӧ ӧта-мӧд бӧрся да сибдӧм гӧлӧсӧн кевмысьӧ:

— Лэдзӧй грекысь мунны!

Сійӧ вӧлі кӧмтӧм, шапкатӧм, ӧти дӧрӧм кежысь да еджыд гача; шыльӧдтӧм юрсиыс пошкыртчӧма, тшӧтш лэччӧма мылькъя кымӧс вылас, код улысь тыдалісны вурдысьлӧн кодь дзоляник гырд синъясыс, найӧ видзӧдісны кевмысяна, тревожнӧя.

— Вӧян! - шуӧны сылы.

— Ме? Некор ог. Лэдзӧй, вокъяс! Он лэдзӧй—вна сійӧс! Кыдзи воам Симбирскӧйӧ, сідзи и...

— Да дугды!

— Эк, вокъяс...

Сійӧ ньӧжйӧ, паськыда шевгӧдіс кияссӧ, лэдзчысис пидзӧсъяс вылас и, кияснас „конторка“ бердӧ инмӧдчӧмӧн, быттьӧ крест вылӧ распинайтӧм, бара шуис:

— Лэдзӧй грекысь пышйыны!

Пыдісянь петысь тешкодь гӧлӧсас вӧлі мыйкӧ шемӧсмӧдана, пелыс кодь кузь шевгӧдӧм киясыс, кодъясӧс кипыдӧсъяснас бергӧдӧма йӧзлань, тіралісны. Тіраліс сідзжӧ ошлӧн кодь пашкыр гӧна чужӧмыс, вурдысьлӧн кодь аддзытӧм синъясыс сьӧд шарикъяс моз былькмунӧмаӧсь син гуранъяссьыс. Кажитчӧ, тыдавтӧм ки кабыртӧма сійӧс горшӧдыс да джагӧдӧ.

Мужикъяс чӧла бӧрыньтчисны сы дорысь, сійӧ дурка сувтіс кок йылас, лэптіс тубыртассӧ да шуис:

— Вот—пасибӧ!

Матыстчис борт дорӧ да виччысьтӧм кокниа чеччыштіс ваӧ. Ме сідзжӧ уськӧдчи борт дорӧ да аддзи, кыдзи Петруха, юрнас пыркӧдігтыр, шапкаӧс моз пуктіс тубрассӧ юр вылас да пондіс варччыны, визулыслы падвежӧн, лыа береглань, кӧні, сылы паныд, тӧв улын копрасисны бадь кустъяс да шыблалісны ваӧ виж коръяссӧ.

Мужикъяс сёрнитісны:

— Вермис ӧд всё-таки асьсӧ кутны!

Ме юалі:

— Сійӧ—йӧймис али мый?

— Мыйла? Эз, сійӧ—душасӧ спаситӧм ради...

Петруха воис нин ляпкыдінӧ, сувтіс морӧсӧдзыс ваӧ да ӧвтыштіс юр весьтас тубрасӧн.

Матросъяс пондісны горзыны:

— Прӧща-ай!

Кодкӧ юаліс:

— А кыдз нӧ пашпорттӧгыс сійӧ?

Гӧрд юра, чукля кока матрос меным сьӧлӧмшӧрсьыс висьталіс:

— Сылӧн, Симбирскын, дядь олӧ, сылы сійӧ злӧдей да рӧзӧритель, вот сійӧ и думыштӧма вины дядьсӧ, да жаль лоӧма ачыс, мездысис грекысь. Зверь мужик, а—бур сьӧлӧма! Бур мужик...

А бур мужик восьлаліс нин лыа вывті, ю катчӧс и—со сійӧ воши кустъяс сайӧ.

Матросъяс вӧлӧмаӧсь бур йӧз, ставныс найӧ вӧлі-ны меным землякъяс, нэмӧвӧйся волгарьяс; рытланьыс

ме чувствуйті нин ачымӧс на пӧвстын ас мортӧн. Но аскинас казялі, мый найӧ видзӧдӧны ме вылӧ зумыша, эскытӧмпырысь. Ме пыр жӧ гӧгӧрвои, мый чӧрт гильӧдӧма Бариновлысь кывсӧ, и тайӧ фантазёрыс мыйкӧ висьталӧма матросъяслы.

— Висьталін?

Бабйӧй синъяснас нюмъялігтыр, пель сайсӧ яндысяна гыжъяліг, сійӧ эз соссьы.

— Висьталі неуна!

— Да—ме жӧ тэнӧ тшӧкті чӧв овны?

— Да ӧд ме и чӧв олі, да вывті нин историяыс интереснӧй. Кӧсйим картіасьны, а рулевӧй мырддис картісӧ,—гажтӧм! Ме и эсійӧ...

Менам юасьӧмъяс вылӧ висьталісны, мый Баринов, гажтӧмысла лӧсьӧдӧма вель тешкодь история, помалӧма сідзи, мый ме и Хохол, древньӧй викингъяс моз, тышкасим черъясӧн мужик чукӧркӧд.

Весь вӧлі скӧравны сы вылӧ,—сійӧ правдасӧ аддзыліс сӧмын збыль олӧм сайысь. Ӧтчыд, кор ме сыкӧд, удж корсьны мунігӧн, пукала вӧлі муясвывса овраг дорын, сійӧ збыльысь да меліа меным внушайтіс:

— Правдатӧ колӧ бӧрйыны сьӧлӧм сертиыд! Со, овраг сайын, скӧтӧс видзӧны, пон котралӧ, пастук ветлӧдлӧ. Но, и мый жӧ? Мый миян душаяслы пӧльзаыс таысь? Сьӧлӧмшӧрӧй, тэ видзӧдлы прӧстӧ: лёк мортыд—правда, а бурыс—кӧні? Бурсӧ нӧшта абу на лӧсьӧдӧмаӧсь, да-а!

Симбирскын матросъяс зэв нелюбӧпырысь тшӧктісны миянлы чеччыны баржа вылысь берегӧ.

— Ті миянлы абу подходящӧй йӧз,—шуисны найӧ.

Вуджӧдісны миянӧс пыжӧн Симбирскса пристаньяслань, и ми косьмим берегӧ, зепъясын вӧлі комын сизим ур.

Мӧдӧдчим трактирӧ чай юны.

— Мый кутам вӧчны?

Баринов увереннӧя шуис:

— Кыдзи—мый? Колӧ мунны водзӧ.

Самараӧдз кывтім „кӧчьясӧн“ пассажирскӧй вылын, Самараын медасим баржа вылӧ, сизим лун мысти пӧшти лючки-ладнӧ воимӧ Каспий берегъяс дорӧдз да сэні мӧдім уджавны чери кыян ичӧтик артельын—Кабанкул-байса калмыцкӧй няйт промыселын.

М. ГОРЬКИЙ

МОИ УНИВЕРСИТЕТЫ

На коми языке

Перевод *С. П. Морозова*

Редактор *Д. В. Конюхов* Техн. редактор *И. И. Оплеснин*

Ц02988. Тираж 4000 экз. Заказ № 947. Печатных листов 8,75.
Подписано к печати 24/VI 1948 г. Цена 4 рубля.

Отпечатано в Республиканской типографии Коми АССР,
г. Сыктывкар, Дом печати.

КАЗЯЛӧМ ОПЕЧАТКАЯС

Страница	Строка	Печатайтӧма	Колӧ лыддьыны
40	11 вывсяньыс	тай	тайӧ
57	19 „	будочник дорысь	будочник сы дорысь
77	9 увсяньыс	дур пон	дурпоп

Менам университетъяс.

Доныс 5 шайт